

ბიძინა სავანელი

იურიდიული მეთოდები

ბიძინა სავანელი

ი უ რ ი დ ი უ ლ ი მ ე თ ო დ ე ბ ი

სახელმძღვანელო

იურიდიული ფაკულტეტის სტუდენტთათვის

მეორე გამოცემა

თბილისი
2008

სწავლება იურიდიული მეთოდების შესახებ არის გაღრმავებული ნაწილი საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის წავლო-მეთოდური საბჭოს მიერ დამტკიცებული სახელმძღვანელოში „თანამედროვე სამართლის თეორია“.

სახელმძღვანელოს მიზანია სტუდენტს გამოუმუშაოს მიღებული თეორიული ცოდნის პრაქტიკული გამოყენების უნარ-ჩვევები (კლინიკა). იგი ასევე დაეხმარება ახალგაზრდა პრაქტიკოს იურისტებს სასამართლო პროცესის წარმართვის, გადაწყვეტილების წერის, ანალიზის და სარჩელის შედგენის პროცესში.

სახელმძღვანელოს მიზანია სტუდენტს გაუადვილოს სამართლის კონკრეტული დისციპლინების დაძლევა ბაკალავრიატის მეორე და შემდეგ კურსებზე.

ნიუ იორკის მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრი, ადამიანის უფლებათა ფილოსოფიის საერთაშორისო საზოგადოების დამფუძნებელი წევრი (ნევადა), სოციოლოგიის და სამართლის საერთაშორისო ასოციაციის წევრი (პარიზი), იურიდიულ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი ბიძინა სავანელი

89.332
3

© ბიძინა სავანელი

„პროფესორი ბიძინა სავანელი არის სამართლის ფილოსოფიის გამოჩენილი სპეციალისტი და საქართველოში ადამიანის საერთაშორისო უფლებათა სამართლის განათლების ფუძემდებელი“.

ნიუ იორკის მეცნიერებათა აკადემიის წევრალი „აქტივ“,

2003 წლის მარტი. www.update.nyas.org

იხ. აგრეთვე: www.geocities.com/b.savaneli

სამართლებელთა
პარლამენტის
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

წინასიტყვაობა	
თავი I. იურიდიული მეთოდების თეორიული საფუძვლები	5
თავი II. ფაქტების გამოკვლევის იურიდიული მეთოდები	9
თავი III. უფლება-შოვალეობათა გამოკვლევის იურიდიული მეთოდები	15
თავი IV. სამართლებრივი აქტების ანალიზის იურიდიული მეთოდები	22
თავი V. სამართლებრივი აქტების შეფარდების იურიდიული მეთოდები	33
თავი VI. იურიდიული მეთოდების შეფარდების მიზანი	43
თავი VII. მართლწესრიგი როგორც იურიდიული მეთოდების რეალიზაციის შედეგი	53
Summary	105

რა არის საქართველოში სამართლის ფაქულტეტის სტუდენტის მისწრაფება? პასუხი მარტივია: თითოეულ სტუდენტს სურს საქართველოში მოსამართლე, პროკურორი ან ადვოკატი.

რას ვაკეთებთ ჩვენ პროფესორები მათი მისწრაფების დასაკმაყოფილებლად? საქართველოში სამართლის დარგებში საგანმანათლებლო პროგრამები ძირითადადში ორიენტირებული არიან ნორმატიული აქტების ანუ "წიგნებში" არსებული სამართლის მშრალ ანალიზზე, მაშინ როდესაც უწყურადღებოდ რჩება ნორმატიული აქტების რეალური "ცხოვრება" ანუ "სამართალი მოქმედებაში". და ეს მაშინ, როდესაც ყოველ კონკრეტულ საქმეზე სამართლიანი გადაწყვეტილების მისაღებად აუცილებელია "სამართლის წიგნებში" და "სამართლის მოქმედებაში" კარმონიზაცია, ურთიერთმისადაგება.

ვასწავლით სტუდენტებს თუ როგორ უნდა იმოქმედონ მათ სასამართლო პროცესის მიმდინარეობის დროს როგორც მოსამართლემ, პროკურორმა და ადვოკატმა? ვასწავლით სტუდენტებს თუ როგორ უნდა დაიცვან და დაასაბუთონ მათ თავიანთი პოზიცია როგორც მოსამართლემ, პროკურორმა და ადვოკატმა? და ეს მაშინ, როდესაც მოსამართლის, პროკურორის და ადვოკატის საქმიანობა სასამართლო პროცესზე მხარეთა შეფიქრების ფონზე მიმდინარეობს. მოკლედ, საუბარია სასამართლო საქმის წარმოების კულტურის უნარ-ჩვევების გამოუმუშავებაზე.

ამრიგად, სამართლის შესახებ სწავლების პირველი ნაწილი არის სწავლება იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა იქცეოდნენ „იდეალურად“ სამართლის სუბიექტები ანუ სწავლება „იდეალური სამართლის“ შესახებ.

სამართლის შესახებ სწავლების მეორე ნაწილი არის სწავლება იმის შესახებ, თუ როგორ იქცევიან „რეალურად“ სამართლის სუბიექტები ანუ სწავლება „რეალური სამართლის“ შესახებ.

„იდეალურ სამართალს“ უწოდებენ პოზიტიურ სამართალს, ხოლო „რეალურ სამართალს“ უწოდებენ მართლწესრიგს.

„იურიდიული მეთოდები“ არის სწავლება იმ სამართლებრივი საშუალებების შესახებ, რომლებიც „იდეალურ სამართალს“ ანუ პოზიტიურ სამართალს გადააქცევენ „რეალურ სამართალად“ ანუ მართლწესრიგად.

ამ თვალსაზრისით, სწავლება იურიდიული მეთოდების შესახებ მოიცავს სწავლებას იურიდიული მეთოდების პრაქტიკული გამოყენების პროცესის, მიზნის და შედეგის შესახებ.

თავი I. იურიდიული მეთოდების თეორიული საფუძვლები

1. სწავლება იურიდიულ მეთოდების შესახებ არის სწავლება ნორმატიული მეთოდების შესახებ, რასაც სამართლის სუბიექტების ბენ საზოგადოებრივ ურთიერთობებში ეკონომიკური, პოლიტიკური, მოქალაქეობრივი, სოციალური და კულტურული უფლებების გახორციელების და დაცვის პროცესში.

სამართლის სუბიექტების მიერ იურიდიული მეთოდების გამოყენება ორი ფორმით გამოვლინდება.

სამართლის სუბიექტების მიერ იურიდიული მეთოდების გამოყენების პირველი ფორმაა სამართლის კერძო სუბიექტების მიერ თავიანთი ეკონომიკური, პოლიტიკური, მოქალაქეობრივი, სოციალური და კულტურული უფლებების დამოუკიდებელი განხორციელება, რაც გამოვლინდება მათ კერძო ქმედებებში ანუ ინდივიდუალურ ნორმატიულ ფაქტებში.

სამართლის სუბიექტების მიერ იურიდიული მეთოდების გამოყენების მეორე ფორმა არის სამართლის საჯარო სუბიექტების მიერ ადამიანის ეკონომიკური, პოლიტიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების დაცვა, რაც გამოვლინდება საჯარო ანუ საკანონმდებლო, აღმასრულებელ და სასამართლო ნორმატიულ აქტებში.

სამართლის სუბიექტების ეკონომიკური, მოქალაქეობრივი, პოლიტიკური, სოციალური და კულტურული უფლებები წარმოადგენენ ღირებულებებს.

2. ნებისმიერი პოზიტიური სამართალი სამ მოვლენას ასახავს. ესენია: ფაქტები, ღირებულებები და ნორმები. ფაქტები, ღირებულებები და ნორმები არსებობენ პოზიტიური სამართლის გარეთ ანუ პოზიტიურ სამართალმდე. ფაქტებს, ღირებულებებს და ნორმებს ეძლევათ იურიდიული ფორმა, რის შედეგადაც ყალიბდება პოზიტიური სამართალი¹. პოზიტიურ სამართალში ასახულ ფაქტებს უწოდებენ იურიდიულ ფაქტებს, პოზიტიურ სამართალში ასახული ღირებულებები გვევლინება უფლება-მოვალეობათა სახით, ხოლო პოზიტიურ სამართალში ასახული ნორმები არსებობენ ზოგადი ნორმატიული აქტების ფორმით. იურიდიული ფაქტები წარმოადგენენ პოზიტიური სამართლის საფუძველს, უფლება-მოვალეობანი —

¹ პოზიტიური სამართლის ქვეშ იგულისხმება მისი სამივე ფორმა: საკანონმდებლო სამართალი, ჩვეულებითი სამართალი და სამოსამართლო სამართალი. თითოეული მათგანი და სამივე ერთად წარმოადგენს პოზიტიური სამართლის „მკვებას წყარობს“. ანუ სამართლის წყარობს. ამასთან, ადამიანის საფუძვლათა უფლებათა სამართალი არის სუპერპოზიტიური სამართალი.

პოზიტიური სამართლის შინაარსს, ხოლო ზოგადი ნორმატიული აქტების პოზიტიური სამართლის ფორმას.

3. იურიდიული ფაქტები, უფლება-მოვალეობანი და ზოგადი ნორმატიული აქტები ჩვენ შევისწავლეთ – საგნის „შესავალი სამართალმცოდნეობაში“ ფარგლებში. საგნის „იურიდიული მეთოდების“ ფარგლებში იურიდიული ფაქტები, უფლება-მოვალეობანი და ზოგადი ნორმატიული აქტები ჩვენ უნდა შევისწავლოთ მათ კონკრეტულ გამოვლინებებში, ისე როგორც ისინი არსებობენ არა „იდეალურად“, არამედ „რეალურად“ სამართლებრივ სინამდვილეში, ანუ მანამ ისინი აისახებიან პოზიტიურ სამართალში.

ფაქტი მანამ ის ასახვას კპოვებს პოზიტიურ სამართალში ანუ მიღებს პიპოთეზის ფორმას, არსებობს ცხოვრებისეული ფაქტის სახით. პოზიტიურ სამართალში ასახული ფაქტი არსებობს „იდეალურად“. პოზიტიურ სამართალში მოხსენებული ფაქტი „რეალურად“ არსებობას იწყებს მას შემდეგ, რაც მას იურიდიულ მნიშვნელობას მიანიჭებს სასამართლო.

უფლება-მოვალეობანი, რომელიც ფიქსირებულია პოზიტიურ სამართალში დისპოზიციის სახით, მანამდე არსებობენ სამართლის კონკრეტულ სუბიექტებს შორის დამყარებულ კონკრეტულ ეკონომიკურ, პოლიტიკურ, სოციალურ და კულტურულ ურთიერთობებში. ასეთ ურთიერთობებში მონაწილე პირები ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში ერთმანეთს სცნობენ კონკრეტული უფლება-მოვალეობის მატარებლად, დამოუკიდებლად იმისა, რა ფორმით აისახება ეს უფლება-მოვალეობანი პოზიტიურ სამართალში. პოზიტიური სამართალი მანამდე არსებულ უფლება-მოვალეობებს შემდგომში აძლევს იურიდიულ ფორმას, ხეწყავს მათ საზოგადოებაში წონასწორობის და წესრიგის უზრუნველსაყოფად. პოზიტიურ სამართალამდე არსებული უფლება-მოვალეობანი ნორმატიული ფაქტების ცნებაში მოიაზრება.

ზოგადი ნორმატიული აქტები, როგორც პოზიტიური სამართლის ფორმა, რეალურად არსებობენ კონკრეტულ სასამართლო გადაწყვეტილებათა სახით, რომლებშიც პროცესუალური ნორმების დაცვით კონკრეტულ ფაქტებს ენიჭებათ იურიდიული ფაქტის ძალა და განისაზღვრებიან სასამართლო პროცესის მონაწილეთა კონკრეტული მატერიალური უფლება-მოვალეობათა სახით.

4. ამრიგად, სწავლება იურიდიული მეთოდების შესახებ არის სწავლება კონკრეტული ფაქტის გამოკვლევის იურიდიული მეთოდების, კონკრეტული უფლება-მოვალეობების გარკვევის იურიდიული მეთოდების, კონკრეტული ნორმატიული აქტის ასნა-განმარტების იუ-

რიდიული მეთოდების და კონკრეტული ნორმატიული აქტის შეფარდების იურიდიული მეთოდების შესახებ.

კონკრეტული ფაქტის გამოკვლევის იურიდიული მეთოდები გულისხმობს კონკრეტული ფაქტის (ხდომილების ან ქმედების) ვალდებულების მეთოდებს მისი არსებობა-არარსებობის თვალსაზრისით, დამოუკიდებლად იმისა, თუ როგორ არის ფორმულირებული ის ნორმატიულ აქტში.

კონკრეტული უფლება-მოვალეობის გარკვევის იურიდიული მეთოდები გულისხმობს კონკრეტულ საზოგადოებრივ ურთიერთობაში მონაწილე მხარეებს შორის არსებული უფლება-მოვალეობის ურთიერთმიმართების, ფაქტიური ნორმატიული ურთიერთობის გარკვევას, ანუ მხარეების ნებით დადგენილი ნორმატიული ფაქტის ანალიზის იურიდიულ მეთოდებს, დამოუკიდებლად იმისა, თუ როგორ არის ფორმულირებული ამ ტიპის უფლება-მოვალეობის ურთიერთმიმართება ნორმატიულ აქტში. მოკლედ, კონკრეტული უფლება-მოვალეობის გარკვევის მეთოდები მოიცავს მხარეთა უფლება-მოვალეობის შინაარსის და მოცულობის დადგენის იურიდიულ მეთოდებს.

კონკრეტული ნორმატიული აქტის ახნა-განმარტების იურიდიული მეთოდები გულისხმობს შესაბამის აქტში აღწერილი და ფორმულირებული ფაქტის და უფლება-მოვალეობის შინაარსის და მოცულობის ანალიზის იურიდიულ მეთოდებს. სხვა სიტყვებით, კონკრეტული ნორმატიული აქტის ახნა-განმარტების იურიდიული მეთოდები გულისხმობს იმის გარკვევის იურიდიულ მეთოდებს, თუ ნორმატიული აქტის დამდგენმა საკანონმდებლო, აღმასრულებელმა ან სასამართლო ხელისუფლებამ მასში რა აზრი ჩადო.

კონკრეტული ნორმატიული აქტის შეფარდების იურიდიული მეთოდები გულისხმობს კონკრეტულ საქმეზე მხარეების კონკრეტული უფლება-მოვალეობის განსაზღვრის იურიდიულ მეთოდებს. სხვა სიტყვებით კონკრეტული ნორმატიული აქტის შეფარდების იურიდიული მეთოდები გულისხმობს კონკრეტულ საქმეზე გადაწყვეტილების მიღების იურიდიულ მეთოდებს ანუ იმ უფლება-მოვალეობათა განსაზღვრის იურიდიულ მეთოდებს, რომლებსაც უნდა „დაემორჩილონ“ მხარეები საქმეზე გადაწყვეტილების მიღების შემდეგ. მოკლედ, ეს არის სწავლება საქმეზე სამართლიანი გადაწყვეტილების მიღების იურიდიული მეთოდების შესახებ. ფილოსოფიურ ენაზე ეს არის მოძღვრება სამართლის აზრის წვდომის იურიდიული მეთოდების შესახებ.

5. და ბოლოს, სწავლება იურიდიული მეთოდების შესახებ გორცავს იმ „რეალური სამართლის“ შესწავლის იურიდიულ მეთოდებს, რაც ჩამოყალიბდა „იდეალური სამართლის“ განხორციელების პროცესში და მის შედეგად, ანუ გულისხმობს მართლწესრიგის შესწავლის იურიდიულ მეთოდებს. სხვა სიტყვებით, ეს არის იმ „რეალური სამართლის“ დღევანდელი იურიდიული მეთოდები, რაც ჩამოყალიბდა სხვადასხვა საქმეზე სასამართლოების მიერ ფაქტების გამოკვლევის, უფლებამოვალეობათა გარკვევის, ნორმატიული აქტების ახსნა-განმარტების და ნორმატიული აქტების შეფარდების იურიდიული მეთოდების გამოყენების შედეგად. მოკლედ, ეს არის მოძღვრება სამართლებრივი პრაქტიკის შესწავლის იურიდიული მეთოდების შესახებ.

„რეალური სამართლის“ ანუ მართლწესრიგის შესწავლის მიზანია „იდეალური სამართლის“ ანუ პოზიტიური სამართლის შემდგომი სრულყოფა, რაც მიიღწევა „რეალურ სამართალში“ ანუ მართლწესრიგში არსებული ნეგატიური და პოზიტიური ტენდენციების დადგენის, ანალიზის და ურთიერთშეჯერების შედეგად. „იდეალური სამართლის“ ანუ პოზიტიური სამართლის სრულყოფის შემდეგ ციკლი ისევ მეორდება: იურიდიული მეთოდების გამოყენების მეოხებით პოზიტიური სამართალი „გადადის“ მართლწესრიგში, ხოლო შემდეგ მართლწესრიგი — პოზიტიურ სამართალში, და ასე უსასრულოდ. აქ იკვეთება ჩვენს მიერ ჯერ-კიდევ 1982 წელს შეთავაზებული „სამართლის სპირალური განვითარების თეორია“¹.

პოზიტიური სამართლის და მართლწესრიგის, ანუ „იდეალური“ და „რეალური“ სამართლის ურთიერთმიმართების ჩვენეული მოდელი არის კაცობრიობის მდგრადად პროგრესული განვითარების მოდელი.

¹ ბიძინა სავანელი, მართლწესრიგი და იურიდიული პრაქტიკა. გამოქვეყნდა „საქართველო“, თბ., 1982 (რუსულად).

თავი II. ვაქტავის გამოკვლევის იურიდიული მეთოდები

ჯერ კიდევ გამოჩენილი მეცნიერი რუდოლფ ფონ იერინგი¹ ამტკიცებდა ე.წ. „პრინციპების იურისპრუდენციის“ მიმდევრებს და ამბობდა სდებდა მათ რეალობის უგულველყოფაში. იერინგის მტკიცებით, ისინი მკდარად მიიწვევდნენ, რომ ღირებულებები და ნორმები პრევალირებენ ფაქტებზე. არავინ არ უარყოფს, სწერდა იერინგი, ღირებულებების და ნორმების მნიშვნელობას და ფუნქციას, მაგრამ, ეს სულაც არ ნიშნავს, რომ სამართალი ხორციელდება და ვითარდება მხოლოდ ღირებულებების და ნორმების წყალობით. ყოველი სამართლის ამოსავალია ფაქტები².

ავითარებდა და აღრმავებდა რა იერინგის კონცეფციას, გამოჩენილი ამერიკელი მეცნიერი ბენჯამინ კარდოხო ხაზს უსვამდა იმ სამართლებრივ რეალობას, რომ „სასამართლოები ყოველთვის მხედველობაში იღებენ „სპეციფიკურ ფაქტებს“, რადგან ყოველი სასამართლო საქმე ხასიათდება ფაქტების სპეციფიკური შეთანაწყობით. გარდა ამისა, ყოველი საქმე განიხილება დროის განსხვავებულ პერიოდში, განსხვავებულ ადგილას, განსხვავებულ სუბიექტების მიმართ, განსხვავებულ პოლიტიკურ და სოციალურ გარემოში... ყველა შემთხვევაში სასამართლოს უპირველესი ამოცანა არის ფაქტების დადგენა და კვლევა“².

ამავე დროს, სასამართლო საქმიანობა არ ამოიწურება ფაქტების დადგენით და კვლევით. შემდგომი ეტაპია ფაქტების ინტერპრეტაცია სამართლებრივი ღირებულებების პოზიციებიდან. ამ ღირებულებებიდან ყველაზე მნიშვნელოვანია სასამართლო პროცესის სათანადო წარმართვის პრინციპი, რომელიც გულისხმობს ისეთი ღირებულებების დაცვას, როგორც არის კეთილგონიერება, მოუკერძოებულობა, სამართლიანობა, ადამიანის ფუნდამენტურ უფლებათა პრიორიტეტულობა, კეთილი ნება, უსაფრთხოება, სამართლებრივი სიზუსტე, სტაბილურობა, ეფექტურობა, თანასწორობა, „ნულოვანი დისკრეტციული ხელისუფლება“, საბოლოო მიზნისადმი საშუალებების ადეკვატურობა, სამი ხელისუფლების მიერ ურთიერთკონტროლი და ბალანსი, მიცემული სიტყვის შესრულება, გადაწყვეტილების მიღებამდე სხვათა აზრის მოსმენა, სახელშეკრულებო ნორმებისადმი ერთგულება. და მაინც, ამ ღირებულებების ამოსავალი ფაქტებია. საქმე ისაა, რომ ზემოთმოყვანილი ღირებულებები იმ რაოდენობით, რაც აქ არის მოყვანილი, ისტორიულად გაცილებით მცირე იყო. ისინი ისტორიულად ფართოვდებოდნენ სწორედ რომ პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული ფაქტორების გამო. უფრო მეტი, თავად პოლი-

¹ Iering R. Scherz and Ernst in Jurisprudence, 1880.

² Cardozo Benjamin N., The Nature of Juridical Process, New Haven, Reprinting 1952, p. 170.

ტიკურ, კკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ ფაქტორებში ჩანასახოვანი სახით იმალება ღირებულებები, ანუ უფლება-მოვალეობანი, რომელთაც აღმოაჩენს კანონმდებელი და მოგვიანებით აძლევს ზოგადი ნორმატიული აქტის ფორმას. მანამდე ისინი არსებობენ როგორც ნორმატიული ფაქტები, რომელთა სიღრმისეული კვლევა დაკავშირებულია საქართველოში სამართლის ფილოსოფიის ფუძემდებლის - გიორგი ნაწიშვილის სახელთან.¹

მაგრამ ის რაც ითქვა არ უნდა გავიგოთ ისე თითქოს ფაქტები აბსოლუტურად პრევალირებენ ღირებულებებზე, ღირებულებები კი ნორმებზე. რეალობაში ისინი დიალექტიკურ ერთიანობაში იმყოფებიან.

საქმე ისაა, რომ ერთხელ და სამუდამოდ დაღვენილი აბსოლუტური კვანძმარტება არ არსებობს, ბუნების მეცნიერებაშიც კი, მით უმეტეს ჰუმანიტარულ მეცნიერებაში. კერძოდ, კვანძმარტება ერთია სასამართლო პროცესში მონაწილე მოსარჩელისათვის, მეორეა - მოპასუხისათვის, მესამე - მოსამართლისათვის, მით უმეტეს კანონმდებლისათვის, რომლის მიერ მიღებული კანონი მისი მიღების შემდეგ აწყდება მუდმივად ცვლად პოლიტიკურ გარემოს, მთავრობის და საზოგადოების კულტურული განვითარების დონეს, მოსამართლეთა კვალიფიკაციის დონეს და სხვა ობიექტურ და სუბიექტურ ფაქტორებს ანუ ფაქტებს.

მამინაც კი, როდესაც მოსამართლე აღჭურვილია დისკრეციული ხელისუფლებით, ფაქტები ასევე განაპირობებენ საქმეზე გადაწყვეტილების ხასიათს. ყველა ზემოაღნიშნულ შემთხვევაში, უპირველესი პრობლემა არა სამართლის ნორმის, არამედ ფაქტების ინტერპრეტაციაა.

საქმეში მონაწილე მხარეების ქცევის და ნების სასამართლოს მიერ ინტერპრეტაცია შემოსაზღვრულია იმის ანალიზით, თუ ისინი რეალურად როგორ მოქმედებდნენ და რას ამტკიცებდნენ, რა მტკიცებულებები წარმოადგინეს, რამეთუ სასამართლო ვერ გასცდება მხარეთა მოთხოვნებს, ანუ სასამართლომ უნდა იმსჯელოს და მსჯელობს იმაზე, რასაც ფაქტიურად მოითხოვენ მხარეები.

ამრიგად, სასამართლო ყველა შემთხვევაში შებოჭილია ფაქტებით.

ჩვენი პოზიცია ეყარება მოძღვრებას, რომელიც განასხვავებს „სამართალს წიგნებში“ და „სამართალს მოქმედებაში“, ანუ გამიჯნავს პოზიტივიზმს და სოციოლოგიზმს, მაგრამ არა მათი ურთიერთგამომრიცხავი დაპირისპირების თვალსაზრისით. ჩემი აზრით ორივე მოძღვრება სწორია და ამავე დროს არ არის სწორი! სწორეა, რადგან ორივე ასახავს სამართლის ორ მხარეს, არასწორია, რადგან თითოეული უპირატესობას ანიჭებს ერთს. ჩემი აზრით არსებობს ორი სამართალი: კანონმდებლის მიერ შექ-

¹ გიორგი ნაწიშვილი, სამართლის ნამდვილობა და ცლა ნორმატიული ფაქტების დახაბოუბნა. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. 1928 წ.

მნილი სამართალი და მოსამართლის მიერ შექმნილი სამართალი, ორივე არსებობს როგორც ჯერარსობა და ორივე მიმართულია სამართლის აზრის წვდომისკენ (იხ. თავი VI).

სამართლის თეორია და პრაქტიკა საბოლოო ჯამში დაიყვანება ერთ-ერთი მეთოდების გამოყენებაზე სასამართლო საქმეებზე მნიშვნელოვანია თა ანალიზის და საქმეზე გადაწყვეტილების მიღების დროს, რადგან სასამართლო პროცესი სხვა არაფერია თუ არა საშუალება დავების და კონფლიქტების მოგვარების და გადაჭრის მეთოდების შესახებ.

მაგრამ სამართლის თეორიაც და პრაქტიკაც უნდა ემყარებოდეს ფაქტებს და მათი ანალიზის შედეგს. თითოეულ სასამართლო საქმეს საფუძვლად უდევს ფაქტი: არ არის ფაქტი, არ არის საქმე, ანუ ჯერ ფაქტის დადგენა, შემდეგ კი სამართლის თეორია და პრაქტიკა.

რომანულ-გერმანული და ინგლისურ-ამერიკული სამართლის კლასიკური სამეცნიერო სკოლები უარყოფენ ფაქტების პირველადობას, და სწავლება სამართლის შესახებ დაფაფთ, შესაბამისად, პოზიტიური სამართლის ნორმების ან პრეცედენტული ნორმების ანალიზის მეთოდებზე, რის გამოც სამართალი წვეტს კავშირს რეალობასთან, და ეს მაშინ, როდესაც სამართლის მიზანია ფაქტიურად არსებული დავების და კონფლიქტების მოგვარება ანდა გადაწყვეტა.

ამიტომ, პირველ ყოვლისა, სტუდენტს უნდა გამოუმუშაოთ ფაქტების ანალიზის და შედარების უნარი, ხოლო შემდეგ გადავიყვანოთ ფაქტების იურიდიული კვალიფიკაციის მეთოდების სწავლებაზე.

დღეს აღარაფერ არ ხდის სადაოდ, რომ უპირველეს ყოვლისა აუცილებელია მოვიცვათ საქმეზე არსებული ყველა ფაქტი და მათი ერთმანეთთან კავშირი, და მას შემდეგ რაც მოვახდენთ ფაქტების დახარისხებას და გამოკვლევას, უნდა გადავიდეთ ამ ფაქტების ნორმატიულ კვალიფიკაციაზე სათანადო არგუმენტების მოშველიებით. სამართლის ნორმები თავის თავს არ ამოქმედებენ, მათ ამოქმედებენ ფაქტები. თუ სამართლის რომელი ნორმაა შესაფარდებელი, დამოკიდებულია საქმეში არსებულ ფაქტებზე¹. „სასამართლო გადაწყვეტილება დამყარებული არარსებულ ფაქტიურ გარემოებებზე – თვითნებობა“². ამიტომ აუცილებელია არსებული ფაქტობრივი მასალის ყურადღებიანი და ყოველმხრივი გამოკვლევა, სხვა სიტყვებით „ფაქტების აღაპარაკება“ საქმეზე სწორი გადაწყვეტილების მისაღებად.

ხოვრად, განასხვავებენ ფაქტების სამ სახეს: ესენია: ცხადი ფაქტები, საზოგადოდ ცნობილი ფაქტები და იურიდიულად აღიარებული ფაქტები.

¹ Binder D., Bergman P., Fact investigation. Minnesota, St. Paul, West Publishing Company, 1984, p. 27.

² CSJN, Fallos, Judgments, 248: 627, Aldamiz, 1960.

ცხადია ფაქტები, რომელთაც არავინ სადაოდ არ ხდის ან უკუთვლი-
ყოფს. ცხადი ფაქტების მაგალითებია: დღე და ღამე; შხე, ვარსკვლავები
და კალენდარი; სიცოცხლე და სიკვდილი. აღნიშნული ფაქტები აბსოლუ-
ტურული ხასიათის არიან და ისინი დროისა და სივრცის [მრუტობის] მტკიცებას არ საჭიროებენ.

ს ი ნ ზ ლ ი რ ი თ ე ქ ა

საზოგადოდ ცნობილია ფაქტები, რომლებიც ყველასათვის ცნობილია
და არსებობენ განსაზღვრულ დროსა და სივრცეში. საზოგადოდ ცნობილი
ფაქტის მაგალითია: ქვეყნის სახელწოდება ან ის თუ ვინ არის სახელ-
მწიფოს მეთაური. საზოგადოდ ცნობილი ფაქტების ასეთად აღიარება და-
მოკიდებული არ არის მათ ოფიციალურ ან არაოფიციალურ გამოცხადება-
ზე.

იურიდიულად აღიარებულია ფაქტები, რომლებთაც კანონმდებელი ან
სასამართლო ასეთად ცნობს.

კანონმდებლის მიერ აღიარებული ფაქტების შესახებ თქვენ ჩავიტარ-
დათ ორი ლექცია: პიპოთეზა, როგორც სამართლის ნორმის სტრუქტურის
ნაწილი, და იურიდიული ფაქტი, როგორც სამართლებრივი ურთიერთობის
ელემენტი (სასურველია, ორი სასემინარო საათი დაუთმოთ ამ ორ თემას,
გამომდინარე პრონციპიდან: „განმეორება ცოდნის დედა“).

ამჯერად, ჩვენ მიმოვიხილავთ სასამართლოს მიერ აღიარებული ფაქ-
ტების თეორიას. სასამართლოს მიერ აღიარებულ ფაქტებს მტკიცებულე-
ბანი ეწოდება. საუბარია იმ მტკიცებულებებზე, რომლებიც საფუძვლად
დაედება მომავალ სასამართლოს გადაწყვეტილებას. უპირველეს ყოვლისა,
ეს ის ფაქტიური მასალაა, რასაც წარადგენენ სასამართლო პროცესში
მონაწილე მხარეები.

როგორ იძენს ფაქტიური მასალა იურიდიულ ძალას ანუ რა პროცე-
დურა უნდა იქნას დაცული, რომ ფაქტი მტკიცებულებად იქცეს?

არსებობს პროცედურის ორი ფორმა: საჯარო და კერძო.

საჯარო ფორმა ძირითადად მოიცავს სისხლის და ადმინისტრაციულ
საქმეებს. ასე, სისხლის სამართლის საქმეზე, მოსარჩელე სახელმწიფო
ორგანოს სახით ბრალდების წარდგენამდე მიმართავს სასამართლოს და
ითხოვს მისგან, რათა მან მის მიერ წარდგენილი მასალა საფუძვლად
დაუდოს სასამართლო წარმოებას შესაბამისი კანონის თანახმად. ამის
შემდეგ, სასამართლომ, თავისი უფლებამოვალეობის ფარგლებში, უნდა
გადაწყვიტოს თუ წარმოდგენილი მასალა რამდენად საკმარისია საქმეზე
წარმოების დასაწყებად. სასამართლო მასალებს იღებს წარმოებაში ან უბ-
რუნებს ბრალდების მხარეს დამატებითი მასალის მოსაპოვებლად, ან მო-
სარჩელეს ხარვეზის შესავსებად.

კერძო ფორმა ძირითადად მოიცავს სამოქალაქო (კერძო) სამართლის
საქმეებს. ასეთი კატეგორიის საქმეებზე მოსარჩელე არის კერძო პირი,

რომელიც თვითონ აგროვებს მასალას სასამართლოში წარსადგენად აწარმოებს მოწმეთა გამოკითხვას, ექსპერტებისაგან იღებს დასკვნებს და ა.შ. და ყველაფერ ამას დოკუმენტის ფორმას აძლევს. ამის შემდეგ იგი მასალას წარუდგენს სასამართლოს, რომელიც წვევტს საკაინსხან [თუ შამ] და დნად საკმარისია ის საქმეზე წარმოების დასასრულებად. ბოლჩანს [სამსახურ] კოლო ან წარმოებაში იღებს ან უბრუნებს მოსარჩელეს მასალას.

საჯარო თუ კერძო პროცედურის დაცვით წარმოებაში მიღებულ საქმეებზე არსებული მასალა იქნეს მტკიცებულების იურიდიულ ძალას. ორივე შემთხვევაში ეს მასალა შეიძლება იყოს აგრეთვე ფოტო ან ვიდეო მასალა, ფაქსი, ტელექსი ან იმეილი, სატელეფონო ან მაგნიტოჩანაწერი, ინტერნეტში განთავსებული მასალა და ა.შ.

ვიმლორებთ: სამართლის ნორმები თვითონ არ ამოქმედებენ თავის თავს. სამართლის ნორმებს ამოქმედებენ ფაქტები. სხვა სიტყვებით, ფაქტებს მოქმედებაში შეყავთ ან არ შეყავთ სამართლის ნორმები.

ფაქტის მეოხებით სამართლის ნორმის მოქმედებაში შეყვანის შემთხვევაში, სამართლის ნორმის ფარგლები დამოკიდებულია ფაქტის ხასიათიდან. ფაქტის ხასიათის დადგენა თავის მხრივ დამოკიდებულია ფაქტის სწორი ახსნიდან. ფაქტის სწორი ახსნის შედეგია ფაქტის აღიარება მტკიცებულებად ან მისი ცნობა საქმისადმი ირელევანტურად. ფაქტის მტკიცებულებად აღიარების შემდეგ სამართლის ნორმა იწვებს მტკიცებულებასთან „მიერთებას“, და როგორც შედეგი მტკიცებულება ხდება სასამართლო გადაწყვეტილების ლოგიკური და რაციონალური საფუძველი.

ამასთან, მნიშვნელოვანია ვათვალიწინებული იქნეს ის, რომ საქმეზე სასამართლო გადაწყვეტილების გამოტანამდე ფაქტების მოცულობა და მათი მტკიცებულებითი ძალის ხარისხი იცვლება. სხვა სიტყვებით, სასამართლო საქმე დინამურია, რამეთუ ახალი მტკიცებულებები ჩნდებიან და ძველი მტკიცებულებები ქრებიან ან ერწყმიან სხვა მტკიცებულებებს. როდესაც ახალი მტკიცებულებები ჩნდებიან, მოსამართლის წარმოდგენა მათ შესახებ იცვლება, ისევე როგორც მთელი საქმის შინაარსი, რაც საბოლოო ჯამში ზეგავლენას ახდენს სასამართლო გადაწყვეტილებაზე. შესაბამისად, კონკრეტული ნორმა კონკრეტულ საქმესთან მიმართებაში იქნეს კონკრეტულ შინაარსობრივ დატვირთვას და მნიშვნელობას.

მეცნიერთა შორის დღემდე სადაოა საკითხი: მოსამართლე ზოგად კანონს უფარდებს კონკრეტულ ფაქტებს, თუ კონკრეტულ ნორმას ქმნის კონკრეტულ ფაქტებთან მიმართებაში? ჩვენ ვიზიარებთ იმ მოსაზრებას, რომ მოსამართლე ნორმას ქმნის კონკრეტულ ფაქტებთან მიმართებაში, რამდენადაც ის სცნობს და განსაზღვრავს ფაქტებს როგორც მტკიცებულებებს. და მართლაც, ცხადი უნდა იყოს, რომ კონკრეტული სასამარ-

თლო გადაწყვეტილება პირობადებულია კონკრეტული ფაქტების განუმარტებელი შეთანაწყობით.

საქმე ისაა, რომ, როგორც ლეიბნიცი აღნიშნავდა: რამდენადაც რეალობის ასპექტები და დეტალები უსასრულოა, ჩვენი უნარი, მოვიცვათ მათ ასპექტები და დეტალები, ძალზე შეზღუდულია; რამდენადაც გამოცდილების მასშტაბი ამოუწურავია, მათი გააზრება გარკვეულ წილად შეზღუდულია. სხვა სიტყვებით, ჩვენ არასდროს არ გვაქვს შესაძლებლობა მოვიცვათ რეალობა როგორც მთლიანი, რის გამოც ჩვენ ყოველთვის ვსაჭიროებთ მოვახდინოთ ფაქტების რაოდენობრივი და ხარისხობრივი ანალიზი და ამიტომ არასდროს არ ვუგულველყოფთ იმას, რაც ჩვენ თვალსაწიერში ხვდება.

სამართალთან მიმართებაში ზემოაღნიშნული დებულების კონკრეტიზაცია დაკავშირებულია იმის გარკვევასთან, თუ როგორ უნდა განვასხვაოთ და გაეიზოროთ კონკრეტულ სასამართლო საქმესთან დაკავშირებული ფაქტები.

პირველ ყოვლისა, ჩვენ უნდა „დავემორჩილოთ“ არსებულ მტკიცებულებებს და მტკიცებულებების რეალობას. ამ თვალსაზრისით, საჭიროა ყველა დოკუმენტის გულმოდგინე შესწავლა და ანალიზი, და მათ შორის კავშირების გარკვევა. ამავე დროს, აზრი აქვს შევადგინოთ არსებული ფაქტების სია, მოვიძიოთ დამადასტურებელი მტკიცებულებანი, შევამოწმოთ ხარვეზის არსებობა ინფორმაციაში, და ასეთის დადგენის შემთხვევაში, გაავარძელოთ არსებულ ფაქტებს შორის კავშირების კვლევა და ახალი მტკიცებულებების მოძიება.

მეორე ეტაპზე, იურისტმა უნდა შეამოწმოს მოწმეთა ჩვენებების სანდოობა, ექსპერტთა დასკვნების სიმყარე, უტყუარობა და დასაბუთებულობა, საქმეზე დართული დოკუმენტაციის სისწორე.

მესამე ეტაპზე, მნიშვნელოვანია საქმეში მონაწილე მხარეების გამოკითხვა ფაქტების ირგვლივ, მხარეთა საქმიანი დოკუმენტაციის მოძიება და ექსპერტებთან ამ დოკუმენტაციაში არსებული ინფორმაციის მნიშვნელობის გარკვევა კონკრეტულ საქმესთან მიმართებაში.

მეოთხე ეტაპზე, მოსამართლემ უნდა მოახდინოს არსებული და მოპოვებული მტკიცებულებების სისტემატიზაცია. ამასთან, მან უნდა გამოიჯინოს ერთმანეთისაგან რელევანტური და არარელევანტური ფაქტები, ანუ ფაქტები, რომელნიც შეიძლება დაედოს საფუძვლად გადაწყვეტილებას და ფაქტები, რომელნიც ამ მიზნისათვის გამოუსადეგარი არიან.

ფაქტების დადგენის ზემოაღნიშნული ოთხი ეტაპი შეადგენს იურიდიული მეთოდების შეფარდების პირველ სტადიას.

თავი III. უფლება-მოვალეობათა გარკვევის იურიდიული მეთოდები

იურიდიული მეთოდების შეფარდების მეორე სტადიაა უფლება-მოვალეობათა დადგენის იურიდიული მეთოდები.

უფლება-მოვალეობათა დადგენის იურიდიული მეთოდები მოიცავს საზოგადოებრივ ურთიერთობაში მონაწილე სამართლის სუბიექტებს შორის რეალურად, ფაქტიურად ჩამოყალიბებული ნორმატიული ურთიერთმომართების ანალიზს¹.

საქმე ისაა, რომ მართლწესრიგი არ ამოიწურება მხოლოდ საკანონმდებლო სამართლის ნორმების შეფარდების შედეგად ჩამოყალიბებული საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სისტემით. მართლწესრიგის სფერო გაცილებით უფრო ფართოა, ვიდრე ის, რომელზეც ვრცელდება პოზიტიური სამართლის ნორმების მოქმედება. მართლწესრიგის ის სფერო, რომელზეც უშუალოდ არ ვრცელდება პოზიტიური სამართლის ნორმები, მოიცავს ისეთ აქტებს, რომლებიც წარმოადგენს არა მარტო მართლურთიერთობათა წარმოშობის პირობას, არამედ სამართლებრივი ნორმებისაგან დამოუკიდებლად არეგულირებს კონკრეტულ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს. ამრიგად, აქ ლაპარაკია არა იმ ფაქტებზე, რომლებიც დაკავშირებულია კომპეტენტური ორგანოების მიერ იურიდიული ნორმების შეფარდების აქტთან, არამედ იმათზე, რომლებიც პოზიტიური სამართლის ნორმების და მათი შეფარდების პარალელურად, ავტონომიურად არეგულირებენ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს. საუბარია ე.წ. ნორმატიულ ფაქტებზე. ნორმატიული ფაქტების თეორია ემყარება დებულებას იმის შესახებ, რომ სამართლის ნორმის შემოქმედია არა კანონმდებელი და მოსამართლე, არამედ საზოგადოება და ინდივიდი. ამრიგად, საქმე ეხება ავტონომიური რეგულირების პრობლემას.

საბჭოთა პერიოდის იურიდიულ ლიტერატურაში ავტონომიური რეგულირების პრობლემა პირველად წამოაყენა პროფ. ვ. ნანეიშვილმა მონოგრაფიაში „სამართლის ნამდვილობა და ცდა ნორმატიული ფაქტების დასაბუთებისა“.

ნორმატიული ფაქტების ვ. ნანეიშვილისეული კონცეფცია მოკლედ შემდეგნაირად შეიძლება ჩამოყალიბდეს: „სამართლებრივი ცხოვრების, რეალურ მართლურთიერთობათა მთელი სფერო არ ამოიწურება პოზიტიური სამართლებრივი ნორმების განხორციელებით, რადგან სამართლის სფერო გაცილებით ფართოა, ვიდრე ის, რომელსაც ითვალისწინებს პოზიტიური სამართალი. სამართლებრივ ცხოვრებას, რომელიც პოზიტიური სამარ-

¹ სამართლის სუბიექტებს შორის ჩამოყალიბებული ნორმატიული ურთიერთმომართების ანალიზის თეორიული საფუძველია ნორმატიული ფაქტების თეორია, რომელიც დაკავშირებულია მხოლოდ მნიშვნელობის მექანიზმის - პროფ. ვიორჯი ნანეიშვილის სახელთან.

თლის გარეთ იმყოფება, ქმნის ნორმატიული ფაქტები. ამ ფაქტებს უნარი შესწევს, შექმნას აზრთა ისეთი კომპლექსი, რომელთა მიმართაც ლოგიკური დამოკიდებულება ურთიერთობათა მონაწილეების მდგომარეობას განსაზღვრავს უფლებამოსილისა და ვალდებულის სახით.

პოზიტიურ სამართალს შეუძლია ბათილად სცნოს ქმნილ მხარეები გაათავისუფლოს ისეთი ვალდებულების შესრულებისაგან, რომელიც აუცილებელი იქნებოდა გარიგების ნამდვილობა აღიარებული რომ ყოფილიყო. მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავს, თითქოს ფაქტის ნორმატიულობის გამოვანა სამართლის ნორმიდან შეიძლება. სამართალს არ შეუძლია შვას ფაქტი. ფაქტი ყოველთვის უსწრებს სამართალს. ფაქტის ნორმატიულობა მისივე ბუნებითაა განპირობებული და მასშია მოთავსებული.

სინამდვილეში, როდესაც რაიმე შეთანხმება ან დაპირება პოზიტიური სამართლის მიერ ბათილდება ცნობილი, ეს სრულიად არ მიუთითებს იმაზე, რომ მას ძალუძს გააუქმოს მხარეთა შორის ამ აქტების შედეგად ჩამოყალიბებული შინაგანი ფსიქიკური კავშირი. გარიგების ბათილად გამოცხადებას შეუძლია შექმნას მხოლოდ იმ ვალდებულების შესრულების შეუძლებლობის აბსტრაქტული პირობა, რომელიც ხელს ვერ შეუშლის გარიგების, შეთანხმების ან დაპირების შესრულებას, თუ კი ეს არ შეეხება სახელმწიფოს უშიშროებას ან საზოგადოებრივ წესრიგს. ხელშეკრულებას ვღებთ, დაპირებას ვიძლევი, შეთანხმებას ვაწარმოებთ არა იმიტომ, რომ არსებობს შესაბამისი სამართლის ნორმა.

ამრიგად, ნორმატიულ ფაქტს აქვს როგორც ფაქტის, ასევე ნორმის თვისება. არის თუ არა ხელშეკრულება მართლზომიერი, შეიძლება გაირკვეს ან არ გაირკვეს მომავალში. მანამდე კი მხარეების ურთიერთობას აქვს მთელი ისტორია, რომლის განმავლობაშიც ისინი დაკავშირებულნი არიან ერთმანეთთან როგორც უფლებამოსილი და ვალდებული.¹ ფაქტს ნორმატიულ თვისებას ანიჭებს უფლებისა და მოვალეობის ურთიერთმიმართება. ფიგურალურად რომ გამოვთქვათ: ნორმატიული ფაქტი არის უფლებამოსილისა და ვალდებულის ურთიერთმიმართების ამსახველი ფაქტი, სხვა სიტყვებით: ფაქტიური ნორმატიული ურთიერთობა.

ამრიგად, ფაქტის ნორმატიულობა ობიექტური, პოზიტიური სამართლისაგან დამოუკიდებელი თვისებაა. რა თქმა უნდა, სამართალს შეუძლია გამოიყენოს ნორმატიული ფაქტი ან შექმნას ხელოვნური დაბრკოლებები იმ კანონზომიერების გამოსავლენად, რაც ჩადებულია ნორმატიულ ფაქტში, მაგრამ ნორმატიული ფაქტის ბუნებას სამართალი ვერ შეცვლის.

ნორმატიული ფაქტი და იურიდიული ფაქტი სხვადასხვა მოცულობის კატეგორიებია. იურიდიული ფაქტი ნორმატიული ფაქტის ნაირსახეობაა. იურიდიული ფაქტი, რომელსაც პოზიტიური სამართალი უკავშირებს სამართლებრივი ურთიერთობის წარმოშობას, შეცვლის ან შეწყვეტს, ამის

¹ გ. ნაიშვილი. დასახ. ნაშრომი, გვ. 59-68.

გამო ის ნორმატიულობას არ იძენს. ნორმატიულობა ფაქტის იმანენტური თვისებაა, დამოუკიდებლად იმისა, სცნობს თუ ამას პოზიტიური სამართალი. იურიდიულია ფაქტი, რომელსაც პოზიტიური სამართალი ანიჭებს იურიდიულ ნიშნულობას. იურიდიული ფაქტების გარეთ რჩება ნორმატიული ფაქტების მთელი სამყარო. მთვან ზოგიერთს პოზიტიური სამართალი იურიდიულ ნიშნულობას ანიჭებს.

პროფ. ვ. ნანეიშვილის კონცეფცია ადასტურებს იმ უდავო მოსაზრებას, რომ სამართლის აზრის წვდომა სწარმოებს არა მარტო სამართლის ნორმის შეფარდების კონსტრუირებით, არამედ ნორმატიული ფაქტების საშუალებითაც, უფრო ზუსტად, მაშინ, როდესაც საზოგადოებრივი ურთიერთობის მონაწილენი შესაბამის ნორმატიულ ფაქტებში ჩადებულ აზრს მისდევენ.

ჩვენი აზრით, ნორმატიული ფაქტების იდეა ეყრდნობა დებულებას იმის შესახებ, რომ მხოლოდ საკანონმდებლო სამართლის ნორმას არ შეუძლია სამართლის აზრის წვდომა, კერძოდ, სამართლიანობის უზრუნველყოფა, რადგანაც საკანონმდებლო და პრეცედენტული სამართლის სტაბილურობა მუდმივ წინააღმდეგობაშია საზოგადოებრივი ცხოვრების დინამიზმთან, და ცხოვრების პირობების მუდმივი ცვალებადობა ნიადგ შესწორებებს მოითხოვს. ამ „ნაკლის“ გამოსწორება მხოლოდ სამართლის აღმსრულებელს შეუძლია, თუკი ორიენტაციას იღებს არა მარტო ზოგად სამართლის ნორმებზე და პრეცედენტზე, არამედ ნორმატიულ ფაქტებზეც ანუ ფაქტობრივად ჩამოყალიბებულ ურთიერთობებში ბუნებრივად არსებულ ნორმატიულ წესრიგზე, ურთიერთობებში მონაწილე პირებს შორის არსებულ უფლება-მოვალეობათა მოცულობაზე, მათ შორის არსებულ ფაქტიურ ნორმატიულ ურთიერთობაზე.

საქმე ისაა, რომ ნორმატიულ ფაქტს აქვს ორი თვისება:

1. მოქმედი (პოზიტიური) სამართლისაგან დამოუკიდებლად და მის პარალელურად იფოს სამართლებრივი ურთიერთობის წარმოშობის - შეცვლის ან შეწყვეტის საფუძველი;
2. მოქმედი (პოზიტიური) სამართლისაგან დამოუკიდებლად და მის პარალელურად შექმნას უფლება-მოვალეობანი საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მონაწილეებს შორის.

ნორმატიული ფაქტის კლასიკური მაგალითია ხელშეკრულება.

ნორმალურ საზოგადოებრივ ურთიერთობებში, ყოველდღიურ ცხოვრებაში სამართლის სუბიექტები ერთმანეთთან საზოგადოებრივ ურთიერთობებს იმიტომ კი არ ამყარებენ, რომ არსებობს მისი მომწესრიგებელი სამართლის ზოგადი ნორმები. მაგალითად, სამართლის სუბიექტები ქონებრივ ან სხვა სახის ხელშეკრულებებს იმიტომ კი არ დებენ, რომ არსებობს ამ ხელშეკრულების მომწესრიგებელი ნორმები, არამედ იმიტომ, რომ ისინი იკმაყოფილებენ თავიანთ სოციალურ და კულტურულ ინტერესებს. უფრო მეტი - სამართლის სუბიექტები დებენ ხელშეკრულებებს ან

ს ა ძ ა რ თ ვ ე ლ ო ს
პ ა რ ლ ა მ ბ ი ე ტ ი ს
გ რ მ ვ ე უ ლ ი

პირდაპირი ერთმანეთს რაიმე უფლებრივი მნიშვნელობის აქტის შესრულებას ისე, რომ შეიძლება სულაც არ იცოდნენ, ითვალისწინებს თუ არა ამ აქტების მართლზომიერებას პოზიტიური სამართალი. არის თუ არა ხელშეკრულება მართლზომიერი, შეიძლება გაირკვეს ან საერთო კანონმდებლობის კვლევაში, მანამდე კი მხარეების ურთიერთობა უნდა იქნეს რიოდას, რომლის განმავლობაში თითოეულ მათგანს აქვს გარკვეული უფლებები და მოვალეობები, რომელთა შინაარსაც თვითონ განსაზღვრავენ და არა პოზიტიური სამართლის რომელიმე ნორმა. ასეთია მოკლედ ნორმატიული ფაქტების ნაწიში შეიძლება თეორია.

შეიძლება შევეცადეთ: პოზიტიური სამართლის ნორმა ითვალისწინებს ხელშეკრულების დადების პირობებს, განსაზღვრავს მხარეებს შორის უფლება-მოვალეობებს, ადგენს პასუხისმგებლობას მოვალეობის შეუსრულებლობისათვის, და ბოლოს, პოზიტიური სამართლის ნორმას შეუძლია საერთოდ ბათილად ცნოს, მეტიც, აკრძალოს ეს თუ ის ხელშეკრულება, მაშინ ხომ აზრი ეკარგება ნორმატიული ფაქტების თეორიას? ამაზე ვუპასუხებთ შემდეგნაირად: დაუშვათ, ხელშეკრულების დამდებმა პირებმა არ გაითვალისწინეს სამართლის ნორმის მოთხოვნები, თვითონ განსაზღვრეს ხელშეკრულების ყველა რეკვიზიტი და დაამთავრეს მათ მიერ განსაზღვრული უფლება-მოვალეობათა შესრულება. განა ამის გამო ხელშეკრულების მონაწილეთა ინტერესები რაიმეთი შეიძლება? არა. ერთი, რაც შეიძლება მოხდეს, ისაა, რომ დავის შემთხვევაში სახელმწიფოსაგან დაუცველი აღმოჩნდება ორივეს ან ერთ-ერთის უფლება, მეტი არაფერი. განა შეიძლება იმის უარყოფა, რომ პირები გლობალური მასშტაბით დებენ კანონსაწინააღმდეგო ხელშეკრულებებს ისე, რომ მათი ფიქსაცია არ ხდება სახელმწიფოს მიერ ან ის, რომ ერთ-ერთი პირის უფლების დარღვევის შემთხვევაში ისინი არ მიმართავენ სახელმწიფო იძულებას და თვითონ აწესრიგებენ კომფლიტს? ეს „შწარე“ რეალობაა, რომელსაც თვალი უნდა გაუუსწოროთ, რომ სირაქლემას პოზიციამი არ აღმოჩნდეთ.

ღიახ, საკანონმდებლო ან პრეცედენტული სამართლის ნორმას შეუძლია ბათილად ცნოს ესა თუ ის ხელშეკრულება, კანონსაწინააღმდეგოდ გამოაცხადოს ის, მაგრამ არ ძალუძს გააუქმოს, ბათილად გამოაცხადოს ხელშეკრულების მონაწილეთა ფსიქიური დამოკიდებულება ერთმანეთთან და ლოგიკური დამოკიდებულება ხელშეკრულებით განსაზღვრული უფლებების და მოვალეობების, როგორც ქცევის წესის მიმართ. ყოველ წუთს მილიონობით ხელშეკრულება იდება პლანეტაზე, რომლის 1% მხოლოდ რეგისტრირდება ან ფიქსირდება სახელმწიფოს მიერ, ხოლო უფრო ნაკლები ხდება სასამართლოს განსჯის საგანი. სამართლის სუბიექტები ისე დებენ ხელშეკრულებებს და ასრულებენ ამ ხელშეკრულებებით გათვალისწინებულ უფლებებსა და მოვალეობებს, რომ ყველაფერი ეს უშეტყსად საერთოდ უცნობი რჩება სახელმწიფოსათვის. ამ უფლება-მოვალეობა-

თა არსებობა ანუ პოზიტიური სამართლის გარეთ არსებული ფაქტია და ამ ფაქტს აქვს ნორმატიული ძალა!

ნორმატიული ფაქტების თეორიის ჭეშმარიტებას ასაბუთებს საერთაშორისო სამართალი. საერთაშორისო სამართლის სუბიექტები იმიტომ კი არ ღებენ ხელშეკრულებებს ერთმანეთთან, რომ არსებობს საერთაშორისო სამართლის ზოგადი პრინციპები ან საერთაშორისო ჩვეულებები იმიტომ, რომ ისინი ავლენენ ურთიერთშეთანხმებულ ნებას, მათთვის საერთო ნებას.

საერთაშორისო სამართლის რომელიმე ზოგადი პრინციპი ან საერთაშორისო სამართლის რომელიმე ჩვეულება შეიძლება კრძალავდეს ორ სახელმწიფოს შორის კაბალურ ხელშეკრულებას, მაგრამ ამით ამ ხელშეკრულებას ძალა არ ეკარგება. შესაძლებელია ერთი სახელმწიფოსათვის ეს ხელშეკრულება ფორმალურ-იურიდიული თვალსაზრისით კაბალური იყოს, მაგრამ ასეთი ხელშეკრულება ხელს აძლევს მას ამ მომენტისათვის. ამის გამოა, რომ თვით კანონმდებელიც კი იძულებულია სამართლებრივი ურთიერთობის ჩამოყალიბება უმეტეს შემთხვევაში ინდივიდების ნებას დაუქვემდებაროს.

ნორმატიული ფაქტები მოიცავს მხარეებს შორის ჩამოყალიბებულ ფაქტობრივ ნორმატიულ ურთიერთობას მისი მორალური თუ სამართლებრივი შეფასებისაგან დამოუკიდებლად, ანუ ეს არის ქცევის ლატენტური წესები, ნორმები, რომლებსაც კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობის მონაწილენი აყალიბებენ ლატენტურად და, რაც მთავარია, ავტონომიურად.

ამასთან დაკავშირებით, საჭიროა აღინიშნოს ერთი შეხედულების შეზღუდულობა, რომელიც ეხება საზოგადოებაში ადამიანთა ქცევის სამართლებრივი რეგულირების მექანიზმს. ამ შეხედულების თანახმად, სამართლებრივი რეგულირება არის ცალმხრივი პროცესი, სადაც კანონმდებელი წარმოადგენს აქტიურ საწყისს. ის აკანონებს და წარმართავს ადამიანთა ქცევას, ხოლო ამ ქცევის სუბიექტები მორჩილად ასრულებენ იმას, რაც მათი მისამართით არის დადგენილი. ასეთი მიდგომა, რომელიც ტიპური იყო მარქსისტულ-ლენინური სამართლის თეორიისათვის, უფლებულყოფდა განწყობისა და მოტივაციის აქტიურ როლს, ქცევის ჩამოყალიბებულ სტერეოტიპს და სხვა სოციალურ-ფსიქოლოგიური ფაქტორების მნიშვნელობას საზოგადოებრივი ურთიერთობების მოწესრიგების პროცესში, და საერთოდ იბიექტურ კანონზომიერებას, რომლის სამართლებრივი გამოვლენაა ნორმატიული ფაქტები. მაგრამ, მეორეს მხრივ, არ შეიძლება ნორმატიული ფაქტებისა და პოზიტიური სამართლის ნორმების ერთმანეთისაგან მოწყვეტა და დაპირისპირება, რადგან ისინი ორივენი, რა თქმა უნდა, მეტ-ნაკლები ხარისხით და მოცულობით, მონაწილეობენ სამართლებრივი ქცევის განწყობის ფორმირებაში, მართლწესრიგის ფორმირებაში.

სამართლებრივი ქცევის განწყობა უშუალო მიმართებაში უფლებებისა და მოვალეობის განხორციელებასთან. პიროვნების ღირებულებითი ორიენტაციისა და სამართლის (როგორც ღირებულების) ურთიერთმიმართების მიხედვით ხდება სამართლებრივი ქცევის განწყობის ფიქსირება. რთულად წარმართავს პიროვნების მოღვაწეობას საზოგადოებაში სამართლებრივი ქცევის განწყობის ფიქსაციის პროცესში პიროვნება ქვეცნობიერად ცდილობს: შეკრას ფსიქიკური ველის კომპონენტები (თავისი მორალურ-სამართლებრივი ორიენტაციები), სამართლის კონკრეტული ნორმა (ღირებულება), მათი განხორციელების პრაქტიკა, ნორმატიული ფაქტები, და ისინი წარმოადგინოს, როგორც ერთი მთელი (ერთიანობა). სამართლებრივი ქცევის განწყობის გამოშუშავების დროს პიროვნება იწყებს თავისი მორალურ-სამართლებრივი ღირებულებითი ორიენტაციის რეორგანიზაციას სამართლის (ღირებულების) მოთხოვნების, ინდივიდუალური პრაქტიკისა და ნორმატიული ფაქტების შესაბამისად, რის საფუძველზედაც შესაძლებელი ხდება გარკვეული ქცევის არჩევა და განხორციელება.

ამრიგად, სამართლებრივი ქცევის განწყობის ჩამოყალიბებაზე ძირითადად ზემოქმედებს ორი ფაქტორი: მორალურ-სამართლებრივი ღირებულების სისტემა და ობიექტურად ჩამოყალიბებული ნორმატიული პრაქტიკა. პიროვნების მიმართება სამართლებრივ ნორმებთან, ნორმატიულ პრაქტიკასა და ნორმატიულ წესრიგთან არ დაიყვანება მხოლოდ მათთან უბრალო შეგუებასა და ავტომატურ შესრულებამდე, არამედ სუბიექტის მიერ ზემოაღნიშნული ფაქტორების ინტუიციური შეფასების შედეგია. სამართლებრივი ქცევის განწყობა საბოლოოდ იღებს შინაგანი სამართლებრივი ორიენტაციის ფორმას. სამართლებრივი ქცევის განწყობა სამართლებრივი ორიენტაციების სახით ვლინდება ადამიანთა რეალურ ქცევაში.

ნორმატიული ფაქტი განსხვავდება სამართლის შეფარდების აქტისაგან. მართალია, როგორც ნორმატიული ფაქტი, ისე სამართლის შეფარდების აქტი არეგულირებენ ინდივიდუალურად განსაზღვრულ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს, მაგრამ განსხვავდებიან იმით, რომ ნორმატიული ფაქტი იქმნება არა იმ მიზნით, რომ ხელი შეუწყოს რომელიმე კონკრეტული პოზიტიური სამართლის ნორმის განხორციელებას, არამედ ის კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობის მონაწილეთა ნების უშუალო გამოვლინებაა, და თვით ქმნის ნორმას. მაგალითად, ხელშეკრულება, როგორც ნორმატიული ფაქტი, სამართლისაგან დამოუკიდებლად წარმოადგენს ობიექტური სინამდვილის ფაქტს, რომელიც ურთიერთობის მონაწილეთა თანხმობით ნების შედეგია. ხელშეკრულება იღება არა იმის გამო, რომ არსებობს საკვალური ნორმა, რომელიც ითვალისწინებს ასეთ ხელშეკრულებას. ხელშეკრულების დადების მოთხოვნილება გამოძინარეობს არა სამართლის ნორმიდან, არამედ კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობის ბუნებიდან. ნორმატიული ფაქტისაგან განსხვავებით, სამართლის ნორმის შეფარდების აქტის არსებობა განპირობებულია სამართლის

შესაბამისი ზოგადი ნორმის არსებობით. კონკრეტული ნორმატიული აქტი გამოიცემა მხოლოდ იმიტომ, რომ არსებობს ზოგადი ნორმატიული აქტი რომლის ერთადერთი მიზანია ავტორიტეტულად აიძულოს მხარეები შეასრულონ ვალდებულებანი.

სამართლის ნორმა არ ანიჭებს ხელშეკრულებას ნორმატიულობას, რადგანაც ნორმატიულობა თვით ხელშეკრულების ბუნებიდან გამოძლიანრობს დამოუკიდებლად იმისა აღიარებულა ის კანონის მიერ თუ არა. ხელშეკრულებას აქვს „ავტორიტეტის ძალა“. ხელშეკრულებას ანიჭებს „ძალის ავტორიტეტს“ სამართლის ნორმის შეფარდების აქტი.

ზემოაღნიშნულიდან გამოდინარე, ჩვენ მივდივართ შემდეგ დასკვნამდე: მხოლოდ ზოგად სამართლის ნორმებზე ორიენტირებას და ამ ნორმების შეფარდების პრეცედენტის გათვალისწინებას არ შეუძლია უზრუნველყოს სამართლის აზრის წყვილმა ანუ სამართლიანობა. იმის იმედი, თითქოს სამართლის აღმსრულებელი (მაგალითად, მოსამართლე) ყოველთვის და ყოველგვარ პირობებში ერთნაირად მოიქცევა და ანალოგიურ საქმეში არ იქნება ადრე განხილულისაგან განსხვავებული გარემოება, ვერ მოგვექმნს სასურველ ეფექტს. სამართლის შეფარდების მრავალსაუკუნოვანი პრაქტიკა ამ ფაქტის ნათელი დადასტურებაა.

თუ მოსამართლენი სამართლის შეფარდების პროცესში მხოლოდ იმას ეყრდნობიან, თუ როგორ ახორციელებდა სასამართლოები სამართლის ნორმას ადრე, შეიძლება ამკარად უსამართლო გადაწყვეტილებამდე მივიდნენ; გარდა ამისა, ასეთი პოზიცია ხელს უშლის თვით სასამართლო პრაქტიკის დახვეწას და, საბოლოო ჯამში, მთლიანად კანონმდებლობის პროგრესს.

მაშინ, როდესაც მოსამართლენი ზოგად ნორმასა და პრეცედენტთან ერთად ორიენტაციას იღებენ კონკრეტულ ურთიერთობაში სპონტანურად ჩამოყალიბებულ ნორმატიულ ურთიერთობაზე, უფლება-მოვალეობის ურთიერთმიმართებაზე, ფაქტობრივი სიტუაციისადმი ასეთმა დამოკიდებულებამ შეიძლება საქმის მაქსიმალურად სამართლიან გადაწყვეტამდე მიგვიყვანოს და ხელი შეუწყოს სამართლის აზრის, შეცნობას, წვდომას, უფრო მეტი — ახალი პროგრესული აზრის, ახალი ნორმის დაბადებას.

ამრიგად, ნორმატიული ფაქტების ნაწიეშვილისეული თეორია არის კერძო სამართლის უმთავრესი ფილოსოფიური საფუძველი. თუ კი კერძო სამართალს დავამყარებთ პოზიტივიზმის ფილოსოფიურ საფუძველზე ანუ მას საჯარო სამართალს დაუქვემდებარებთ, მაშინ ფიზიკურ და თურიდიულ პირთა ინდივიდუალური ნება სრულიად ნივილირდება და საბოლოოდ მივიღებთ ტოტალიტარულ რეჟიმს.

თანამედროვე მსოფლიოს ეკონომიკის გლობალიზაციის თეორიული ფუნდამენტია ნორმატიული ფაქტების თეორია.

1. ნორმატიული აქტების ახსნა-განმარტების ხერხები სამართლებრივი აქტების ანალიზის ანუ გაგების ნორმატიული აქტების, ხელშეკრულებების და სასამართლო გადაწყვეტილებათა გაგების მეთოდებს.

სამართლებრივი აქტების გაგების მეთოდები უნდა გაიმიჯნოს სამართლებრივი აქტების შეფარდების მეთოდებისგან.

სამართლებრივი აქტების გაგების მეთოდები გულისხმობს მათ ანალიზს ისე, როგორც ისინი თავის თავად არსებობენ კონკრეტულ ფაქტებთან მათი შეფარდების მეთოდებისაგან დამოუკიდებლად ანუ დამოუკიდებლად იმ ფაქტიური გარემოებისაგან, რომელთა მიმართ ისინი მომავალში გამოყენებული უნდა იქნან.

ნორმატიული აქტების, ხელშეკრულებების და სასამართლო გადაწყვეტილებების გაგების მეთოდებს ახასიათებს როგორც საერთო, ისე განმასხვავებელი ნიშნები.

მათი საერთო ნიშნები გულისხმობს მათი კითხვის მეთოდებს.

სამართლებრივი აქტები დასაწყისში წაკითხული იქნან თავიდან ბოლომდე დაკვირვებით. ასეთი წაკითხვის ბოლოს უნდა დავერწმუნდეთ, რომ ტექსტი მილიანობაში ჩვენს მიერ დაძლეული იქნა. სასურველია ტექსტის განმეორებითი წაკითხვა.

შემდეგ ტექსტი უნდა დაიყოს შედარებით დამოუკიდებელ აზრობრივ ნაწილებად და დაკვირვებით (ორჯერ მაინც) უნდა წავიკითხოთ თითოეული ნაწილი, ასე ეთქვათ, „სტრიქონებს შორის“, იმ მიზნით, რომ დავადგინოთ რეალურად რა „სურდა“ ეთქვა ნორმატიული აქტის ავტორს ან ავტორებს და არ ითქვა.

ნორმატიული აქტების, ხელშეკრულებების და სასამართლო გადაწყვეტილებების გაგების მეთოდებს ახასიათებს განმასხვავებელი ნიშნები.

როდესაც ვკითხულობთ კანონს, ჩვენ ყურადღება უნდა მივაქციოთ იმ პილიტიკურ, სოციალურ და ეკონომიკურ გარემოს, რომელშიც იგი გამოიცა და იმ პერიოდს, რა დროსაც ის მოქმედებდა. ჩვენ უნდა გავარკვიოთ ის რეალური მიზეზები, რამაც გამოიწვია მისი მიღება.

როდესაც ვცნობით ხელშეკრულებას, ჩვენ ყურადღება უნდა მივაქციოთ არა მარტო ტექსტს, არამედ იმ ფაქტიურ გარემოებებს, რომელნიც წინ უსწრებდნენ მის დადებას და თან სდევდნენ მის შესრულებას. ამ დროს ჩვენ უნდა გავერკვათ ხელშეკრულების თვითიველი მონაწილეს განზრახვაში და მომავალი მოქმედებების შინაარსში და თანამიმდევრობაში.

სასამართლო გადაწყვეტილება უნდა იკითხებოდეს ისე, როგორც ის არის გადმოცემული და ჩამოყალიბებული, არც მეტი და არც ნაკლები, რადგან პრეზიუმირებულია, რომ სასამართლომ თქვა ის, რაც უნდა ეთქვა. ვიმეორებთ, არც მეტი და არც ნაკლები. ამ თვალსაზრისით, პრეზიუმირებულია, რომ სასამართლო გადაწყვეტილება საბოლოო ჯამში უნდა იქნას ვერო. თუ კი კანონის ან ხელშეკრულების ხარვეზის გამოსწორების უფლება აქვს შესაბამისად კანონის და ხელშეკრულების დამდგენთ, სასამართლო გადაწყვეტილებაში ხარვეზის გამოსწორების უფლებამოსილებით აღჭურვილია ზემდგომი სასამართლო. უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება საბოლოოა: უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილების შეცვლის ან გაუქმების უფლება არავის არ აქვს. ის უზენაესია!

2. ნორმატიული აქტების გაცემის მეთოდები მოიცავს მათი ანალიზის ხერხებსა და ფორმებს.

სამართლის ნორმა ზოგადად აწესრიგებს კონკრეტულ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს. აქედან გამომდინარე, საჭიროა სამართლის ნორმისა და კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობის ურთიერთმისადაცება. საქმე ის არის, რომ სამართლის ნორმა, როგორც წესი, ზოგადი ხასიათისაა, ხოლო კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობა ინდივიდუალური და განუმეორებელია თავის სახეობაში, ამიტომ დგება საკითხი ზოგადის და კონკრეტულის ურთიერთშეთანაწყოების შესახებ. ფაქტობრივი გარემოებები სამართლის ნორმაში ზოგადადაა მოხსენიებული, თანაც გვარობითი ნიშნის მიხედვით. მას არ შეუძლია მოიცვას ყოველი შესაძლებელი ფაქტობრივი გარემოების ინდივიდუალობა და განუმეორებლობა, სწორედ ამიტომ დგება საკითხი მათი ურთიერთმიახლოების, მისადაცების შესახებ. ეს პროცესი ძირითადად ორი ეტაპისგან შედგება: პირველია — სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტება, ხოლო მეორე — კონკრეტული ფაქტობრივი გარემოების ინდივიდუალური ნიშნების დადგენა. ეს ორი ეტაპი სრულდება სამართლის ნორმის შეფარდების აქტის დადგენით ანუ სამართლებრივი ურთიერთობის მონაწილეთა მიმართ კონკრეტული ნორმატიული გადაწყვეტილებების მიღებით.

სამართლის ნორმის შეფარდების პირველი ეტაპი მოიცავს სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტებას (როგორც კონკრეტულის, ისე ზოგადის).

სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტება ნიშნავს იმის დადგენას, თუ რა აზრი ჩადო მასში სამართლის ნორმის დამდგენმა სუბიექტმა.

სამართლის ნორმა მსჯელობაა, ნებისმიერი მსჯელობა კი მოითხოვს მასში ნაგულისხმევი აზრის გაშიფვრას, განმარტებას, ინტერპრეტაციას. ამ მსჯელობას რამდენიმე ასპექტი აქვს, ამიტომ საჭიროა თითოეულის

გამოვლენა, რომ საბოლოოდ გავიგოთ და დავადგინოთ ის პური, რაც ჩადებულია სამართლის ნორმაში.

სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტების რამდენიმე ხერხი არსებობს:

ა. **ენობრივი ახსნა-განმარტება.** ნებისმიერი სამართლის ნორმა უნდა ველეს ფოვლისა, ენობრივი მხარე აქვს, ენობრივი ფორმით გვევლინება, ქვეყნის წესი მასში ჩამოყალიბებულია შესაბამის ენაზე. ამიტომ საჭირო ხდება სამართლის ნორმის ენობრივი, გრამატიკული ანალიზი, რის გამოც მას ზოგჯერ გრამატიკულ ახსნა-განმარტებასაც უწოდებენ.

გრამატიკული ანუ ენობრივი ანალიზის დროს საჭიროა გარკვეული წესების დაცვა:

ა) სამართლის ნორმაში გამოყენებულ სიტყვებსა და გამოთქმებს უნდა მიეცეთ ის მნიშვნელობა, რაც მათ აქვთ შესაბამის ლიტერატურულ ენაში;

ბ) თუკი ნორმაში გამოყენებულია ტექნიკური ან სხვა სპეციალური ტერმინები, მაშინ მათ უნდა მიეცეთ ის მნიშვნელობა, რაც აქვთ შესაბამის დარგში;

გ) ერთსა და იმავე ნორმაში გამოყენებულ იდენტურ ტერმინებს და გამოთქმებს არ შეიძლება მიეცეთ განსხვავებული მნიშვნელობა, ანდა პირიქით, განსხვავებული ტერმინისა და გამოთქმის გამოყენება არ შეიძლება იდენტური მნიშვნელობით;

დ) დაუშვებელია ნორმის ისეთი ახსნა-განმარტება, რომლის დროსაც თუნდაც ერთი შეხედვით უმნიშვნელო ტერმინი ან სიტყვა ზედმეტად ითვლება ან რჩება ყურადღების გარეშე. საქმე ისაა, რომ სამართლის ნორმაში მოხსენიებულ ყველა ტერმინს და სიტყვას თავისი შინაარსობრივი დატვირთვა და მნიშვნელობა აქვს, რის გარეშეც მისი აზრი მთლიანად იცვლება.

საერთოდ, სამართლის ნორმის ანალიზის დროს ზოგჯერ საჭირო ხდება სხვადასხვა განმარტებითი ლექსიკონის გამოყენება.

სამართლებრივი ნორმის ენობრივი ანალიზის დროს მნიშვნელობა ენიჭება აგრეთვე მასში გამოყენებულ დამაკავშირებელ სიტყვებს (მაგალითად, „და“, „ან“, „თუ“, აგრეთვე, სასვენ ნიშნებს).

ბ. **ლოგიკური ახსნა-განმარტება.** ახსნა-განმარტების მეორე ხერხია სამართლის ნორმის ტექსტის ლოგიკური დაშლა. მაგალითად, სამოქალაქო სამართლის ძალით: „მოვალეთა სოლიდარული ვალდებულების შემთხვევაში, კრედიტორს უფლება აქვს მოსთხოვოს შესრულება როგორც ყველა მოვალეს ერთად, ისე თითოეულ მათგანს ცალ-ცალკე, თანაც როგორც მთელი ვალის, ისე ვალის ნაწილის“. ეს ნორმა ლოგიკურად შეიძლება დაიშალოს რამდენიმე ნორმად.

ლოგიკური ახსნა-განმარტების მეორე წესია ე.წ. „ხარისხის დასკვნა“, ანუ დასკვნა *a fortiori*. ეს წესი გულისხმობს ორ ვარიანტს:

ა) ის, ვინც უფლებამოსილი ან ვალდებულია დიდზე, ის უფლებამოსილი ან ვალდებულია მცირეზეც *argumentum a majori ad minus*.

ბ) ის ვისაც ეკრძალება მცირე, მას ეკრძალება დიდიც *argumentum a minori ad minus*.

ამ ვარიანტების გამოყენების შედეგად ვიღებთ ლოგიკურ დასკვნას ხარისხის მსჯელობებიდან ანუ ხარისხის დასკვნას.

ლოგიკური ახსნა-განმარტების მესამე წესია ე.წ. დასკვნა „ანალოგიიდან“ *analogia intra legem*, რაც ნიშნავს ანალოგიას კანონის ფარგლებში. მაგ., სისხლის სამართლის კოდექსში ვკითხულობთ: „სასჯელის დადების დროს სასამართლოს შეუძლია გაითვალისწინოს აგრეთვე სხვა შემასუბუქებელი გარემოებანი, რომლებიც კანონში აღნიშნული არ არის“.

ლოგიკური ახსნა-განმარტების მეოთხე წესია ე.წ. დასკვნა საწინააღმდეგოდან *argumentum a contrario*. სამართლის ნორმის შინაარსიდან ლოგიკურად ორი ურთიერთსაწინააღმდეგო დასკვნა შეიძლება გამოძინარეობდეს. ამ დროს დგინდება ერთ-ერთი მსჯელობის მცდარობა, რაც ნიშნავს, რომ რადგან ერთი დასკვნა მცდარია, მეორე ავტომატურად ჭეშმარიტი იქნება.

გ. სისტემატური ახსნა-განმარტება. სისტემატური ახსნა-განმარტების აუცილებლობა იმითაა გამოწვეული, რომ ნებისმიერი ცალკე აღებული სამართლის ნორმა საზოგადოებრივ ურთიერთობას აწესრიგებს არა იზოლირებულად, არამედ სხვა ნორმებთან ურთიერთქმედების გზით, მათ სისტემაში. საქმე ისაა, რომ საზოგადოებრივი ურთიერთობა მრავალმხრივია — ერთს შეიძლება აწესრიგებდეს ორი ან მეტი ნორმა. ამიტომ ზოგჯერ საჭიროა ერთი ნორმის შინაარსის ახსნა მისი მომიჯნავე, მონათესავე ნორმის შინაარსის გარკვევით. მაგალითად, სამოქალაქო სამართლის ნორმაში ლაპარაკია იმ შემთხვევაზე, როცა მყიდველს მიჰყიდეს არაჯეროვანი ხარისხის ნივთი. ამ ნორმაში არ არის გახსნილი, თუ რა ითვლება არაჯეროვანი ხარისხის ნივთად. ამისათვის საჭიროა მოიძებნოს სხვა ნორმა ყიდვა-გაყიდვის მომწესრიგებელი ნორმების ვეგუფში, ე.ა. უნდა მოიძებნოს ამ ნორმის განმარტებული სხვა მუხლი. მართლაც, ამ მუხლის მომიჯნავეა ნორმა, სადაც განმარტებულია, თუ რა ითვლება ნივთის არაჯეროვან ხარისხად. ამ ნორმის თანახმად, არაჯეროვანი ხარისხისაა ნივთი, თუ იგი არ შეესაბამება ხელშეკრულების პირობებს, საერთოდ აღიარებულ სტანდარტს, ამგვარი ნივთებისათვის დადგენილ პირობებს ან ნიშუშებს.

მეორე მაგალითი. ავიღოთ სამოქალაქო სამართლის სხვა ნორმა, რაც ითვალისწინებს ზარალის ანაზღაურების პირობებს პირის საავტორო უფ-

ლებების დარღვევისათვის. აქ არააერთი ნათქვამი, თუ რაში შეიძლება გამოიხატოს ზარალი. ამისათვის უნდა მოიძებნოს სხვა ნორმა. სამოქალაქო კოდექსის შესაბამის ნორმაში მითითებულია, ზარალიდან ითვლება კრედიტორის მიერ ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ განსაზღვრულ ხარჯები ანდა მისი ქონების დაკარგვა ან გაფუჭება, მაგრამ არაა ნათქვამი, რომელიც არ მიუღია, მაგრამ მიიღებდა, თუ მოვალე ვალდებულებას შესრულებდა.

დ. ისტორიული ახსნა-განმარტება. სამართლის ნორმის შინაარსის გასარკვევად სხვა ხერხებთან ერთად ზოგჯერ საჭირო ხდება გაირკვეს ის კონკრეტული ისტორიული პირობები და მიზეზები, რომლებმაც გამოიწვია შესაბამისი სამართლის ნორმის დადგენა. მაგალითად, ნორმატიული აქტის შემთხვევაში ეს შეიძლება საჭირო გახდეს შესაბამისი კანონპროექტების, პარლამენტის კომისიების სხდომის ოქმების, პარლამენტის სხდომაზე მომხსენებელთა და თანამომხსენებელთა გამოსვლის ტექსტების გაცნობით და სხვ.

მიზეზები, რომლითაც ხელმძღვანელობდა, მაგალითად, ნორმატიული აქტის დამდგენი, შეიძლება გაირკვეს ახალი ნორმატიული აქტის ძველთან შედარებით. ამ დროს უნდა დადგინდეს, რა ცვლილება განიცადა ნორმატიულმა აქტმა, რა შემორჩა მას და ა.შ.

ე. შეფასებითი ახსნა-განმარტება. სამართლის ნორმის ტექსტში ზოგჯერ იხმარება ზოგადი ცნებები ისე, რომ არ ზუსტდება მათი კონკრეტული შინაარსი. ამ კონკრეტული შინაარსის შეფასებას ანუ ცნებების ახსნა-განმარტებას ახდენს სამართალშემფარდებელი. მაგ., სამართლის ნორმაში არცთუ იშვიათად გვხვდება ასეთი გამონათქვამები: მნიშვნელოვანი ზიანი, დიდი ოდენობა, განსაკუთრებული სისასტიკე და ა.შ. მოცემულ შემთხვევაში შეუძლებელია უშუალოდ გაირკვეს თითოეული ცნების ან ტერმინის შინაარსი, ე.ა. გაირკვეს, თუ რა აზრი ჩადო სამართლის ნორმის დამდგენმა თითოეულ მათგანში. ასეთ შემთხვევაში სამართალშემფარდებელს უფლება ეძლევა ინდივიდუალურად განმარტოს თითოეული ცნება და ტერმინი საქმის ფაქტობრივი გარემოებებიდან გამომდინარე. მაგ., სისხლის სამართლის ნორმა შესაბამის სასჯელს ითვალისწინებს იმ შემთხვევაში, როდესაც ქურდმა მნიშვნელოვანი ზიანი მიაყენა დაზარალებულს; მაგრამ ერთი დაზარალებულისათვის ზიანი შეიძლება მნიშვნელოვანი იყოს, მეორესთვის კი არა. ასეთ შემთხვევაში სასამართლო ვალდებულია გაარკვიოს დაზარალებულის ეკონომიკური მდგომარეობა, შესაბამისი ნივთის კულტურული ღირებულება და სხვა გარემოებები, და ისე გადაწყვიტოს დამნაშავეისათვის სასჯელის ზომა.

3. სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტების ფორმები. სამართლის ნორმების ახსნა-განმარტება ანუ სამართლებრივი ნორმების შინაარსის გახსნა-გაშოფერა სხვადასხვა ფორმით ხდება, სხვადასხვა სახეს იძენს იმის მიუხედავად, თუ ვინ იძლევა ახსნა-განმარტებას. ამ თქალსაქარსს განასხვავებენ ოფიციალურ და არაოფიციალურ ახსნა-განმარტებას, ახსნა-განმარტებას, რომელსაც იძლევა კანონით უფლებამოსილი ორგანო თუ სუბიექტი, რომელიც ასეთი უფლებამოსილებით აღჭურვილი არ არის. აქედან გამომდინარე, ოფიციალური ახსნა-განმარტება სავალდებულოა, ხოლო არაოფიციალური არ არის სავალდებულო.

ა. ოფიციალური ახსნა-განმარტება, თავის მხრივ, იყოფა სახეებად, იმისდა მიხედვით, რომელი ორგანო იძლევა მას — საკანონმდებლო, აღმასრულებელი თუ სასამართლო. ამ თვალსაზრისით განასხვავებენ ავთენტიკურ, დელეგირებულ და სასამართლო ახსნა-განმარტებას.

ავთენტიკურია ახსნა-განმარტება, რომელსაც იძლევა შესაბამისი სამართლის ნორმის დამდგენი სუბიექტი სათანადო აქტის გამოცემით. ასეთ ახსნა-განმარტებით აქტებს, როგორც წესი, გამოხცემენ უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოები. ახსნა-განმარტების ეს აქტები შესაბამისი საკანონმდებლო აქტის ენობრივი, ლოგიკური, სისტემატური, ისტორიული და შუფასებითი ახსნა-განმარტების იურიდიული გამოხატულებაა. ავთენტიკური ახსნა-განმარტებითი აქტი შეიძლება განხილული იქნეს, როგორც შესაბამისი საკანონმდებლო აქტის ნაწილი, რადგან მას ისეთივე იურიდიული ძალა აქვს, როგორც საკანონმდებლოს. ახსნა-განმარტებითი აქტების მიზანია ამა თუ იმ კანონის ერთგვაროვანი გაგების უზრუნველყოფა მისი განხორციელების პროცესში.

დელეგირებულია ახსნა-განმარტება, რომელსაც აღმასრულებელი ორგანო იძლევა, საკანონმდებლო ორგანოს მიერ მინიჭებული უფლებამოსილების საფუძველზე შესაბამისი ორგანოს კომპეტენციის ფარგლებში. ასეთი უფლებამოსილებით აღჭურვილია მთავრობა, სამინისტროები და სხვა უმაღლესი აღმასრულებელი უწყებები, აგრეთვე იუსტიციის ზემდგომი და სხვა სახელმძღვანელო ორგანოები მათი კომპეტენციის ფარგლებში. აღნიშნული ორგანოები თავიანთ აქტებში განმარტავენ შესაბამისი კანონების ცალკეულ დებულებებს, ასევე, ადგენენ მათი შუფარდების წესსა და თანამდევრობას მათდამი დაქვემდებარებული ორგანოებისათვის სახელმძღვანელოდ.

სასამართლო ახსნა-განმარტებას იძლევა უმაღლესი სასამართლო ორგანო სახელმძღვანელო მითითების ფორმით, რომელიც სავალდებულოა როგორც სასამართლო, ისე სამართალდამცავი და სხვა ორგანოებისათვის იმ საკითხებზე, რომელთა განხილვა ექვემდებარება სასამართლოებს. სასა-

მართლო ახსნა-განმარტების მიზანია შესაბამისი საკანონმდებლო აქტის ერთგვაროვანი გაგების უზრუნველყოფა ქვემდგომი სასამართლოების მიერ ანალოგიურ საქმეებზე გადაწყვეტილების გამოტანისას. უმაღლესი სასამართლო ორგანოები ნორმატიული აქტების ახსნა-განმარტებას ქვემდგომი სასამართლოების პრაქტიკის განზოგადების საფუძვლად იყენებენ. სახელმძღვანელო მითითებებში განსაზღვრულია, თუ როგორ უნდა იქნეს გაგებული ესა თუ ის ოურიდიული კონსტრუქცია, ტერმინი თუ მთლიანად ნორმა, როგორ უნდა დაკვალიფიცირდეს ესა თუ ის ფაქტობრივი გარემოება, ესა თუ ის ნორმატიული აქტი რა წესით უნდა შეფასდეს ქვემდგომი სასამართლოების მიერ.

სასამართლო განმარტების სავალდებულო ხასიათი არ ნიშნავს იმას, რომ ის შეიძლება ვასცდეს შესაბამისი საკანონმდებლო აქტს. სასამართლო განმარტება არის ნორმატიული აქტის ნაირსახეობა, მაგრამ *intra legem* კანონისმიერი და არა *extra legem* კანონგარეშე. იგივე შეიძლება ითქვას ავთენტიკურ და დელეგირებულ ახსნა-განმარტებაზე.

ახსნა-განმარტების სამივე ფორმის ბედი დამოკიდებულია იმ ნორმატიული აქტის ბედზე, რომლის ახსნა-განმარტებასაც ახდენს თითოეული მათგანი. სახელდობრ:

1) თუ ნორმატიული აქტი გაუქმებულია, ძალას კარგავს მისი ახსნა-განმარტების აქტიც;

2) თუ ნორმატიული აქტი შეიცვალა ისეთით, რომელიც არ შეიცავს გაუქმებულის ანალოგიურ ქცევის წესს, მაშინ ასევე ძალას კარგავს მისი ახსნა-განმარტების აქტი;

3) თუ ახალი ნორმატიული აქტი შეიცავს მანამდე მოქმედი აქტის მსგავს ქცევის წესს, მაშინ ძალას ინარჩუნებს ძველი ახსნა-განმარტება.

4) თუ ახალ ნორმატიულ აქტში ანალოგიურმა ქცევის წესმა ცვლილება განიცადა, მაგრამ მასში შენარჩუნებული იქნა ცნებები და ტერმინები, რომლებიც იმავე მნიშვნელობით იხმარება, როგორც ძველ ნორმატიულ აქტში, მაშინ ცნებებისა და ტერმინების ახსნა-განმარტება ინარჩუნებს თავის ძალას.

ბ. სამართლის ნორმის არაოფიციალურ ახსნა-განმარტებას იძლევიან არაოფიციალური, არაუფლებამოსილი პირები: მეცნიერები, სამეცნიერო დაწესებულებები, პოლიტიკური პარტიები ან საზოგადოებრივი ორგანიზაციები. სამართლის ნორმის ასეთ ახსნა-განმარტებას ფორმალურ-იურიდიული თვალსაზრისით სავალდებულო ძალა არა აქვს, მათი გაუთვალისწინებლობა ან გათვალისწინება რაიმე იურიდიულ შედეგს არ იძლევა. აღნიშნული სუბიექტები აწვდიან თავიანთ შეხედულებას ან კონცეფციას ამა თუ იმ სამართლებრივი ინსტიტუტის ან ნორმის შესახებ. ახსნა-გან-

მარტების დასაბუთებულობის ავკარგანობიდან გამომდინარე, მათ შეიძლება ავტორიტეტი შეიძინონ და გათვალისწინებული იქნენ სახელმწიფო ორგანოებისა და თანამდებობის პირების მიერ ოფოციალური ახსნა-განმარტების მიცემისას.

სამართლის ნორმის არაოფიციალური ახსნა-განმარტების უწყვეტ ლოვანესი სახეა ე.წ. დოქტრინული ახსნა-განმარტება. მას იძლევიან პროფესიონალი იურისტები, სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტები, იურისტთა სხვადასხვა ასოციაციები. მათი ავტორიტეტი გაცილებით მაღალია. საქმე ისაა, რომ დოქტრინული ახსნა-განმარტება ეყარება ამ სუბიექტების მიერ საკითხის სპეციალური იურიდიული კვლევის შედეგებს.

დოქტრინული ახსნა-განმარტების განსაკუთრებული სახეა სამართლის ამა თუ იმ დარგის კანონმდებლობის სამეცნიერო-პრაქტიკული კომენტარები, რომელთა შედგენაში, როგორც წესი, ავტორიტეტულ მეცნიერთა ჯგუფი მონაწილეობს. ზოგჯერ ამ ჯგუფში ჩართულია რომელიმე გამოჩენილი პრაქტიკოსი იურისტი. სამეცნიერო-პრაქტიკული კომენტარების ღირსება ის არის, რომ იგი იურიდიული პრაქტიკის მეცნიერული განზოგადების შედეგად ჩამოყალიბებული მეცნიერული დასკვნა და რეკომენდაცია სამართლის ამა თუ იმ დარგის კანონმდებლობის სწორი გამოყენების შესახებ. მისი მიზანია დახმარება აღმოუჩინონ პრაქტიკოს მუშაკებს სამართლის ნორმების შეფარდება-გამოყენების პროცესში. ეს მიზანი მიიღწევა კანონის ტექსტების მეცნიერულ ანალიზთან კანონის შეფარდების პრაქტიკის შეჯერებით.

4. ანალოგია სამართალში. სამართლის ნორმების შეფარდების პროცესში, მის ნებისმიერ სტადიაზე შეიძლება წარმოიშვას პრობლემა, რომელიც დაკავშირებულია მოსაწესრიგებელი საზოგადოებრივი ურთიერთობის შესაბამისი სამართლის ზოგადი ნორმის ანუ ქცევის წესის არარსებობასთან ანუ სამართლის ხარვეზებთან.

სამართლის თანამედროვე თეორიაში სამართლის ხარვეზების პრობლემა ფუნდამენტურად აქვს გამოკვლეული იტალიელ მეცნიერ-იურისტის **ა. კონტეს**.

ა. კონტეს აზრით, სამართალში არსებობს ორი სახის ხარვეზი: ონტოლოგიური და დეონტოლოგიური. ონტოლოგიურ ხარვეზში იგულისხმება სამართლებრივი ნორმის შეუსაბამობა იმასთან, რაც არის, ხოლო დეონტოლოგიურში – იმასთან, რაც უნდა იყოს.

ა. კონტე განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს მთორე სახის ხარვეზის, როგორც უფრო პრობლემატურის და ხშირად განმეორებადის კვლევას, რამეთუ ონტოლოგიური ხარვეზების შევსება რაიმე სიძნელეებთან არ არის დაკავშირებული. საუბარია იმ ხარვეზებზე, რომლებიც სამართლის

ნორმის პიპოთეზის არასრულყოფილებასთან არის დაკავშირებული. ამ ხარვეზის შევსების წესი ცნობილია რომანულ-გერმანული სამართლის მქონე ქვეყნებისათვის. ამ წესის თანახმად: „სამოქალაქო უფლებები და მოვალეობები წარმოიშობა იმ საფუძვლებისაგან, რომლებიც გათვალისწინებულია კანონმდებლობით, აგრეთვე, მოქალაქეთა და ორგანიზაციათა მოქმედებისაგან, რომელიც თუმცა არ არის გათვალისწინებული კანონით, მაგრამ სამოქალაქო კანონმდებლობის ზოგადი საწყისებისა და სულისკვეთების გამო სამოქალაქო უფლებებსა და მოვალეობებს წარმოშობს“.

გართულება იწყება მაშინ, როდესაც შესაბამისი საზოგადოებრივი ურთიერთობის მოსაწესრიგებელი სამართლის ნორმის დისპოზიცია არ არსებობს, ე.ი. არ არსებობს სამართლის ნორმა, რომელიც უფლება-მოვალეობათა აღიარება-გამიჯვნის ზოგად მოდელს იძლევა.

ა. კონტეს აზრით, დეონტოლოგიურ ხარვეზს რთული სტრუქტურა აქვს. იგი ორი სახისაა: იდეოლოგიური და თეოლოგიური. იდეოლოგიური ხარვეზი ქცევის წესის შეუსაბამობაა იდეალისადმი, რაიმე სამართლებრივი იდეის, საზრისისადმი, თეოლოგიური ხარვეზი კი - ქცევის წესის შეუსაბამობაა იმ რეზულტატისადმი, რომლის მიღწევაც სამართლის ნორმის მიზანს წარმოადგენს. პირველ შემთხვევაში საუბარია სამართლის ნორმის ხარისხობრივ, თვისებრივ, ხოლო მეორეში - რაოდენობრივ, რიცხობრივ ხარვეზზე.

ანალოგიური პოზიცია უჭირავთ იმ თეორეტიკოსებს, რომლებიც გამიჯნავენ „იმპენტურ“, და „ტრანსცენდენტულ“, შინაგან და გარეგან ხარვეზებს, ხარვეზებს de lege lata და de lege ferenda.

თანამედროვე სოციოლოგიური თეორიისპრუდენცია უარყოფს სამართლის ხარვეზის დაძლევის ისეთ ტრადიციულ ხერხებს, როგორიცაა კანონის გავრცობითი და შეზღუდული ახსნა-განმარტება, კანონისა და სამართლის ანალოგია. სამართლის სოციოლოგიების აზრით, ხარვეზის კონსტატაცია ხდება არა მაშინ, როდესაც არ არსებობს სამართლის ნორმა ფორმალური თვალსაზრისით, არამედ მაშინ, როდესაც დაწერილი ნორმა ეწინააღმდეგება იმ დაუწერელ ნორმას, რომელიც სამართლიანობის იდეიდან გამოიშინარეობს, სოციალური კეთილდღეობის ან ადამიანის უფლებების დაცვის აუცილებლობით საბუთდება. ჯერ კიდევ ჯ. სალმონდი თავის „თეორიისპრუდენციაში“, მოუთხოვდა, რომ ინგლისელი მოსამართლე ანალოგიას განიხილავს როგორც გზამკვლევეს ბუნებითი სამართლიანობისაკენ. ანალოგიას დამოუკიდებელი არსებობის უფლება არა აქვს. იქ, სადაც სამართლიანობა ამას ითხოვს, სასამართლოები ვალდებული არიან იხელმძღვანელონ საღი აზრით, ვიდრე მონურად დაემორჩილონ კანონის ან სამართლის ანალოგიის წესებს.

სამართლის სოციოლოგიაში რეალისტური მიმდინარეობის წარმომადგენლები თვით ხარვეზის არსებობას უკავშირებენ სამართალშემფარდებლის (მოსამართლის) ცნობიერებაში მიმდინარე პროცესს. მოსამართლეთა და, საერთოდ, ნებისმიერ მოქალაქეთა გონებაში მოცემულია სამართლის სივრცე ანუ არე, რომელიც გულისხმობს ბუნებრივ წინააღმდეგობას ციალურ და მატერიალურ მართლშეგნებას შორის. კარგი მოსამართლე ის არის, რომელიც კანონის პარაგრაფსა და სამართლებრივ გრძობას შორის წინააღმდეგობის შემთხვევაში შეიძლება იხრება, - ამტკიცებს გერმანელი მეცნიერი ა. ზიხე. უფრო მეტიც, ჩვენი აზრით, კანონის მაქსიმალური სიზუსტისა და სიცხადის შემთხვევაშიც კი მოსამართლე თავისდაუნებურად სამართლის აზრის ძიების პროცესში იძირება.

შემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, სამართლისა და კანონის ანალოგიის პრობლემას ეკარგება ყოველგვარი პრაქტიკული მნიშვნელობა და აზრი. სამართლის შეფარდების პროცესში, სამართალშემფარდებისაგან განსხვავებით გამოირჩეულია ხარვეზი, რადგან იგი კანონმდებლობასა და სხვა ნორმატიულ აქტებში შეივსება სამართალშემფარდებლის (მოსამართლის) მიერ, რადგან სამართალშეფარდება სამართლის ქმნალობის ერთიანი პროცესის ნაწილია, მისი ბუნებრივი ვაგრძელებაა. თვით კ.კელზენიც კი ვერ აცდა ამ ცდუნებას და სცნო ანალოგიის ფიქციურობა, რადგან სამართლო გადაწყვეტილების მიღების მომენტში ლოგიკურად ყოველთვის არსებობს სამართლის სისტემიდან ქცევის წესის გამოყენების შესაძლებლობა.

ნიშნდობლივია, რომ სხვადასხვა ქვეყნის კანონმდებლობაში სამართლის ხარვეზის შევსების საკითხი სხვადასხვანაირად წყდება.

საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის მე-4 მუხლის ძალით: „მოსამართლეს, რომელიც უარს იტყვის საქმე გადაწყვეტის კანონის დუმილის, გაურკვევლობის ან უკმარისობის მოტივით, ბრალი უნდა დაეღოს მართლშეგნების განხორციელებისაგან თავის არიდებისათვის...“

იტალიის სამოქალაქო კოდექსის მე-3 მუხლის მიხედვით: „როცა შეუძლებელია საქმე გადაწყდეს სამართლის ზუსტი დებულების საფუძველზე, წყაროდ შეიძლება გამოყენებული იქნეს დებულებები, რომლებიც აწესრიგებენ ანალოგიურ შემთხვევებს ან საქმეებს, და თუ მაინც დარჩა გადაუწყვეტელი, ეს უნდა მოხდეს სამართლის ზოგადი პრინციპების თანახმად...“

პორტუგალიის სამოქალაქო კოდექსის მე-16 მუხლის ძალით: „თუ უფლებებთან ან მოვალეობებთან დაკავშირებული საკითხები შეუძლებელია გადაწყდეს დაწერილი სამართლის ტექსტით, სამართლის აზრით ან იმ პრინციპებით, რომლებიც აღიარებულია ანალოგიურ საქმეებში და უზრუნ-

ველყოფილია სამართლის სხვა დებულებებით, მაშინ წყაროდ გამოიყენებულ
უნდა იქნეს ბუნებითი სამართლის პრინციპები, რომლებიც ფაქტობრივ
ვი გარემოებიდან გამოძვინარეობს,...

გერმანიის სამოქალაქო კოდექსის მე-11 მუხლის მიხედვით: „სამართლებრი
ლური წესის არარსებობისას მოსამართლემ უნდა მიმართოს ანალოგიას
და თუ ეს არ არის შესაძლებელი, მთლიანად მართლწესრიგის პრინციპე
ბით უნდა იხელმძღვანელოს,...

შვედეთის სამოქალაქო კოდექსის 1-ლი მუხლის ძალით: „სამართალი
გამოიყენება ვეღა იმ შემთხვევაში, რომელიც შეესაბამება განსაზღვრულ
დებულებას, ტექსტსა და აზრს. თუკი არც ერთი საკანონმდებლო დებუ
ლების გამოყენება არ შეიძლება, მოსამართლე საქმეს გადაწყვეტს ჩვეუ
ლებითი სამართლის თანახმად, ხოლო ასეთის არარსებობისას, იმ წესის
მიხედვით, რომელსაც თვითონვე დაადგენდა, როგორც კანონმდებელი,...

ბრაზილიის სამოქალაქო კოდექსის მე-4 მუხლის თანახმად: „როდე
საც დადგენილი სამართალი არ გამოიყენება კონკრეტულ საქმეზე, ის მო
სამართლემ უნდა გადაწყვიტოს ანალოგიის, ჩვეულების და სამართლის
ზოგადი პრინციპების თანახმად,...

ამრიგად, სამართლის ზარკეზის შევსება ანალოგიით არ ამოიწურება.
მასთან ერთად სამართალშემფარდებულმა უნდა იხელმძღვანელოს ზემოაღ
ნიშნული კრიტერიუმებითაც.

5. სასამართლო აქტის გაგების მეთოდები. ნორმატული აქტის გაგე
ბის მეთოდებისაგან განსხვავდება სასამართლო აქტის გაგების მეთოდები
ანუ სასამართლო გადაწყვეტილების ანალიზის მეთოდები (იხ. შემდგომი
თავი V-დან სასამართლო გადაწყვეტილების ანალიზის პირველი სამი მე
თოდი).

თავი V. სამართლებრივი აქტების შეფარდების მეთოდები

სამართალს არ შეუძლია და არც უნდა დააფიქსიროს და მოვალეობების თანაფარდობის ვეგლა შესაძლო ვარიანტი და ვარიანტიცაა. შეუძლებელია იმის დავიწყება, რომ ქმნის რა მართლურთიერთობის მოდელს, სამართლის ნორმას შეუძლია განსახიეროს მხოლოდ ძირითადი, ტიპური ნიშნები. ამიტომ არის, რომ სამართლის ნორმა ურთიერთობის მონაწილეების სავალდებულო და შესაძლებელ ქცევას, მათი მოქმედების შედეგებს განსაზღვრავს მხოლოდ აბსტრაქტული ფორმით. გარდა ამისა, თავისი განვითარების პროცესში სამართალი ჩამორჩება საზოგადოებრივი ურთიერთობის დინამიკას. სამართლის ეს „კონსერვატიზმი“, ობიექტურად საჭიროებს კომპენსაციას საზოგადოებრივ ურთიერთობებთან კონტაქტის პროცესში, მათი განვითარებისა და ურთიერთქმედების გარკვეულ ეტაპზე. ასეთ კომპენსაციურ ფუნქციას ასრულებს სამართლის შეფარდების აქტები და ნორმატიული ფაქტები, რომლებიც ინდივიდუალური ვზით არეგულირებენ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს. სამართლის შეფარდების აქტები და ნორმატიული ფაქტები უშუალოდ არიან ჩართული საზოგადოებრივ ურთიერთობათა განვითარების პროცესში, მაშინ, როდესაც საკანონმდებლო ან პრეცედენტული სამართალი შედარებით უძრავ მდგომარეობაშია. ისინი, როგორც ცხოვრებისეული ფაქტები, გავლენას ახდენენ მართლწესრიგის ჩამოყალიბებაზე, განსაზღვრავენ მართლწესრიგს, როგორც თვითმართვითი სისტემის სტრუქტურას და ხასიათს. ამ ნორმატიული წარმონაქმნებით ხორციელდება საზოგადოებრივ ურთიერთობათა „ქვენორმატიული“ რეგულირება.

სამართლის ნორმის შეფარდება არის კომპეტენტური ხელისუფლების ორგანოს საპროცესო სამართლის ნორმებით მოწესრიგებული საქმიანობა, რაც გამოიხატება სამართლებრივ ურთიერთობებში მონაწილე სუბიექტების უფლება-მოვალეობათა კონკრეტული შინაარსის განსაზღვრაში, კონკრეტულ უფლება-მოვალეობათა ოფიციალურ, იმპერატიულ აღიარება-გამოვანაში.

გარდა ამისა, სამართლის ნორმები განსაზღვრავს კომპეტენტური ხელისუფლების ორგანოების მიერ თავისი კომპეტენციის განხორციელების პროცედურას ანუ პროცესუალურ ფორმებს, რომელთა დაცვითაც უნდა განხორციელოს მატერიალური სამართლებრივი ნორმები. სანიშნოდ შეიძლება გამოვიყენოთ სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი, რომელიც ადგენს სასამართლოს, პროკურატურის, წინასწარი გამოძიების და

მოკვლევის ორგანოების მიერ კონკრეტული სისხლის სამართლის საქმის წარმოების ერთიან და სავალდებულო წესებს.

სამართლის ნორმის შემფარდებელი სუბიექტები უპირატესად განიხილავენ სამართლებრივ ურთიერთობათა მონაწილეებს შორის დავას, როგორც მართა განხილვის პროცედურა გათვალისწინებულია შესაბამისი საპროცესო კანონმდებლობით. მაგალითად, სამოქალაქო ხასიათის დავები მხარეთა შორის განიხილება სამოქალაქო სამართლის საპროცესო კოდექსის ნორმათა დაცვით, ხოლო დანაშაულის გამო სახელმწიფოსა (როგორც ბრალმძღებელს) და პიროვნებას (როგორც ბრალდებულს) შორის საქმის განხილვა ხდება სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის ნორმათა დაცვით.

სამართლის ნორმის შემფარდებელი სუბიექტები სამართლებრივ ურთიერთობათა მონაწილეებს შორის დავას, როგორც წესი, განიხილავენ უფლება-მოვალეობების მოცულობის გამო. სამართლის შემფარდებელი თავისი გადაწყვეტილებით ადგენს, თუ რა უფლებებით შეიძლება სარგებლობდეს სამართლებრივი ურთიერთობის თითოეული მონაწილე და რა მოვალეობა უნდა შეასრულოს თითოეულმა მათგანმა. მაგალითად, ყიდვა-გაყიდვის ხელშეკრულების შეუსრულებლობის შემთხვევაში დავის განმხილველი სასამართლო ან არბიტრაჟი განსაზღვრავს ხელშეკრულების თითოეული მონაწილის კონკრეტულ უფლება-მოვალეობათა წრეს.

სამართლის შემფარდებელი სუბიექტის გადაწყვეტილება ოფიციალური ანუ საჯარო ხასიათისაა, რაც იმას ნიშნავს, რომ სამართლებრივი ურთიერთობის თითოეული მონაწილის უფლება-მოვალეობათა კონკრეტული შინაარსის განსაზღვრას სავალდებულო ქცევის წესის ძალა აქვს ორივე მონაწილისა და ყველა იმ პირისათვის, ვინც გადაწყვეტილების აღსრულების პროცესთან არის დაკავშირებული.

სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესი პირობითად სამ სტადიად შეიძლება დაგვით: 1. სამართლის ნორმის პიპოთეზით გათვალისწინებული ფაქტობრივი გარემოებების დადგენა, 2. სამართლის ნორმის დისპოზიციით გათვალისწინებული უფლება-მოვალეობების დაკონკრეტება და კონკრეტული ქცევის წესის გამოთქმავება, 3. გამოთქმავებული კონკრეტული ქცევის წესის აღსრულება.

1. სამართლის ნორმის შეფარდების პირველი სტადიაა ამ ნორმის პიპოთეზით გათვალისწინებული გარემოებების დამადასტურებელი მტკიცებულების შეგროვება და დადგენა, მაგალითად, სისხლის სამართლის საქმეზე: დანაშაულის შემთხვევა, ბრალდებულის ბრალეულობა დანაშაულის ჩადენაში, ბრალდებულის პასუხისმგებლობის ხარისხსა და ხასიათზე გავლენის მქონე გარემოებები, დანაშაულით მიყენებული ზიანის ხასიათი და

ოფენობა, დანაშაულის ჩადენის ხელშეწყობი მიზეზები და ა.შ. ეს მონაცემები დადგინდება: მოწმის, დაზარალებულის, ბრალდებულის ჩვენებით, ექსპერტის დასკვნით, ნივთიერი მტკიცებებით, საგამოძიებო და სასამართლოს მსვლელობათა ოქმებით და სხვა დოკუმენტებით. ამასთან, სასამართლის ნორმის შემგარდებელი მტკიცებულებების შეფასებისას ხელშეწყობის ნელობს კანონით, მართლშეცნებით და შინაგანი რწმენით.

ანალოგიური მდგომარეობაა სამოქალაქო საქმეზე მტკიცებულებათა შეფასების პროცესში. სამოქალაქო საქმეზე მტკიცებულებებია ფაქტობრივი მონაცემები, რომელთა საფუძველზე დგინდება დავაში მონაწილე დაპირისპირებულ მხარეთა მოთხოვნების საფუძველიანობა ან უსაფუძველობა. აქედან გამომდინარე, სასამართლო არ მიიღებს განსახილველად, არ გამოითხოვს ან საქმეს განარიდებს იმ მტკიცებებს, რომელთაც საქმისათვის მნიშვნელობა არა აქვს. ამასთან, ერთ სამოქალაქო საქმეზე სასამართლოს კანონიერ ძალაში შესული გადაწყვეტილებებით დადგენილ ფაქტებს ხელახლა მტკიცება არ სჭირდება იმ სამოქალაქო საქმეების განხილვისას, რომლებშიც იგივე პირები მონაწილეობენ. სისხლის სამართლის საქმეზე გამოტანილი სასამართლოს კანონიერი, ძალაში შესული განაჩენი საგაღდებულაა იმ სასამართლოსათვის, რომელიც განიხილავს საქმეს იმ პირის მოქმედების სამოქალაქო სამართლებრივი შედეგების შესახებ, ვის მიმართაცაა გამოტანილი განაჩენი.

გარდა ამისა, სამართლის ნორმის შეფარდების პირველ სტადიაზე დაცული უნდა იქნეს ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებული უფლებები, მაგალითად, სისხლის სამართლის საქმეზე:

ა) პიროვნების ხელშეუხებლობა — ნიშნავს, რომ არავინ არ უნდა იქნეს დაატომიზებული სასამართლოს გადაწყვეტილების სანქციის გარეშე;

ბ) ბინის ხელშეუხებლობა — ნიშნავს, რომ არავის არა აქვს უფლება კანონიერი საფუძვლის გარეშე შევიდეს ბინაში იქ მცხოვრებ პირთა ნების საწინააღმდეგოდ;

გ) პირადი ცხოვრებისა და მიმოწერის საიდუმლოება — ნიშნავს, რომ ჩხრეკა, ამოღება, მოქალაქეთა სადგომის დათვალიერება, კორესპონდენციაზე ყაღალის დადება და მისი ამოღება ფოსტა-ტელეგრაფის დაწესებულებებში, მხოლოდ კოდექსით დაგენილი საფუძველითა და წესით ხდება;

დ) მართლმსაჯულების განხორციელება კანონისა და სასამართლოს წინაშე მოქალაქეთა თანასწორობის საწყისებზე, რაც იმას ნიშნავს, რომ მართლმსაჯულების განხორციელებისას მოქალაქენი თანასწორნი არიან კანონისა და სასამართლოს წინაშე; წარმოშობის, სოციალური და ქონებრივი მდგომარეობის, რასობრივი და ეროვნული კუთვნილების, სქესის,

განათლების, ენის, რელიგიისადმი დამოკიდებულების, საქმიანობის საქმიანობისა და ხასიათის, საცხოვრებელი ადგილის და სხვა გარემოებების მიუხედავად;

ე) საქმეთა განხილვაში სახალხო მსაჯულის მონაწილეობის უზრუნველყოფა - ნიშნავს, რომ მსაჯულები სარგებლობენ საქმარტოლეს თავმჯდომარის თანაბარი უფლებით ყველა იმ საკითხის გადაჭრაში, რომელიც წამოიჭრება საქმის განხილვისა და განაჩენის დადგენის დროს;

ვ) მოსამართლეთა დამოუკიდებლობა და მათი დამორჩილება მხოლოდ კანონისადმი - ნიშნავს, რომ მოსამართლენი და მათთან გათანაბრებული მსაჯულები სისხლის სამართლის საქმეებს წვევტავენ კანონის საფუძველზე, მართლშეგნების შესაბამისად, პირადი რწმენით და იმ პირობებში, რაც გამორიცხავს გარეშე ზემოქმედებას;

ზ) სასამართლო განხილვის საჯაროობა - ნიშნავს, რომ სისხლის სამართლის საქმეთა განხილვა ყველა სასამართლოში ღიაა, გარდა იმ შემთხვევისა, როცა ეს ეწინააღმდეგება სახელმწიფო საიდუმლოების დაცვის ინტერესებს, აგრეთვე, იმ მიზნით რომ თავიდან იქნეს აცილებული ცნობათა გახმაურება საქმეში მონაწილე პირების ცხოვრების ინტიმურ მხარეთა შესახებ;

თ) ბრალდებულისათვის დაცვის უფლების უზრუნველყოფა - ნიშნავს, რომ სასამართლო, აგრეთვე პროკურორი, გამომძიებელი და მომკვლევნი პირი მოვალენი არიან უზრუნველყონ ბრალდებულისათვის კანონით დადგენილი საშუალებებით და ხერხებით მისთვის წაყენებული ბრალდებისაგან საკუთარი თავის, აგრეთვე, პირადი ქონებრივი უფლებების დაცვა;

ი) საქმის გარემოებათა ყოველმხრივი, სრული და ობიექტური გამოკვლევა - ნიშნავს, რომ სასამართლო, პროკურორი, გამომძიებელი და მომკვლევნი პირი მოვალენი არიან მიიღონ კანონით გათვალისწინებული ყველა ზომა საქმის გარემოებათა ყოველმხრივი, სრული და ობიექტური გამოკვლევისათვის, გამოავლინონ ბრალდებულის როგორც მამხილებელი, ისე გამამართლებელი, აგრეთვე მისი პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელი გარემოებები;

კ) მართლმსაჯულების განხორციელება მხოლოდ სასამართლოს მიერ - ნიშნავს, რომ არავინ არ უნდა იქნეს ცნობილი ბრალეულად დანაშაულის ჩადენაში, ან დაედოს სისხლის სამართლებრივი სასჯელი კანონიერ ძალაში შესული სასამართლოს განაჩენის გარეშე.

2. სასამართლოს ნორმის შეფარდების პროცესის მეორე სტადია, თავის მხრივ, იყოფა ორ ქვესტადიად: კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობის მომწესრიგებელი ზოგადი მატერიალური სამართლის ნორმის

შერჩევა და კონკრეტული მატერიალური სამართლის ნორმის გამოიყენება დადგენა.

კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობების მომწესრიგებელი ზოგადი მატერიალური სამართლის ნორმის შერჩევა გულისხმობს შერჩევი ნორმის მოძიებას, მოძიებული სამართლის ნორმის იურადიქციის, ტექსტის სისწორის შემოწმებას და მისი შინაარსის გააზრებას.

კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობების მომწესრიგებელი ზოგადი მატერიალური სამართლის ნორმის შერჩევა მთავრდება ე.წ. სამართლებრივი კვალიფიკაციით ანუ სამართლის ზოგადი ნორმის პიპოთეზით გათვალისწინებული ფაქტობრივი გარემოებებისა და მტკიცებულებათა მოპოვების პროცესში დადგენილი ფაქტობრივი გარემოებების თანამთხვევის განსაზღვრით. დადგენილია, რომ სამართლის ზოგადი ნორმის პიპოთეზით გათვალისწინებული ფაქტობრივი გარემოებებისა და მტკიცებულებათა მოპოვების პროცესში დადგენილი ფაქტობრივი გარემოებების თანხვედრა ყოველთვის მიახლოებითია, რადგან უკანასკნელნი ინდივიდუალური, განუმეორებელია, რის გამოც სამართლის ნორმის დისპოზიციით განსაზღვრული ქცევის ზოგადი წესით კონკრეტული ურთიერთობის ავტომატური მოწესრიგება შეუძლებელია. სწორედ აქ იწყება კონკრეტული სამართლის ნორმის გამოიყენების პროცესი, სამართლის კონკრეტული აზრის წვდომა, რაც გამოიხატება სამართლის ნორმის შეფარდების აქტში (გადაწყვეტილება, დადგენილება, განაჩენი და ა.შ.). ეს არის კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობის ინდივიდუალური სამართლებრივი რეგულაციების სფერო, ზოგადიდან კონკრეტულ სამართლებრივ ჯვარასში ინდივიდუალური აზროვნების გადართვის სამყარო.

სამართლის ნორმის შეფარდების აქტი ოფიციალური ხასიათის დოკუმენტია, რომელშიც წერილობითი ფორმით არის ფიქსირებული და ჩამოყალიბებული სამართლის ნორმის შეფარდების ინტელექტუალური (ცნობიერი თუ არაცნობიერი) პროცესი და კონკრეტულ პირთა ქცევის წესი. ყოველივე ეს სასამართლოს მიერ მათ შორის უფლება-მოვალეობათა აღიარება-გამიჯვნის გზით ხდება.

სამართლის ნორმის შეფარდების აქტები ინდივიდუალური ნორმატული აქტებია. ასეთია, მაგალითად, ხელისუფლება ცენტრალური და ადგილობრივი ორგანოების მაკონტროლებელი და საზედაშედეგლო, სასამართლო და არბიტრაჟის ორგანოების, საწარმოებისა და დაწესებულებების ადმინისტრაციის მიერ გამოცემული ინდივიდუალური ხასიათის აქტები, ე.ი. აქტები, რომლებიც ვრცელდება მხოლოდ კონკრეტულად განსაზღვრულ ფიზიკურ თუ იურიდიულ პირებზე.

სამართლის ნორმის შეფარდების აქტის დოკუმენტურება გამოიხატება მის გარეგნულ გაფორმებაში, აზრის გადმოცემის მისაწვდომ და საქმიან სტილში და ა.შ. სამართლის ნორმის შეფარდების აქტი როგორც წესი, დასაბუთებული უნდა იყოს. დასაბუთებულობა გულისხმობს აქტში მასალის გადმოცემას გარკვეული სქემის მიხედვით.

სამართლის ნორმის შეფარდების აქტის შინაარსი ჩვეულებრივ სამი ნაწილისაგან შედგება. ესენია: აღწერილობითი, სამოტივაციო და სარეზოლუციო. მაგალითად, სისხლის სამართლის საქმეზე გამამტყუნებელი განაჩენის აღწერილობით ნაწილში აღინიშნება განაჩენის დადგენის დრო და ადგილი, სასამართლოს დასახელება და შემადგენლობა, პროცესში მონაწილე მხარეების მითითება განსასჯელის პიროვნების შესახებ, დანაშაულებრივი ქმედობა, რაშიც მას ბრალი ედება და სხვა. სამოტივაციო ნაწილში მითითებული უნდა იყოს იმ მტკიცებების შესახებ, რომლებითაც დასტურდება ბრალდება, პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელი და დამამძიმებელი გარემოებები, ბრალდების მოცულობა და ა.შ. სარეზოლუციო ნაწილში აღნიშნული უნდა იყოს მსჯავრდებულის ვინაობა, სისხლის სამართლის კანონი, რომლის მიხედვითაც იგი ცნეს დამნაშავედ, როგორი სახის და რა ზომის სასჯელი განესაზღვრა მსჯავრდებულს.

3. სამართლის ნორმის შეფარდების შესაძენ სტადია მოიცავს სამართლის ნორმის შეფარდების აქტის განხორციელების უზრუნველყოფას, რომელიც ასევე მოწესრიგებულია საპროცესო კანონმდებლობის ნორმებით. მაგალითად, სამოქალაქო სამართლის საპროცესო კოდექსი განსაზღვრავს სააღმსრულებლო დოკუმენტაციის წარმოების წესებს, სასამართლო აღმასრულებლის უფლება-მოვალეობებს, იძულებითი აღსრულების კონკრეტულ ღონისძიებებს, სააღმსრულებლო წარმოების შეჩერების ან შეწყვეტის პირობებს და ა. შ. სამოქალაქო სამართლის საპროცესო კოდექსი ცალ-ცალკე განსაზღვრავს მოქალაქეთა და იურიდიული პირების მიმართ სასამართლო გადაწყვეტილებების აღსრულების წესებს, დამოუკიდებლად აწესრიგებს სასამართლო აღმასრულებლის მიერ მოვალისაგან ამოღებული თანხის განაწილების პირობებს და თანამიმდევრობას, აგრეთვე, სასამართლო აღმასრულებლის მოქმედებათა გასაჩივრების ან გაპროტესტების საკითხებს.

ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსი აწესრიგებს ადმინისტრაციული სახელის დადების შესახებ დადგენილებათა აღსრულებასთან დაკავშირებულ საკითხებს, სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი კი - განაჩენის აღსრულების საკითხს, განაჩენის აღსრულების გადადების პირობებს, სასჯელისაგან ვადამდე პირობით გათავისუფლების და

უფრო მსუბუქი სასჯელით შეცვლის, ნასამართლობის მოხსნის შესახებ შუამდგომლობის განხილვის საკითხებს და წესს და ა.შ.

სამართლის ნორმის შეფარდებასთან დაკავშირებულია მეორე, არანაკლებ მნიშვნელოვანი პრობლემა — ადმინისტრაციული იუსტიციის სისტემის ლოგიური იურიპრუდენტია, რომლის კვლევის ძირითადი მიზანია სამართლის ნორმის შეფარდება, ამ საკითხს ტრადიციულად განიხილავს სასამართლოს საქმიანობის ასპექტში. მაგრამ თანამედროვე პირობებში სოციალური ორგანიზმის ფუნქციონირებამ მოიცვა ადამიანთა და მათ ორგანიზაციათა ნორმალური, ყოველდღიურ რი ცხოვრების ფართო სფერო, რომელმაც მოითხოვა ადეკვატური სამართლებრივი ფორმის გამოქმენა. ჩამოყალიბდა დამოუკიდებელი, საკმაოდ ვრცელი ქსელი ადმინისტრაციული სამსახურებისა, რამაც, თავის მხრივ, გამოიწვია ადმინისტრაციული სამართალშეფარდებითი საქმიანობის ცალკე სახით გამოყოფა. კერძოდ, ინდუსტრიალიზაციამ და ტექნიკურმა პროგრესმა, რასაც თან მოჰყვა შრომის ნაყოფიერების ამაღლება და მკვეთრი ურბანიზაცია, მოითხოვა სწრაფად შზარდი და დაგროვილი სოციალური პრობლემების ოპერატიული გადაჭრის აუცილებლობა ადმინისტრაციული გადაწყვეტილებების მიღების გზით ისეთ უმნიშვნელოვანეს დარგებში, როგორიცაა ჯანმრთელობის დაცვა, შრომითი მოწყობა, სოციალური უზრუნველყოფა, განათლება, სოციალური დაზღვევა, ეკოლოგია და ა.შ. აღმასრულებელი ხელისუფლების ჩარჩოებში სამართლის შეფარდების სფერო საგრძნობლად გაფართოვდა ე.წ. ადმინისტრაციულ-სამართლებრივ ურთიერთობათა გაფართოების და ამ დარგში დამოუკიდებელი მექანიზმის — ადმინისტრაციული იუსტიციის ჩამოყალიბების ხარჯზე სასამართლო ხელისუფლების პარალელურად.

4. სამართლებრივი აქტის შეფარდების მეთოდები მოიცავს აგრეთვე სასამართლო გადაწყვეტილებათა შედგენის მეთოდებს.

ამისთვის თქვენ უნდა წარმოიდგინოთ, რომ თქვენ ხართ ზემდგომი ინსტანციის სასამართლოს მოსამართლე და თქვენ წარმოებაში შემოვიდა საქმე, რა მეთოდები უნდა გამოიყენოთ საქმეზე კანონიერი და სამართლიანი გადაწყვეტილების მისაღებად?

სასამართლო გადაწყვეტილების შედგენა უნდა დაიწყოთ მისი 5 ნაწილის წინასწარი გაცნობით.

ესენია:

- ა. შესავალი,
- ბ. აღწერილობითი,
- გ. სამოტივაცია,
- დ. დასკვნითი,
- ე. დადგენილებითი ნაწილები.

ამ მიზნით ვერ უნდა ყურადღებით გაეცნოთ მოლიანად გადაწყვეტილებას. შემდეგ გამოვიყენოთ თითოეული ნაწილი და დაკვირვებით გაეცნოთ თითოეულ მათგანს.

სასამართლო გადაწყვეტილების ანალიზის სისრულესათვის საჭიროა საქმეზე არსებულ, სასამართლო სამსჯავრო სხდომის უქმნულ-გაყენებულ ფაქტების შემოწმება, თუ რამდენად აისახა იგი გადაწყვეტილებაში.

სასამართლო გადაწყვეტილების ანალიზის სისრულისათვის საჭიროა საქმეზე არსებულ დოკუმენტაციის და მასალების გაცნობა, და იმის შემოწმება თუ რამდენად სრულყოფილად აისახა ისინი გადაწყვეტილებაში.

სასამართლო გადაწყვეტილების კანონიერების და სამართლიანობის შეფასებისათვის საჭიროა გამოვიყოს ის სადაო საკითხები, რომელზედაც მხარეებს შორის არსებობდა წინააღმდეგობა და ჩატარდეს მათი შედარებითი ანალიზი. შემდეგ შემოწმდეს თუ რამდენად სრულყოფილად აისახა ისინი გადაწყვეტილებაში.

სასამართლო გადაწყვეტილების კანონიერების და სამართლიანობის შეფასებისათვის საჭიროა განსხვავებული ან ნაწილობრივ განსხვავებული სასამართლო გადაწყვეტილების შედგენა და მათი შედარებითი ანალიზის ჩატარება.

2. სასამართლო გადაწყვეტილების შედგენის მთავარი მეთოდია სასამართლოს იერარქიულობის პრინციპის დაცვა. პირველ ყოვლისა უნდა დაძლეული იქნას ზოგიერთი მოსამართლის საქმიანობაში კონსტიტუციური პრინციპების და ნორმების უგულველყოფის დამკვიდრებული პრაქტიკა. მოსამართლეთა ეს კატეგორია უგულველყოფს ნორმატიული აქტების იერარქიულობის პრინციპს და უპირატესობას ანიჭებს კონსტიტუციის ქვეშედარე აქტებს, მაშინაც კი როდესაც ეს უკანასკნელნი ეწინააღმდეგებიან სამართლის ზოგად პრინციპებს, მათ შორის კონსტიტუციურ და ზენაციონალურ პრინციპებს. ასეთი მდგომარეობა მიუთითებს ამ მოსამართლეთა დაბალ პროფესიონალიზმზე.

მორე. დაძლეული უნდა იქნას ქიშერა, რომლის თანახმადაც ერთი კატეგორიის საქმეებზე არსებობს მხოლოდ ერთი აუცილებელი, ჭეშმარიტი და ვალიდური გადაწყვეტილების მოდელი. საქმე ისაა, რომ არ არსებობს ორი იდენტური საქმე, არამედ არსებობს ორი ანალოგიური საქმე. შესაბამისად, ორ საქმეზე არ შეიძლება გამოტანილი იქნას იდენტური გადაწყვეტილება, არამედ შეიძლება გამოტანილი იქნას ანალოგიური გადაწყვეტილება, რადგან ისევ და ისევ ფაქტების გამა თვითეულ საქმეზე განუმეურებელია და ინდივიდუალურია.

შესამე. დაძლეული უნდა იქნას მითი თითქოს სასამართლო პროცესი არის მხოლოდ კანონის ძიება და აღმოჩენა. სასამართლო პროცესი არის

ადამიანის საყოველთაო უფლებების შესახელმწიფოებრივი ძალის გარანტირად ნებისმიერ ქვეყანაში, მათ შორის საქართველოში. უპირველეს ყოვლისა, გვევლინება საკონსტიტუციო სასამართლო, რომელსაც ევალება მოახდინოს იმ შესახელმწიფოებრივი აქტების (არა მარტო ადამიანის უფლებების დარღვევა) იმპლემენტაცია, რომელსაც მოუერთდა ქვეყანა (საქართველოს კონსტიტუციის მეხლი 6 ადგენს: „საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულებას ... აქვს უპირატესი იურიდიული ძალა შიდასახელმწიფოებრივი ნორმატიული აქტების მიმართ“). საყოველთაოდ აღიარებული სტანდარტის მიხედვით საკონსტიტუციო სასამართლო მოვალეა დაიცვას სამართლის წყაროების პირამიდის ტიპის იერარქიულობის პრინციპი. ქვეყნის კანონმდებლობა უნდა იქნას მოყვანილი კონსტიტუციასთან შესაბამისობაში, ხოლო კონსტიტუცია საერთაშორისო ხელშეკრულებებთან. ეს არის საკონსტიტუციო სასამართლოს საქმიანობის პირველი და ამოსავალი იურიდიული მეთოდი და მას პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს მდგრადი წესრიგის დასამყარებლად ქვეყნის ეკონომიკურ, პოლიტიკურ, სოციალურ და კულტურულ სივრცეში. ამ შემთხვევაში საკონსტიტუციო სასამართლო ლეგიტიმურობის უფრო მაღალ ხარისხს ანიჭებს ქვეყნის წყობილების და მართვლობის შესაბამის ფორმებს. მოკლედ, საკონსტიტუციო სასამართლო არის ქვეყნის მდგრადი განვითარების უმნიშვნელოვანესი გარანტი.

ამდენად, საერთაშორისო კონვენციური ნორმები არა მარტო შესახელმწიფოებრივ, არამედ უმაღლესი შიდა სახელმწიფოებრივ ნორმებს წარმოადგენენ. მათ აქვთ ორმაგი ნორმატიული ბუნება. ასე, ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებული ნორმების ძალით სახელმწიფო ვალდებულია კისრულობს როგორც ერთა თანამეგობრობის, ისე თავისი მოქალაქეების წინაშე.

თუ საკონსტიტუციო სასამართლო გაემიჯნება შესახელმწიფოებრივ ნორმატიულ აქტებს, რომლის ობიექტსაც ის წარმოადგენს, ამით ის დატოვებს ერთა თანამეგობრობის სამართლებრივ სივრცეს, მათ შორის საერთაშორისო დაცვის სამართლებრივ პროცედურებს, რაც, თავის მხრივ, შეასუსტებს და შეამცირებს მთლიანად ქვეყნის საერთაშორისო სამართალ-სუბიექტობას. საქმე ისაა, რომ ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო აქტების, მათ შორის, ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციის ხელმოწერით სახელმწიფოები დათანხმდნენ *ipso jure*, რომ პატივს სცემენ მათში აღიარებულ უფლებებსა და თავისუფლებებს და უზრუნველყოფენ მათ განხორციელებას იმ სათანადო მექანიზმებით, რაც შეესაბამება საერთაშორისო სტანდარტებს. გამომდინარე აქედან, მოსამართლეები ვალდებული არიან უშუალოდ იხელმძღვანელონ საერთაშორისო აქტებით, მათ შო-

რის კონვენციებით და მათი განხორციელების მდგრადი სასამართლო პრაქტიკით. თუ კი სასამართლოები სისტემატურად უგულველდებიან სახელმწიფოებრივ, ანუ ზოგადსაკაცობრიო ნორმებს და მათი განხორციელების ჩამოყალიბებულ პრაქტიკას, მაშინ ისინი საბოლოო ფაქტურად თვლებრივ იზოლაციაში მოაქცევენ მოლიანად ქვეყანას. არც ერთი იტალიური სახელმწიფოს სასამართლო ვეროპულ და ამერიკულ სივრცეში არ წასულა „რისკზე“ უგულველყო ადამიანის უფლებათა ვეროპული სასამართლოს, ან ადამიანის უფლებათა ინტერამერიკული სასამართლოს გადაწყვეტილება კონკრეტულ საქმეზე. ეს კიდევ ერთი არგუმენტია შესახებ სახელმწიფოებრივი და საკაცობრიო სამართლებრივი ნორმების პრიორიტეტულობისა შიდასახელმწიფო კანონმდებლობის მიმართ. დღეს არც ერთი სახელმწიფო, მათ შორის განვითარებადი ქვეყანა, არ აპირებს დაუბრუნდეს „ეროვნულ ბარბარისმს“. დღეს არც ერთი სახელმწიფო არ იტყვის, რომ გენოციდი, წამება, იმპერიული დანაშაული, თუ ტირანული მართველობა არის შიდასახელმწიფოებრივი საქმე, და ამიტომ არც იმას, რომ გენოციდის, წამების, იმპერიული დანაშაულის თუ ტირანული მართველობის საერთაშორისო გაკიცხვა და საერთაშორისო სასამართლოს გადაწყვეტილება ასეთ საქმეებზე არის სახელმწიფოს შინაურ საქმეებში ჩარევა და სახელმწიფოს სუვერენიტეტის დარღვევა.

ფაქტია, რომ გერმანული მოსამართლის ნორმატივიზმი, ფრანგი მოსამართლის პრამატიზმი და ბრიტანული მოსამართლის ემპირიზმი ქრება, მაშინ როდესაც ისინი წარმოგვიდგებიან როგორც ნებისმიერი საერთაშორისო სასამართლოს მოსამართლენი. ეს მოსამართლენი, ასე ვთქვათ, წყლებიან თავიანთ სამშობლოში გაბატონებულ უფლებრივ სივრცეს და მოქმედებენ სამართლის საყოველთაოდ აღიარებული ფაქტების, ღირებულებების და ნორმების შესაბამისად, რადგან მათ აერთიანებთ „ერთი – ტრანსნაციონალური სამართალი“ და არა თითოეულის წარმომავლობის ქვეყნის „სამართლები“. სანიმუშოდ ავიღოთ ადამიანის უფლებათა ვეროპული სასამართლო (სტრასბურგი), მართლმსაჯულების ვეროპული სასამართლო (ლიუქსემბურგი), ადამიანის უფლებათა ინტერამერიკული სასამართლო (სან-ხოსე), მართლმსაჯულების საერთაშორისო სასამართლო (ჰააგა).

ამრიგად, ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებულ უფლებებს აქვს სუპერეროვნული კონსტიტუციის ძალა.

იურიდიული მეთოდების გამოყენების მიზანია სამართლებრივ სწავლაში წვდომა.

ს ი ს ლ ი რ ი თ ე ქ ა

მარქსისტულ იურიდიულ მეცნიერებაში, მათ შორის, ქართველ მარქსისტ-ლენინულ ავტორთა მიერ გამოქვეყნებულ ნაშრომებში უახლოეს დრომდე უდავოდ იყო მიჩნეული, რომ სამართალი განპირობებულია საზოგადოებრივი (მათ შორის, მატერიალური) ურთიერთობებით¹. ეს არის სამართლის მიმართ ცალმხრივი, ჰიპერტროპირებული მიდგომა. სამართლის აზრი მის წვდომაშია.

სამართლის აზრის წვდომის პროცესი ორი ეტაპისაგან შედგება: პირველ ეტაპზე მიმდინარეობს სამართლის ზოგადი ნორმების ანუ პოზიტიური სამართლის გამოშუშავება, მეორე ეტაპზე კი – კონკრეტული ნორმების, სამართლებრივი ქცევის კონკრეტული წესების შემუშავება ინდივიდუალურად განსაზღვრული საზოგადოებრივი ურთიერთობის მოსაწესრიგებლად. უკანასკნელი სამართლის აზრის წვდომის საბოლოო, დამამთავრებელი ეტაპია.

1. ზოგადი და კონკრეტული სამართლებრივი ნორმების, ანუ სამართლის აზრის წვდომის ეს ორი ეტაპი განსხვავებულ კანონზომიერებას ექვემდებარება.

ის, რომ სამართლის პოზიტიური ნორმების მეოხებით ხდება სამართლის იდეის წვდომა, უფრო ზუსტად, ის, რომ პოზიტიური სამართალში სამართლის აზრია განხორციელებული და არა სხვა რამ, საკმარისი მტენიერული სიღრმით აქვს დასაბუთებული პროფ. გ. ნანეიშვილს.

ინდივიდუალური სამართლის სუბიექტების მიერ კონკრეტული სამართლებრივი ნორმის შემუშავებას, როგორც სამართლის აზრის წვდომის უმთავრეს ეტაპს, საბჭოთა პერიოდის იურიდიულ მეცნიერებაში არავითარი ყურადღება არ ექცეოდა. საბჭოთა პერიოდის იურიდიული მეცნიერება ძი-

¹ შეველობაში არ გვევს 20-წლების სამი ქართველი მეცნიერი, სახელდობრ, პროფესორები: გ. ნანეიშვილი, ა. ვანიშვილი და ირ. სურგულაძე, რომელთა ნაშრომები „წითელი პროფესორების“ შეკადრებით საბჭოთა ხელისუფლებამ დაგმო როგორც იდეალისტური, და რამაც ათეული წლებით შეაჩერა სამართლის თეორიის და ფილოსოფიის განვითარება საქართველოში. იხ. „ქვენი წერილი „დისკუსია თუ ავანტიურა ანუ როგორ შხადდებოდა 30-იანი წლების რეპრესიები ქართველ მეცნიერთა მიმართ“. „საბჭოთა სამართალი“- №5, №6, 1989. ქართული იურიდიული მეცნიერების კორიფეების იდეოლოგიურ რეაბილიტაციას არა ერთი გამოკვლევა მოუძღვრა ავტორმა, ხოლო „წითელი პროფესორის“ გადმონამოების მშობლებს – სასამართლო პროცესი. იხ. „სასამართლო საქმე: პროფესორი ბიძინა სავანელი წითელი პროფესორების წინააღმდეგ“. თბ., 2003. „ეროვნული ბიბლიოთეკის ფონდი“.

რითადად შეძლიერგულა კანონის ტექსტის ანალიზის და კანონის ტექნიკურ-სამართლებრივი შეფარდების მექანიზმის დადგენით, რის გამოც სამართლებრივი ცხოვრება, ე.ი. მართლწესრიგი დარჩა მეცნიერული კვლევის მთავრად. სრულიად უგულვებელყოფილი იქნა ის გარემოება, რომ მართლწესრიგის ფორმირებაში მონაწილეობს არა მარტო პოზიტიური სამართალი არამედ აგრეთვე თვითმოქმედი (თვითმართვადი) სოციალური ძალები, მათ შორის, ნორმატიული ფაქტები¹. მდგომარეობა შენარჩუნდა დღემდე².

იურიდიული პოზიტივიზმის იდეა პოზიტიური სამართლის „უხარვეზობისა“ და „ლოგიკური დასრულებულობის“ შესახებ ილუზიაა. სამართლის ანალოგიას და სამართლის ნორმის გავრცობით ახსნა-განმარტებას არ შეუძლია იხსნას იურიდიული პოზიტივიზმი, რადგან პოზიტიური სამართლის შეფარდების ყველა შემთხვევაში სამართალშემფარდებელი რჩება მოქმედი სამართლის ფარგლებში და მას არ შეუძლია მოხსნას დაძაბულობა სამართლის უძრაობასა და საზოგადოებრივი პროცესების დინამიკურობას შორის.

სამართლის ჩაკეტილი სისტემის შესახებ მოძღვრების ამოსავალი პოზიცია, ე. ურლიხის აზრით, არის XVIII საუკუნის ტიპის პოლიციური სახელმწიფოს მოსამართლის ერთსახოვანი დამოკიდებულება საკანონმდებლო ხელისუფლებისადმი. საკანონმდებლო დებულებებისა და იურიდიულ ცნებათა სისტემის მიმართ მოსამართლის მონური მორჩილება ბადებს ბუნებრივ უნდობლობას ჩინოვნიკი მოსამართლისადმი, რომელიც პოლიციური სახელმწიფოს პირობებში რიგით მოხელესთანაა გათანაბრებული და ვალდებულია თავისი სამართლებრივი მრწამსი სიტყვასიტყვით დაუქვემდებაროს კანონს.

სამართლებრივი სახელმწიფოს პირობებში ერთხელ და სამუდამოდ უნდა უკუვადოთ მოსამართლე-მონის ტიპი, რომელიც ცალმხრივ და ტლანქ ზემოქმედებას ახდენს საზოგადოებრივ პროცესებზე, ბოჭავს მათ გაქვავებული დოგმებით, ჩანასახშივე სპობს პროგრესულ ტენდენციებს. კანონმდებლის ნების მოძიება, ახსნა და დადგენა უფრო მეტად საშიშია, ვიდრე საუკუნეებით გამოუმუშავებული სამართლის პუშანისტური პრინციპების გამოყენება.

სამართლის „ხარვეზულობის“ თეორიული და საკანონმდებლო გამართლების პირობებში სამართალშემფარდებელს შეუძლია ისე განმარტოს კანონმდებლის ნება, როგორც სურს. ამიტომ, საბოლოო ჯამში, სამართლის ნორმის ნებისმიერ ახსნა-განმარტებას, თუკი ამით ამოიწურება სა-

¹ იხ. ჩვენი წერილი „სამართლის აზრის წვდომის პრობლემა“. ჟურნ. „სახელმწიფო და სამართალი“. - №8, 1990.

² იხ. ვ. ზუბუა, სამართლის თეორია. თბ., 2004.

ზოგადობის სამართლებრივი ცხოვრება, უსათუოდ მივყავართ განუყოფლობასთან. საქმე ისაა, რომ „პოლიციური სახელმწიფოს პირობებში სამართალშემფარდებელი თავის საქმიანობას ყოველთვის ასაბუთებს მოქმედი სამართლის ნორმით, როგორც საკითხის ერთადერთი წყარო, [საქმეტილია] გადაწყვეტის საშუალებით, მაშინ, როდესაც კემმარიტ წინამდებარე კონსტიტუციური სამართლის ნორმას, გარდა სახელისა, არაფერი აქვს საერთო. იგი საერთოდ არ არის ნორმა, არამედ მხოლოდ „ტექნიკა“, რომელიც განსაკუთრებით საშიშა იმის გამო, რომ მოსამართლის ხელისუფლების ბოროტად გამოყენების ყოველ ფაქტს მუდმივად ეძლევა ფართო იურიდიული დასაბუთება“. (ე. ერლიხი).

საქმის არსებითი გადაწყვეტისას მოსამართლე უნდა სცდებოდეს მიშველი იურიდიული კონსტრუქციის ფარგლებს და თავის გადაწყვეტილებას უპირატესად შთაგონებასა და ინტუიციასზე აყუძნებდეს, რადგანაც ბუნებრივად და მართლზომიერად არის დამოკიდებული კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობის განუმეორებელ თავისებურებაზე. განა უღაუო არ არის, რომ საკანონმდებლო სამართლის ნორმა იძლევა საკითხის გადაწყვეტის მხოლოდ აბსტრაქტულ სქემას, ზოგად ორიენტირს? საუბედუროდ, პოლიციურ სახელმწიფოში „სიცოცხლისუნარიანი, არიან ის მოსამართლენი, რომლებიც სინდისის ოდნავი ქნჯნის გარეშე განუკითხავად წვეტენ ადამიანის ბღს. გ. რადბრუნის აზრით, ტოტალიტარული სახელმწიფოს პირობებში სამართლიანობის მძაფრი შეგრძნების მქონე ადამიანები იღვეწებიან, ჩვენ დავამატებდით: სამაგიეროდ, პარპაშებენ „შარლატანი ალაღინები“.

ღღეს უკვე აღარავინ ზღის საღავოს აზრს იმის შესახებ, რომ არავითარ, თუნღაც ვველაზე სრულყოფილ კოდიფიცირებულ სისტემას არ ძაღუძს მოიცვას მთელი სამართლებრივი ცხოვრება. „ხარვეზულობა“ პოზიტიური სამართლის იმანენტური თვისებაა და ამაში კანონმდებელს ვერ დავადანამაღულებთ, რადგან საზოგადოებრივი ცხოვრება მოვლენათა და გარემოებათა განუმეორებელი შეთანწყობით ბუნებრივად ბადებს სამართლის „ხარვეზულობას“. ამიტომ მისაღებია გ. ერლიხის მოწოდება იმის შესახებ, რომ „იურისტი უნდა გავათავისუფლოთ კანონის ტექსტისაღმი მონური მორჩილებისაგან. მას თავისუფალი შემოქმედებითი მოღვაწეობის შესაძლებლობა უნდა ჰქონღეს, რომ თავის გადაწყვეტილებას პოზიტიური სამართლის უკან არ მალავღეს“.

დასავლეთის მეცნიერების მიერ დიდი ხანია უარყოფილია სამართალშემოქმედებითი გადაწყვეტილების სილოვისტური ვაგება, რომლის თანახმაღაც ასეთი გადაწყვეტილება ავტომატურად გამომდინარეობს პოზიტიური სამართლის ნორმის – როგორც პირველი წანამღღერის და საქმის

ფაქტობრივი გარემოების — როგორც შორე წანამძღვრის თანაფარდობი-
დან. მასასადამე, მიუღებელია კონცეფცია, რომლის თანახმადაც, სამარ-
თალშეფარდების პროცესში ფაქტობრივ გარემოებს თითქოს შერჩევით
უსადაგებენ პოზიტიური სამართლის ნორმებს.

სამართლის მეცნიერებაში რეალისტური მიმდინარეობები უნდა იყოს
ცნობილმა წარმომადგენელმა მოსამართლე გ. მატჩისონმა ფართო სოციო-
ლოგიური კვლევისა და დიდ ფაქტობრივ მასალაზე დაყრდნობით დაასა-
ბუთა, რომ „თითოეული ქვეყნის წესი, ფუძემდებლური პრინციპი ან ცნება
მნიშვნელოვანია მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც ასაბუთებს რაიმე გადაწყ-
ვეტილებას, მოსაზრებას ან დასკვნას“.

ჩვენ არ უარყოფთ სამართალშემფარდებლის ვალდებულებას, იხელ-
მძღვანელოს პოზიტიური, ჩვეულებითი და პრეცედენტული სამართლის
ნორმით, მაგრამ ეს მხოლოდ ერთ-ერთი საშუალებაა სამართლის აზრის
თავისუფალი წვდომისათვის. უმთავრესია ნორმის გამოყვანა ფაქტობრივი
ურთიერთობიდან (ფაქტობრივში ნორმატიულობის მოძიება). სამართლის
აზრის თავისუფალი წვდომა სამართალშემფარდებლის მიერ ამ სამი სა-
შუალების ფაქტობრივთან შეთანწყობის შედეგია.

ზუსტად იმისთვის მეთოდოლოგიური წანამძღვრებიდან გამომდინარე,
მიგვაჩნია, რომ პოზიტიური სამართალს, როგორც ხელოვნურ მოდელს,
როგორც განუსაზღვრელი რაოდენობის პირთა მიმართ გათვალისწინებულ
მოქმედების ზოგად სქემას არ ძალუძს უშუალოდ შეაღწიოს სოციალური
სტრუქტურის შრეებში. იგი იძულებულია ანგარიში გაუწიოს საზოგადოე-
ბაში არსებულ ბუნებრივ, თვითგანვითარებად, თვითმიმართვით სოციალურ
სტრუქტურებს.

ჩვენ არც კანონის მნიშვნელობას უარყოფთ სამართლის აზრის წვ-
დომის პროცესში, პირიქით, ზაზს ვუსვამთ მას, რადგან საწინააღმდეგო
შეზღუდვაში ადამიანში ჩაკვდება ზოგადსაკაცობრიო ღირებულობისადმი
ლტოლვის ბუნებრივი მიდრეკილება, მუდმივი თვითსრულყოფისაკენ მისი
სწრაფვა. მაგრამ ადამიანი ბედნიერი უნდა იყოს დედამიწაზეც, რისთვისაც
საჭიროა კანონის „ვადადამიანურება“, მისი ყოფის ელემენტებად ქცევა. ეს
კი შეუძლებელია, თუ არ გავითვალისწინებთ თვით ადამიანის ყოფაში
ბუნებრივად ჩაქსოვილ სპონტანურ ნორმატიულ სტრუქტურებს — ნორმა-
ტიულ ფაქტებს. სამართლის აზრის წვდომა, სამართლიანობის მიღწევა
შესაძლებელია ამ ორი საწყისის შეთანწყობის საფუძველზე.

უკანასკნელ წლებში სულ უფრო ხშირად მიუთითებენ სამართლიანო-
ბის ერთხელ და სამუდამოდ მოცემულ პრინციპებზე, რომლებიც ისტორი-
ული განვითარების პროცესში ეტაპობრივად ზორციელდება პოზიტიურ
სამართალში და სამართლის აზრის წვდომის „ზოგადი მნიშვნელის“

როლს თამაშობს. აღნიშნულ შეხედულებას არსებითად ბუნებითი სამართლის თეორიის დასაბუთების ერთ-ერთ არგუმენტად იყენებენ. ჩვენი აზრით, აღნიშნული შეხედულება, მიუღებელია.

ის, რომ პირი წვდება გარკვეულ იდეას, სულაც არ ნიშნავს, რომ იგი იდეა წვდომამდე არსებობდა როგორც აბსტრაქცია ან ფუნქციონალური პრინციპი, თუნდაც როგორც რელიგიური ფანტაზმა. სამართლის აზრის წვდომა ემყარება ადამიანის უნარს მუდმივად ხსნას სამყარო. სამართლის სფეროში ეს სამყარო წარმოდგენილია სამართლებრივი ღირებულებების სახით, რომელთა შექმნისაკენ, „წარმოებისაკენ“ არის მიმართული სამართლის სუბიექტის (კანონმდებლის, სამართლის შემფარდებლის თუ მართლურთიერთობის მონაწილის) საქმიანობა. ეს უკანასკნელი კი მოიცავს ზოგადი სამართლის ნორმების ახსნა-განმარტებას, ნორმატიული ფაქტების ანალიზს და პრეცედენტის (გამოცდილების) გამოყენებას.

სამართლის აზრი, ანუ ახალი ნორმა არ არის სამართლებრივი ღირებულებების და მორალური პრინციპების უბრალო პროექცია, არამედ პოზიტიური სამართლის ნორმების, ნორმატიული ფაქტებისა და პრეცედენტული ნორმების ურთიერთმოქმედების ანუ სამართლებრივი ლოგიკის, ფსიქიკისა და გამოცდილების დიალექტიკური ურთიერთქმედების შედეგი.

ფილოსოფიის ენაზე ეს ნიშნავს, რომ სამართლის აზრის (ჩვენი გაგებით) წვდომა ხდება ინდექციურ-თეორიული საშუალებით ზოგადი სამართლის ნორმების, ნორმატიული ფაქტებისა და პრეცედენტული ნორმების (გამოცდილების) ემპირიულ-აღწერილობითი და ანალიტიკური აღქმა — შეჯერების საფუძველზე. ბუნებითი სამართლის თეორიის თვალსაზრისით კი სამართლის აზრი აბსტრაქციებიდან და ზოგადი პრინციპებიდან გამოიყვანება დედუქციურ-თეორიული გზით. იესო გვასწავლის: „ანუ განსჯით შეხედულებით, არამედ სამართლიანი მსჯავრით განსაჯეთ“ (იოანე, თავი 7, მუხლი 24).

ჩვენს მიერ შემოთავაზებული კონცეფციისაგან განსხვავებით, მეორე მხრივ, ბუნებითი სამართლის თეორიას აქვს თავისი გნოსეოლოგიური წანამძღვრები, სახელდობრ, სამართლებრივი ცხოვრების მთლიანი პროცესის ხელოვნური გათიშვა, კონკრეტული თეორიული ემპირიიდან სამართლებრივ აბსტრაქციამდე ზეაღსვლის პროცესის ერთიანობის უარყოფა, კონკრეტული სოციალურ-სამართლებრივი ფაქტების გაუფასურება და მათი ავტონომიური ნორმატიულობის უგულებელყოფა.

სამართლის აზრი არ გამოიყვანება ე.წ. ბუნებითი სამართლის ნორმიდან, ვინაიდან, ჩვენი აზრით, არ არსებობს სამართლის მზა იდეები. სამართლის აზრი მუდმივად იბადება ინდივიდუალური ნორმის გამოშუშავების შედეგად ნორმატიული ფაქტის, პრეცედენტული და პოზიტიური სა-

მართლის ნორმების შექმნის პროცესში. ამ თვალსაზრისით სამართლის აზრს აქვს „ბლანკეტური“, შინაარსი და იგი სამართლის აზრის წვლილის პროცესში კონკრეტულ შემთხვევაში კონკრეტული შინაარსით ივსება.

მაგრამ ბუნებრივად იბადება სამართლის სუბიექტების თვითნებური მართალშემოქმედების საშიშროება. ერთი შეხედვით, თუკი სამართლის სუბიექტს არ გააჩნია ქვეყნის ერთიანი, ფუნდამენტური ორიენტირი, მას შეუძლია თვითნებურად „თხზას“ სამართალი. ჩვენ ვეცადეთ დავვესაბუთებინა აზრი იმის შესახებ, რომ „მართალი სამართლის ქნა“ არ შეუძლია არც პოზიციური სამართლის ნორმას, არც ნორმატიულ ფაქტებს და არც პრეცედენტულ სამართალს. კვლევის შედეგად იმ დასკვნამდე მივდით, რომ სამართლის სფეროში სამართლის შემფარდებელი უნდა ხელმძღვანელობდეს სამი ორიენტირით: კანონით, ნორმატიული ფაქტით და პრეცედენტული ნორმით, უფრო სწორად, ამ სამ ფაქტორს ერთმანეთთან უნდა აჯერებდეს.

ამრიგად, სამართლის აზრის წვდომა არ შეიძლება გაგებული იქნეს, როგორც ანარქიული თვითნებობა. საკანონმდებლო სამართალი, ნორმატიული ფაქტები და პრეცედენტული ნორმები მხოლოდ ურთიერთქმედების პროცესში, ბუნებრივი გზით უზრუნველყოფს სამართლის აზრის ნორმალოზ წვდომას, გზას უღობავს თვითნებობას.

სამართლის იდეის წვდომის პროცესი ობიექტურადაც შემოსაზღვრულია. სამართლის იმ აზრის წვდომა შესაძლებელი, რომელიც მოცემული საზოგადოების წევრების მიერ თავიანთი არსის შეგნების დონის შესაბამისია, ე.ი. სამართლის წვდომის ფარგლები მოცემული საზოგადოების მიერ მიღწეული თავისუფლების შეგნების დონით განისაზღვრება. გარდა ამისა, რამდენადაც სამართლის სუბიექტი თანამედროვე სამართლებრივ სისტემებში წარმოგვიდგენია როგორც თავის ისტორიულ ტერიტორიაზე მოსახლე სახელმწიფოდ ჩამოყალიბებული ერის შვილი, ამდენად, სამართლის აზრის წვდომა კოსმოპოლიტური ტიპის აზროვნების შედეგია კი არ არის, არამედ, საბოლოო ჯამში, ამ ერის სულის ემანაციაა.

სახელმწიფოდ ჩამოყალიბებულ სხვადასხვა ერებს შეიძლება პქონდეთ და ნამდვილად აქვთ მსგავსი მოქმედი სამართლის სისტემები (მაგალითად, რომაულ-გერმანული სამართლებრივი სისტემა), მაგრამ ამ ქვეყნების მართლწესრიგი არ შეიძლება იყოს და არც არის იდენტური, არამედ თითოეულის „სამართლებრივ ყოფას“ შესაძინევი კონტრასტები ახასიათებს. ამას განაპირობებს სამართლის აზრის წვდომის სხვადასხვა სტილი, რაც, თავის მხრივ, ეროვნული სულის განსხვავებული სტრუქტურის შედეგია.

კონცეფტუალური თვალსაზრისით ორი ქვეყნის მოქმედი სამართალი შეიძლება ერთ სამართლებრივ ოჯახში შედიოდეს, მაგრამ ისინი გან-

სხვაგვარადნენ სამართლის განხორციელების შედეგით — მართლწესრიგის სტრუქტურით. ეს სინამდვილეში ყოველთვის ასეა.

ორი ქვეყნის პოზიტიური სამართლის მსგავსება შეიძლება ერთ-ერთის მიერ მეორის დაპყრობის გამო პოზიტიური სამართლის თავისებურების შედეგი იყოს. მოუხდავად ამისა, ამ ორი ქვეყნის მართლწესრიგი განსხვავებული იქნება, რადგან დაპყრობილი ერის სულისათვის უცხოა თავისმოხვეული პოზიტიური სამართალი. პოზიტიური სამართლის რეცევივა მისი თავისუფალი მიღების შედეგი უნდა იყოს (ერის სულთან მისადაგების გზით) და არა ტლანქი ძალისა. ეროვნული ცნობიერება წინ ედობება უცხო ნორმატიულ სტრუქტურებს და ცდილობს ეროვნული ასპექტები შეუნარჩუნოს სამართლის აზრის წვდომას. უფრო მეტი, თუ სამართლის აზრის დამოუკიდებელი წვდომა გამტკიცებულია რელიგიური დოგმებით, მაშინ უცხო პოზიტიური სამართალი არათუ მართლწესრიგში არ აღწევს, არამედ ოფიციალურად მიუღებელი ხდება. ასე მაგალითად, სამართლის აზრის წვდომის რელიგიურმა ასპექტმა არ დაუშვა რომის სამართლის შეღწევა მუსულმანურ სამყაროში, ისევე, როგორც ანალოგიური ფაქტორები წინ აღუდგნენ მუსლიმანური რელიგიური სამართლის (შარიათის) გავრცელებას ოსმანთა იმპერიის მიერ დროებით დაპყრობილ ქრისტიანულ მოსახლეობაში¹.

სამართლისა და მართლწესრიგის ურთიერთგამომრიცხავი, მსოფლიო პრაქტიკისათვის კრიოზული სიტუაცია შექმნა მარქსისტულ-ლენინურ იდეოლოგიაზე ჩამოყალიბებულმა საბჭოთა სამართალმა. იგი ერთი შეხედვით, რომანულ-გერმანული ტიპის სამართლის ნაირსახეობად წარმოგვიდგება, მაგრამ როგორც კი გადავალთ საბჭოთა მართლწესრიგის ანალიზზე, მაშინვე წინ გადაიშლება ფორმით აღმოსავლური ტიპის აბსოლუტური მონარქია, ხოლო შინაარსით იმპერიული სტრუქტურა. რამ შექმნა მსოფლიო პრაქტიკისათვის უპრეცედენტო სიტუაცია — ფორმითა და შინაარსით ერთმანეთის სრულიად შეუსაბამო პოზიტიური სამართლისა და მართლწესრიგის თანაარსებობა? კომუნისტურმა იდეოლოგიამ, როგორც რელიგიური აზროვნების ულტრამემარჯვენე ნაირსახეობამ, რომელმაც ადამიანის პიროვნული თავისუფლების იდეა დაუმორჩილა დამონებული მასის დაპროგრამებულ ფანტიკურ მისწრაფებას მატერიალური დოვლათით გავსებულ, განსხვავებულ ენებზე მოუბარ ხალხთა „ბაბილონის გოდოლის“ შექნებლობას, რის გამოც ადამიანის პიროვნების არსებობა სამართლებრივად დაუცველი გახდა, მართლწესრიგი აქცია არა სამართლის აზრის წვდომის განსახიერებად, არამედ დილუტანტ პარტოკრატთა და ასეთივე მოსამართლეთაგან სამართლის ღირებულებების დამახინჯებული ინტერპრეტაციის სფეროდ. ეს

¹ დაწერილებით იხ. ბ. სეანელი: სამართლისა და მართლწესრიგის თანაფარდობა სამართლის აზრის წვდომის თვალსაზრისით. სადოქტორო დისერტაციის თეზისები. თბ., 1992წ.

ხდებოდა ადამიანის ინდივიდუალობის დათრგუნვის მიზნით. პარტოკრატიმ პოზიტიური სამართალი, მოსამართლის თავისუფალი სამართალშემოქმედება და საზოგადოებაში არსებული იმპენტური ნორმატიული წესრიგი გამოითამა მართლწესრიგის ფორმირების პროცესიდან და მისი ადგილი თვითონ დაიკავა, მთავრად კრების სამართლებრივი ყოფის პოლიტიკაში. ინტერესული ყოფის ბიუროკრატია ელიტარული ინტერესების უზრუნველსაყოფად და რუსული „ჩექმის“ ბატონობის შესანარჩუნებლად. ვარგუნულად დემოკრატიული კონსტიტუციის ფარდის უკან ჩამოყალიბდა დესპოტური ტიპის მართლწესრიგი. საჭიოთა კონსტიტუციებში ჩაწერილი მოქალაქის ძირითადი უფლებები და თავისუფლებანი იმთავითვე ფიქცია იყო, რადგან პიროვნება უფლებაუნარიანობის გარეშე აღმოჩნდა. სწორედ ამიტომ, რომ ს.ნ. ბრატუსმა და ე.ა. ფლემინგმა საჭიოთა მოქალაქის უფლებაუნარიანობა სამართლიანად მიიჩნიეს პირის აბსტრაქტულ შესაძლებლობად და „ბლანკეტურ“ ცნებად. ჩვენ ვეცადეთ გაგვეთარებინა ეს იდეა და 60-იან წლებში ვამტკიცებდით, რომ საჭიოთა მოქალაქე ფაქტობრივად და იურიდიულად მოკლებული იყო უფლებაუნარიანობას, რადგან ძირითადი უფლებებისა და თავისუფლებების განსახორციელებლად სინამდვილეში არ განაგებდა კონკრეტული უფლებების ისეთ კომპლექსს, რომელიც უზრუნველყოფდა კონსტიტუციური უფლებებისა და მოვალეობების რეალურ განხორციელებას სამართლის შესაბამისი დარგებით მოწესრიგებულ საზოგადოებრივ ურთიერთობებში. კონსტიტუციაში ფიქსირებულ ძირითად უფლებებსა და თავისუფლებებს მაშინ აქვთ იურიდიული ძალა, რადესაც უზრუნველყოფილია უფლებაუნარიანობით ანუ უფლებით ჰქონდეთ კონკრეტული უფლება-მოვალეობები, როგორც ძირითადი უფლებებისა და თავისუფლებების რეალური განხორციელების პირობა¹.

ზემოთ განხილულ იქნა სამართლის აზრის წვდომის იურიდიული მეთოდების გამოყენების ზოგადთეორიული ასპექტი.

ამასთან, იურიდიული მეთოდების გამოყენებას აქვს აგრეთვე სრულიად პრაქტიკული და კონკრეტული მიზანი, რაც დაკავშირებულია პრაქტიკოსი იურისტის, განსაკუთრებით ადვოკატის, მიერ იურიდიული მეთოდების გამოყენებასთან. შესაბამისად, იურიდიული მეთოდების საუნივერსიტეტო სწავლების დონეზე სამართლის კონკრეტული დარგის სპეციალისტმა სტუდენტს უნდა გამოუმუშაოს იურიდიული მეთოდების გამოყენების და მიზნის მიღწევის პრაქტიკული უნარ-ჩვევები. იურიდიული მეთოდების გამოყენების პრაქტიკული უნარ-ჩვევების გამოუმუშავების და მიზნის მიღწევის პროცესს ეწოდება კლინიკური სამართლებრივი განათლება (clinical legal education).

¹ იხ. ჩვენი ნაშრომი: „საჭიოთა საზოგადოებაში პიროვნების მფლობელობის იურიდიული ფორმები“, თბ., 1969.

სამართლის ნებისმიერი დარგის სწავლებისას სტუდენტის მიერ იურიდიული მეთოდების გამოყენება (კლინიკა) შესაბამისი დარგის სპეციალისტმა სპეციალური საკითხების ანალიზს უნდა მიუძღვნას.

კერძოდ, სამართლის ნებისმიერი კერძო დარგის სტუდენტს სულ ცოტა, უნდა გააცნოს და ასწავლოს:

- სამოქალაქო, ადმინისტრაციული თუ სისხლის სამართლის მართლმსაჯულების სისტემა და შესაბამის სფეროში საქმის სასამართლო წარმოების პრინციპები;
- შესაბამისი კანონმდებლობა და მისი განხორციელების სასამართლო პრაქტიკა ანუ შესაბამისი კანონის „ცხოვრება რეალურად“;
- შესაბამის დარგში გამოკითხვის და კონსულტირების, მოწმის დაკითხვის, შეუამდგომლობის წერის და დასაბუთების, მოლაპარაკების წარმოების იურიდიული მეთოდები;
- შესაბამის დარგში კლიენტის პრობლემების გარკვევა და დაზუსტება, და მათი გადაწყვეტის იურიდიული მეთოდების ძიება;
- შესაბამის დარგში განცხადების, დასკვნის, ხელშეკრულების, ნორმატიული აქტის, სასამართლო განჩინების თუ გადაწყვეტილების ფორმები და მისი პრობლემების მოგვარებისადმი ერთგულების და პასუხისმგებლობის პრინციპები;
- შესაბამის დარგში პროცესის მონაწილეებთან, სასამართლოსთან და სხვა პროფესიის წარმომადგენლებთან თანამშრომლობის სამართლებრივი და ეთიკური ნორმები და იურიდიული მეთოდები.

ზემოთაღნიშნული იურიდიული მეთოდები არის კლინიკური სამართლებრივი განათლების ზოგადი მიმართულებანი. კლინიკური სამართლებრივი განათლების კონკრეტული მიმართულებანი დამოკიდებულია თითოეული დარგის სპეციფიკისაგან და ისინი უნდა განსაზღვროს შესაბამისი დარგის სპეციალისტმა.

კლინიკური სამართლებრივი განათლება დაეხმარება სტუდენტს შეისწავლოს კონკრეტული ფაქტების მოძიების, კონკრეტულ უფლებამოვალეობათა გარკვევის, კონკრეტული ნორმატიული აქტის ანალიზის, კონკრეტული ნორმატიული აქტის შეფარდების იურიდიული მეთოდები, და ბოლოს, მთლიანად გაიაზროს „რეალური სამართალი“ ანუ მართლწესრიგი.

იურიდიული მეთოდების სწავლების დასკვნითი ეტაპია „იდეალური სამართლის“ და „რეალური სამართლის“ შედარებითი ანალიზი, ფილოსოფიურ ენაზე – „ჯერარსის“ და „არსის“ შედარება, რაც სტუდენტს შესაძლებლობას მისცემს დაადგინოს „იდეალურ სამართალს“ და „რეალურს სამართალს“ შორის შესაბამისობის თუ შეუსაბამობის უბნები.

თავი VII.

მართლწესრიგი როგორც
იურიდიული მეთოდების
რეალიზაციის უმღები

თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის უნივერსიტეტის იურიდიული
ფაკულტეტი

ქართული
სინტაქსი

სავანელი ბიძინა (გურჯი) ვარლამის ძე

**მართლწესრიგის თანაფარდობა სამართალთან
სამართლის აზრის წვდომის თვალთახედვით**

/სპეციალობა 12.00.01-სახელმწიფოსა და სამართლის თეორია, პოლიტი-
კურ და სამართლებრივ მოძღვრებათა ისტორია/

ავტორეფერატი იურიდიულ მეცნიერებათა დოქტორის
სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად

მეორე რელაქტირებული გამოცემა

სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია
თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის უნივერსიტეტის
სამართლის თეორიის და სახელმწიფო სამართლის კათედრაზე

ოფიციალური ოპონენტები:

- სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი,
იურიდიულ მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი ვიქტორ ჩხიკვაძე
- სსრკ კანონმდებლობის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის უფროსი
მეცნიერთანამშრომელი, იურიდიულ მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი ალბერტ პიგოლკინი
- თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის უნივერსიტეტის
სოციოლოგიის კათედრის გამგე,
ფილოსოფიურ მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი ელენა ვლადიკოვა

მეთაური ორგანიზაცია:

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის
სახელმწიფოსა და სამართლის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი

დისერტაციის გაცნობა შეიძლება თხო ბიბლიოთეკაში

ავტორიზებული დაცვა შეინიშნა 1991 წ. 02 დეკემბერს

© ბიძინა საყვანელი

სპეციალიზებული საბჭოს სწავლული
მდივანი, იურიდიულ მეცნიერებათა
კანდიდატი

ვ. მეფარიშვილი

დაცვა შედგა 1992 წლის 28 თებერვალს,
თხო სპეციალიზებული საბჭოს დ №057031 სხდომაზე
თბილისი, ილ. ჭავჭავაძის გამზირი №1

შესავალი. სამართალი და წესრიგი	55
1. წესრიგის პრობლემა სამართლის ფილოსოფიაში	57
2. მართლწესრიგი და სამართლის სოციოლოგია	63
3. მართლწესრიგი როგორც თვითმართვითი სისტემა	69
4. მართლწესრიგი და ნორმატიული ფაქტების თეორია	78
5. მართლწესრიგი და ბუნებითი სამართლის თეორია	84
6. მართლწესრიგი და სამართლის საზრისი	88
7. სამართლიანობა როგორც უმაღლესი საზრისი	97
სადოქტორო დისერტაციის თემაზე გამოქვეყნებულ ნაშრომთა სია	102

კომუნისტური პერიოდის იურიდიულ ლიტერატურაში მართლწესრიგი არ გამხდარა დამოუკიდებელი კვლევის საგანი. ტრადიციულ დღემდე შენარჩუნებულია. შექმნილი მდგომარეობა სრულიადაც არ არის შემაჯავებელი რადგან მართლწესრიგის სტრუქტურის მეცნიერული ანალიზი არსებითად პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური სინამდვილის ანალიზს მოასწავებს, იმ სინამდვილის ანალიზს, რომელიც მოქალაქის უფლებების და თავისუფლებების ფეხქვეშ ვათუღვასა და პიროვნების ღირსების გლობალურ დამცირებას აშკარავებს.

სწორედ ამიტომ ვიკვლევდით აღნიშნულ თემას ვერ კიდევ 70-იანი წლების დასაწყისში, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტში მუშაობის პროცესში, ხოლო მოგვიანებით მას მიუძღვნით მონოგრაფია და ისიც განზრახ რუსულ ენაზე, სადაც შევეთრად იქნა გამოცხადებული და დაპირისპირებული საბჭოთა სამართალი და მართლწესრიგი¹. სამართლის და მართლწესრიგის პრობლემა დღესაც აქტუალურია პოსტსაბჭოთა საქართველოში, სადაც ვერ კიდევ ვერ იქნა დაძლეული ბოლშევიკურ-კომკავშირული მენტალიტეტი.

აზროვნების რუსულ, „ველიკოდერჟავულ“ მოდელზე შექმნილმა საბჭოთა სინამდვილემ სააშკარაოზე გამოიტანა სამართლის პუმანიტარული პრინციპების უუნარობა იყოს ტოტალიტარული რეჟიმის მომწესრიგებელი ძალა. სწორედ მან გამოააშკარავა საბჭოთა სამართლის და მართლწესრიგის აფსურდულობა. ამ აფსურდის დასაფარავად საჭირო იყო იდეოლოგიური შირმა და ამ შირმის შექმნა არ დააყოვნეს. შეიქმნა მართლწესრიგის, იმპენტური შინაარსისაგან დაკლილი ცნება, რაც დღემდე შენარჩუნდა.

საბჭოთა პერიოდის ქართულ იურიდიულ მეცნიერებაში ამ მხრივ გამონაკლისს წარმოადგენს დასავლეთის მრავალსაუკუნებრივ ღირებულებებზე ორიენტირებული, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი – იროდიონ სურგულაძე. თავის გერმანულ ენაზე შესრულებულ სადოქტორო დისერტაციაში „ზელისუფლება და სამართალი“, პროფესორმა შექმნა მართლწესრიგის ორიგინალური კონცეფცია, რომელიც მოკლედ ჩამოყალიბებულია მისი სადისერტაციო ნაშრომის თეზისებში, რომელსაც დღემდე არ დაუკარგავს აქტუალობა.

¹ იხ. ჩვენი ნაშრომი: „Правопорядок и юридическая практика“, Изд. „Сакартველო“, Тб. 1981

პროფ. ირ. სურგულაძის აზრით: „მართლწესრიგი წარმოადგენს არსებულის ონტოლოგიურად შეზღუდულ სფეროს (Seinsgebiet) და ხასიათდება საკუთარი კანონზომიერებით (Gesetzmesigkeit).

მართლწესრიგი რთული იურიდიული კომპლექსია, რომელიც მოიცავს მართლურთიერთობათა სისტემას. მართლწესრიგი, როგორც მართლურთიერთობათა ერთიანობა, წარმოადგენს სამართლებრივი რეგულირების სისტემას (Rechtliche Regelung). ასეთი სახით მას ვერ დავახასიათებთ, როგორც იურიდიულად შესაძლებელ სტადიას. მართლწესრიგში იურიდიული ელემენტების გარდა ჩართულია ფაქტობრივი რიგის განსაზღვრული ელემენტები, რომლებიც თავისთავად მოკლებული არიან იურიდიულ ხასიათს, თუმცა იურიდიულ მნიშვნელობას იძენენ სამართლებრივი ნორმებიდან (Bestimmende Rechtssätze). მართლწესრიგის ძირითადი ელემენტები მართლურთიერთობანი – იურიდიულ სინამდვილეში მოცემული არიან არა იზოლირებულად, არამედ განსაზღვრულ ერთიანობებში, გარკვეულ კომპლექსურ ფორმებში. ამასთან ერთად, მართლწესრიგის ანალიზს იმ დასკვნამდე მივყავართ, რომ ეს ერთიანობანი არ ხასიათდებიან ერთნაირი მნიშვნელობით: მათში მოცემულია ისეთი მართლურთიერთობანი, რომლებიც აქვთ ფუნდამენტური (fundirende) მნიშვნელობა, და ისეთი მართლურთიერთობანი, რომლებიც აქვთ დაქვემდებარებული, მეორადი მნიშვნელობა. ამრიგად, მართლურთიერთობათა ფარგლებში ჩვენ აღმოვაჩინებთ ძირითად იურიდიულ კომპლექსს, რომელსაც შეიძლება ვუწოდოთ Status, და დამოკიდებულ მართლურთიერთობებს¹.

¹ ირ. სურგულაძე, ზღვისუფლება და სამართალი. სადოქტორო დისერტაციის თეზისები. თსუ, 1925 წ., გვ. 4-6. დეტალურად იხ. ირ. სურგულაძე, ზღვისუფლება და სამართალი. გერმანიიდან თარგმანი და შესავალი შესრულებულია პროფ. ო. გამყრელიძის მიერ. თბ. 2000

XX საუკუნემ განსაკუთრებული სიმწვავეით დააყენა წესრიგისა და მოწესრიგების პრობლემა. ეს არც არის გასაკვირი: ერთი საუკუნის განმავლობაში კაცობრიობამ გადაიტანა ორი მსოფლიო ომი!

წესრიგის ფილოსოფიური პრობლემა დღეს იმდენად მწვავედ დგას, რომ მას საზღვარგარეთ უამრავი კონგრესები, კონფერენციები, სემინარები და მონოგრაფიები ეძღვნება. წესრიგის, მოწესრიგების, მათი ფილოსოფიური გააზრების, ბუნებაში და საზოგადოებაში მათი კონკრეტული გამოვლენის საკითხებზე დასავლეთში დღეისათვის არსებობს ვრცელი ლიტერატურა.

დასავლეთის თანამედროვე ფილოსოფია დიდ ინტერესს იჩენს წესრიგის პრობლემისადმი. მაგალითისათვის ავიღოთ თანამედროვე ამერიკული ფილოსოფია. ჯერ კიდევ 1963-1964 წ.წ. ვაშინგტონში ჩატარდა სადისციპლინათშორისო სემინარი, რომელიც მიეძღვნა წესრიგის პრობლემას. სემინარის მასალები თავმოყრილია ერთ წიგნში, რომელიც გამოქვეყნდა 1968 წელს სახელწოდებით „წესრიგის ცნება“. ამ წიგნში გამოქვეყნებული ნაშრომებიდან ორი იმსახურებს გარკვეულ ინტერესს: პაულ ვეისის სტატია „წესრიგთან დაკავშირებული ზოგიერთი პარადოქსი“ და ჯეიმს ფეიბლემანის სტატია — „წესრიგობა“.

პრობლემა შეზღვევნიარად ისახება. სინამდვილის გარდაქმნის პროცესში ადამიანი ქმნის ყოფიერების ისეთ სახეობას, რომელიც მანამდე რეალურად არ არსებობს. ეს არის ჯერჯერობით არარეალიზებული, ყოფიერების ახალი სახეობა. ადამიანს, რომელიც მიისწრაფვის იქითკენ, რომ სინამდვილეს მისცეს ახალი სახე, წინასწარ თავის ცნობიერებაში აყალიბებს მას იდეალურად, როგორც იდეას და „პროექტს“. ის გამოიძუშავებს და ირჩევს ყოფიერების ისეთ ფორმას, რომელიც მისი აზრით, იმდენად შეესაბამება სინამდვილეს, რომ იძლევა მისი განზორციელების და ადამიანის მიერ სინამდვილის გარდაქმნის გარანტიას¹.

ასევეა სამართალშიც. სამართალი არის ადამიანის მიერ ბუნებისა და საზოგადოების გარდაქმნის ერთ-ერთი საშუალება; ის არა მარტო განიცდის გარეგანი ფაქტორების ზეგავლენას, არამედ თვითონაც მოქმედებს მათზე, ურთიერთმოქმედებს ბუნებასთან და საზოგადოებასთან. სამართალი თავის შინაარსში შეიცავს არა იმდენად იმის ცოდნას, რაც არის, არამედ უფრო იმას, რაც უნდა იყოს. ამიტომ სამართალი თავისი შინაარსით წარმოადგენს ადამიანის მომავალი მოღვაწეობის წინაპირობას, სტიმულს

¹ Касабальде З.М. Проблема “Экзистенциального кризиса” и трансцендентальная феноменология Эдмунда Гуссерля. Тб., 1966. с. 149-150.

და ამდენად ის არის ამ მოღვაწეობის ერთ-ერთი საფუძველი, მოღვაწეობისა, რომელიც მიმართულია წინააღმდეგობის მოხსნისაკენ, სინამდვილის უკმარისობის გადალახვისაკენ, ყოფიერების ახალი სახეების შექმნისაკენ, თლწესრიგის შექმნისაკენ.

სამართლის ერთიანობა აკუმულირებულია მის მთავარ თვისებაში, რომელსაც ნორმატიულობა ეწოდება¹.

სამართლის ნორმების შემოქმედება გაშუალებულია ადამიანის ინდივიდუალური ნებით, თუ ქცევის რა ვარიანტს აირჩევს ესა თუ ის პირი კონკრეტულ ცხოვრებისეულ სიტუაციაში ამას სამართალი ვერ იწინასწარმეტყველებს და მას იგი არც აკეთებს. სამართლის ნორმა მხოლოდ მიუთითებს, რაც უნდა შესრულდეს.

სამართალი არის ძალა, რომელიც ხელს უწყობს ადამიანის მოქმედებაში აუცილებლობის ერთი ტენდენციის გამოვლენას, და უპირისპირდება აუცილებლობის გამოვლენის სხვა ტენდენციებს. ასეთი დაპირისპირების შედეგად საზოგადოებაში მყარდება განსაზღვრული მართლწესრიგი. მართლწესრიგი საზოგადოებრივი ცხოვრების სინთეზური სფეროა, სადაც ადამიანთა მოქმედებებში სამართლის ნორმებით გამოხატული აუცილებლობის გამოვლენის ერთ ტენდენციას აუცილებლობის სხვა ტენდენციებთან დაპირისპირება ხდება.

ამდენად, ადამიანი განიცდის ორი ურთიერთსაპირისპირო ძალის ბუნებრივად აუცილებელის და იდეალურად აუცილებელის მოქმედებას.

სინამდვილის გაცნობიერება არ წარმოადგენს სამართლის თვითმიზანს. ის ემსახურება სინამდვილის გარდაქმნის მიზანს. აქედან გამომდინარე, ის სხვა არა არის რა, თუ არა თავისებური შეფასება, ამ სინამდვილის ახალი, ნორმატიული ინტერპრეტაცია. სამართალს არ აკმაყოფილებს სინამდვილის ზოგიერთი ასპექტი და ის მიიღტვის მათი გარდაქმნისაკენ. აქ სამართალი ანსახიერებს ადამიანის ფუნდამენტურ ღწევას, მიმართულს გარემომცველი სამყაროს გარდაქმნისაკენ.

ადამიანის სოციალური, შემოქმედებით გარდაქმნილი ბუნებით არის გაპირობებული ის, რომ არსებობს მუდმივი წინააღმდეგობა არსსა და ჯე

¹ მორალური ნორმისაგან განსხვავებით, სამართლის ნორმა თავის განხორციელებას უკავშირებს ზუსტად განსაზღვრული ფაქტორი პირობების არსებობას. სამართლის ნორმაში ხდება გარკვეული "შეჩვენება" ფაქტორსა და ნორმატიულს შორის, არსსა და ჯერარსს შორის. ეს დებულება ვველაზე ნათლად დასტურდება სამართლის ნორმის სტრუქტურის ანალიზის მაგალითზე. სადაც პიპოტენა და დისპოზიცია ერთიანობას ქნის. კლზენმა არ გაითვალისწინა ის გარემოება, რომ ინდივიდუალური კავშირი ფაქტსა და უფლებას შორის გამოხატულია თვით სამართლის ნორმაში. ჩვენი აზრით, კლზენის შეცდომა მდგომარეობს სწორედ იმაში, რომ მან კანტის დუალიზმი (არსისა და ჯერარსის დაპირისპირება) მორალის სფეროდან ავტომატურად გადაიტანა სამართლის სფეროში.

რარსს შორის, რადგანაც თანაფარდობა, რომელიც არსებობს სოციალური ცხოვრების სტატიკურ და დინამიკურ მხარეებს შორის მას არ აკმაყოფილებს. სამართლის, როგორც ჯერარსის, სოციალური ფუნქცია გულისხმობს ამ მხარეებს შორის ბუნებრივად არსებული (ჩამოყალიბებული) ნაწილობრივი ნაფარდობის გარკვეულ უარყოფას.

სამართლის იდეა პირველ რიგში გულისხმობს სინამდვილისადმი დაუპირისპირებლობის, და გარკვეული აზრით წარმოადგენს პროტესტს მოვლენების სტიქიური განვითარების წინააღმდეგ.

ამრიგად, სამართალი არის არა იმდენად სინამდვილის ასახვა, რამდენადაც ახალი სინამდვილის დამკვიდრების ცდა. სამართალში ყოფიერება თავისებურ ინტერპრეტაციას განიცდის, რამდენადაც სამართალში იქმნება ჯერარსობითი ყოფიერების მოდელი. სწორედ ამიტომ იძენს სამართალი მხოლოდ და მხოლოდ პრაქტიკულ ხასიათს. აბსტრაქტული მიზნისაგან ის განსხვავდება იმით, რომ არ წარმოადგენს რაღაც იდეალს, რომლისკენაც შეიძლება მხოლოდ ისწრაფოდა და მუდმივად უახლოვდებოდა მას. აბსტრაქტული მიზნისაგან განსხვავებით, სამართალი იძლევა თავის კონკრეტულ ობიექტზე ზემოქმედების მოდელს.

ამრიგად, სამართალსა და სინამდვილეს შორის არსებობს საკმაოდ რთული ურთიერთობა, ის განსაზღვრულია არა მარტო სავსებით რეალური მოთხოვნილებებით, არამედ ის გულისხმობს აგრეთვე აქ რეალურ მღვაწეობას, რეალიზაციის პროცესს. და როგორც ასეთი, სამართალი არის არა რაღაც იდეა, არამედ ისეთი იდეა, რომელიც უნდა განხორციელდეს ეხლა, აწმყო დროში და იქცეს აქტუალურ სინამდვილედ. ამ აზრით, სამართალი არის ისეთი იდეალური, რომელიც სცილდება იდეალურის ფარგლებს და წარმოადგენს რეალურში დაბრუნების თავისებურ საფეხურს და აუცილებელ მომენტს.

როგორც იდეოლოგია, სამართალი, როგორც ნორმების სისტემა, არის საზოგადოებრივი მართლშეგნების არა უბრალო შემადგენელი ნაწილი, არამედ მართლშეგნებიდან იურიდიულ პრაქტიკაში, მართლწესრიგში გადასვლის რგოლი.

აქედან გამომდინარე, სამართლისა და მართლწესრიგის მიმართება შეიძლება დახასიათდეს მიზეზობრივი და მიზნობრივი მოძრაობის თვალსაზრისით.

სამართალი, როგორც მიზანი, რომლისკენაც უნდა ისწრაფოდნენ სამართლის სუბიექტები, გამოდის, როგორც მიზეზობრიობის განსაკუთრებული ფორმა. მისი სპეციფიკა მდგომარეობს იმაში, რომ სამართალი გამოდის, როგორც თავისი მოქმედების რეზულტატის იდეალური მიზეზი. სამართალი რეალურად არ ამოძრავებს საშუალებას. სამართლის, როგორც

მიზნის, მოძრაობა წარმოადგენს აზროვნებით მოძრაობას, ოდესღაც მოძრაობას და არა რეალურ მოქმედებას. რეალურად მოქმედებს ადამიანი, სამართალი იღებს მონაწილეობას ადამიანის მიზნობრივ მოღვაწეობებში. მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც არა როგორც მისი რეალური კომპონენტი, არამედ რეალური რეალური, ლოგიკური კომპონენტი, როგორც ამ მოღვაწეობის კანონი.

მართლწესრიგი განსხვავდება სამართლისაგან იმდენად, რამდენადაც იდეალური საშუალება განსხვავდება რეალური საშუალებისაგან. ამ განსხვავების უფრო სიღრმისეული მიზეზი გამოდინარეობს იმ ფაქტიდან, რომ ადამიანის გონებას არ შეუძლია მთელი სისრულით გადასწვდეს ადამიანის მოღვაწეობის ობიექტს. ამიტომ სუბიექტური მიზანი და მისი რეალიზაციის შედეგი შეიძლება ერთმანეთისაგან სრულად არ ეთხვეოდეს.

აქედან გამომდინარეობს, რომ სამართალსა (მიზანს) და მართლწესრიგს (რეზულტატს) შორის ადამიანი მოღვაწეობის გამაშუალებელი რგოლის ფუნქციას ასრულებს და წარმოადგენს სამართლებრივი რეგულირების მექანიზმის ანალიზის საკვანძო პუნქტს.

მართლწესრიგი არ შეიძლება ემთხვეოდეს სამართალს, ვინაიდან მართლწესრიგი განასახიერებს საზოგადოების რეალურ ნორმატულ ცხოვრებას დინამიკაში, მაშინ როდესაც სამართალი იძლევა საზოგადოების ნორმატული ცხოვრების სურათს აბსტრაქტული, სტატიკური ფორმით.

მართლწესრიგის ჩამოყალიბებაში მონაწილეობენ ისტორიული და ნაციონალური ტრადიციები, მოსახლეობის ზნე-ჩვეულებანი და ყოფა-ცხოვრების წესი, ქვეყნისა და დისციპლინის საზოგადოებრივი და კოლექტიური კონტროლის ჩამოყალიბებული ფორმები, თანამდებობის პირთა სამართლებრივი კულტურის დონე და პოლიტიკური რეჟიმი. ამიტომ, კანონმდებლობა არაერთმნიშვნელოვნად განსაზღვრავს კანონმდებლობის რეალიზაციის პრაქტიკას, ანუ არაერთმნიშვნელოვნად ქმნის იმ მართლწესრიგს, რომელიც მხოლოდ თეორიულადაა ადეკვატური მისადმი. უფრო მეტი: ორი ან მეტი ქვეყნის სამართალი შეიძლება ეკუთვნოდეს სამართლებრივი სისტემის ერთ ოჯახს; მეტიც, სამართლის ცალკეულ ინსტიტუტებს შორის შეიძლება ისეთი მსგავსება იყოს, რომ ფორმალურ-იურიდიული თვალსაზრისით ისინი შეიძლება ჩავთვალოთ იდენტურ ინსტიტუტებად; მაგრამ იმ სიღრმისეული განსხვავების გამო, რომელიც არსებობს სამართლის განხორციელების პრაქტიკაში, ზემოთმოყვანილი სამართლებრივი სისტემის ნათესაობას აქვს შეფარდებითი ხასიათი.

ადამიანები ორიენტირებულნი არიან უფრო იმისაკენ, რომ თავისი ქცევა შეუთანხმონ არა იმდენად სამართლის ნორმებს, არამედ თავისი ქცევა მიუსადავონ ქვეყნის არსებულ სტერეოტიპებს, რომელიც ყალიბდება მრავალრიცხოვანი და სხვადასხვა დონის იმპერატივების, (მათ შორის

იგულისხმება სამართალიც), შემოქმედების შედეგად. როგორც ირაკლია ქცევის ძირითად მოტივს წარმოადგენს უკვე ჩამოყალიბებული ჯგუფური აზრი. ამ აზრს ქნიან რევერენტული ჯგუფები, არაფორმალური ლიდერები და ა.შ.

სტრუქტურული ქცევის სტრუქტურა გაცილებით უფრო მუდმივი და მრავალვარიანტული, ვიდრე სამართალში დაფიქსირებული მოქმედების სტრუქტურა.

ამერიკელმა ფსიქოლოგებმა (ფსიქოანალიზის მიმდევრებმა) პირველმა პირველთა შორის აღმოაჩინეს არსებითი დამოკიდებულება ინდივიდის ჯგუფურ მოღვაწეობაში ჩართვის ხარისხსა და მის სოციალურ აქტიურობას შორის. მათ დაადგინეს, რომ ჯგუფის წარმოდგენები და მოთხოვნები, განმტკიცებული ჯგუფური ზეგავლენით, ქცევაზე ახდენენ უფრო მეტ გავლენას, ვიდრე ქცევის ოფიციალურად დაფიქსირებული ნიმუშები, როგორი ინტენსიური პროპაგანდის ობიექტებიც არ უნდა იყვნენ ისინი.

გარდა ამისა, ინდივიდის ქცევაზე გავლენას ახდენენ არა ადამიანთა საზოგადოებრივი ურთიერთობანი წარმოების, განაწილებისა და გაცვლის პროცესში, არამედ წარმატების მიღწევის საფოველთაოდ აღირებული სიმბოლოები და ჯგუფში დადებითად შეფასებული კომფორტული ქცევის სტანდარტები. ამავე დროს, სიმბოლოს კატეგორიაში ვარკვეული აზრით ინტეგრირებულია ყველა ნორმატიული იმპერატივი (სამართლებრივი და სხვა სოციალური ნორმები, ტრადიციები, იდეები, რელიგიური რწმენა, დოგმები და ა.შ.). ამის შედეგად იქმნება სოციალური ქცევის თავისებური ნორმატიული იერარქიული მოდელი, რომელშიც სტაბილურად თანაარსებობენ სხვადასხვა სოციალურ ნორმებში განმტკიცებული სტანდარტები; ეს სტანდარტები განაპირობებენ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მონაწილე ყველა ინდივიდის როლსა და ფუნქციებს, რაც გავლენას ახდენს სამართლისაგან განსხვავებული მართლწესრიგის შინაარსზე და სტრუქტურაზე.

როგორც პარსონი მიუთითებს, არ არის აუცილებელი, რომ მართლზომიერ ქცევას განსაზღვრავდეს ერთი ფაქტორი, ის გამუდმებით სცილდება სამართლებრივ ნორმას. მართლზომიერი ქცევის სტანდარტს წარმოადგენს არა სამართლის ნორმა, არამედ მისგან დასაშვები გადახრების ხარისხი - იქამდე, სანამ ეს გადახრები არ უპირისპირდებოდნენ სოციალური ურთიერთ-ქმედების გაბატონებულ ფორმებს, ანუ, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, არ არღვევენ ჯგუფურ წონასწორობას. ხოლო ჯგუფური წონასწორობა, პარსონის ტერმინოლოგიით, წარმოადგენს ფუნქციას იმ ხარის-

ხით რა ხარისხითაც მოქმედებენ ჯგუფის წევრები ურთიერთინტერესებს შესაბამისად¹.

მეორე მხრივ, თუმცა ნორმატივისტები უგულველყოფენ ფაქტების სამყაროს, მაგრამ სოციოლოგები ვარდებიან მეორე უგულველყოფენ სამართლის ნორმატიულ ბუნებას. ამდენად, ნორმატივისტებთან მართლწესრიგი გაიგივებულია სამართალთან, ხოლო სოციოლოგებთან – სამართალი მართლწესრიგთან. ეს მიუთითებს იმაზე, რომ ამ სამართლებრივ მოძღვრებებს ახასიათებთ ცალმხრივობა: ისინი ვერ ასახავენ სამართლისა და საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ურთიერთქმედებისა და განვითარების რთულ პროცესს სახელმწიფოებრივად ორგანიზებულ საზოგადოებაში, ამიტომაც ახდენენ ამ პროცესის ხან ერთი, ხან მეორე მხარის ჰიპერტროფირებას.

მართლწესრიგი არის სამართლისა და ფაქტურ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ურთიერთშედეგების რეზულტატი სამართლის შეფარდებისა და უფლებებისა და მოვალეობების განხორციელების პროცესში.

მართლწესრიგი სამართლის შინაარსთან მიმართებაში თავის თავში შეიცავს რაღაც დამატებით, წინასწარ გაუთვალისწინებელ შედეგს. ეს შედეგი წარმოადგენს სამართლებრივი რეგულირების საგნის მრავალმხრივი თვისებებისა და პრაქტიკული მოღვაწეობის მრავალფეროვანი საშუალებების მოქმედების რეზულტატს. ამ გარემოების ძალით მართლწესრიგი იძენს სამართალშემოქმედებით ფუნქციას.

აუცილებელია ერთმანეთისაგან განვასხვაოთ სამართლებრივი მოდელირებისა და რეგულირების ფუნქციები. ბუნებრივია, რომ ეს განსხვავება არ გადადის დამირისპირებაში, რადგანაც მოდელირება და რეგულირება წარმოადგენენ სამართლის მექანიზმის ორ, ერთმანეთთან მჭიდროდ დაკავშირებულ მხარეებს. მათი ძირითადი განმასხვავებელი ნიშანი მდგომარეობს იმაში, რომ რეგულირება გულისხმობს სამართლის მოქმედების რეზულტატს (მართლწესრიგს), ხოლო მოდელირება – სამართლის მოქმედების პროცესს (მართლურთიერთობას).

მართლწესრიგის შესწავლას აქვს უაღრესად დიდი მუშეცნებითი, და რაც განსაკუთრებით აღსანიშნავია, პრაქტიკული მნიშვნელობა. სამართლის რეალიზაციის შედეგი მთელი სიფარითით გვიჩვენებს იმას, თუ კანონმდებლობა რამდენად ადეკვატურად აწესრიგებს რეალურად ჩამოყალიბებულ ურთიერთობებს და სინამდვილეში რამდენად ხდება სამართლიანობის პრინციპების რეალიზება.

¹ Социология сегодня, Перспективы. М., "Прогрес" 1995. С. 473.

2. მართლწესრიგი და სამართლის სოციალიზმი

საზოგადოებრივი ყოფიერება არსებობს პრაქტიკის სახით, როგორც მატერიალური მოღვაწეობის სხვადასხვა ფორმების ერთიანობა. განასახიერებს ადამიანის გარემომცველი მატერიალური სამყაროს ბისა და საზოგადოების გარდაქმნას. ამასთან, არ შეიძლება დაევიწყანოთ საზოგადოებრივი ყოფიერება (პრაქტიკა) ადამიანის ნებისმიერ მოღვაწეობაზე. ადამიანის მატერიალური მოღვაწეობის გარეთ ანუ პრაქტიკის გარეთ რჩება ადამიანის შემცნებითი, თეორიული, შეფასებითი, ესთეტიკური, მკვრეტელობითი და ა.შ. მოღვაწეობა.

როგორი მიმართება არსებობს მართლწესრიგსა და სახელმწიფოს შორის ზემოთმოყვანილი მეთოდოლოგიური პოზიციის თვალსაზრისით?

სახელმწიფო არის ნორმატულად ორგანიზებული საზოგადოებრივი ყოფიერების ნაწილი, ადამიანთა ოფიციალურად აღიარებული, ორგანიზებად წოდებული არსებული მოქმედი ჯგუფები. სახელმწიფო მართლწესრიგის სფეროს განეკუთვნება. იგივე არ შეიძლება ითქვას პოზიტიური სამართლის შესახებ, რადგანაც ის გამოხატავს ჯერარსობას, და თუ სამართალი ფაქტიურად განხორციელდა, მაშინ ის აღარ არის სამართალი, არამედ გადადის ფაქტების სამყაროში.

ამავე დროს, ჩვენ გამოვდივართ ჩვენი აზრით სწორი მეთოდოლოგიური პოზიციიდან, რომლის თანახმადაც, მართალია საზოგადოებრივი ყოფიერება თავის თავს აკლენს ადამიანთა და მათი გართიანებების მოქმედებაში, მაგრამ ის არ დაიფანება ამ მოქმედებათა ჯამზე, არამედ გამოდის როგორც ობიექტური, ცალკეული ინდივიდის ცნობიერებისაგან დამოუკიდებელი, მრავალრიცხოვანი ქცევის აქტების საერთო რეზულტატი. ასეთ სიტუაციასთან გვაქვს საქმე მართლწესრიგის შემთხვევაშიც. მართალია, მართლწესრიგი ვლინდება კონკრეტულ სამართლებრივ აქტებში, მაგრამ ის არ დაიფანება ამ აქტების ჯამზე, არამედ ის გამოდის როგორც ობიექტური, მართლურთიერთობის ცალკეული მონაწილის ცნობიერებისაგან დამოუკიდებელი, მრავალრიცხოვანი სამართალურთიერთობათა საბოლოო რეზულტატი.

ყველაზე უფრო ტიპური, მრავალგზის განმეორებული მართლურთიერთობები იძენენ გარკვეულ „სიმყარეს“, აყალიბებენ სოციალური ურთიერთქმედების სტაბილურ ფორმას და როგორც ნიმუში გვხვს აძლევენ შედარებით ზანგრძლივი დროის განმავლობაში სამართლის სხვადასხვა სუბიექტების მოქმედებას.

მართლწესრიგის არსება უნდა ვეძებოთ არა სამართლის ნორმებში (სამართლის ნორმებიდან მართლწესრიგი იღებს მხოლოდ ფორმას), არა-

მედ პრაქტიკის სფეროში. ამდენად, პრაქტიკის სწორი მეთოდოლოგიური გაგება იქნის გადაწყვეტ მნიშვნელოვანს.

ანგარიშგასაწვეია პრაქტიკის ქვეელისეული გაგება. ქვეელის ფილოსოფიაში პრაქტიკის პრობლემა დაკავშირებულია ადამიანის პრაქტიკულ პრობლემასთან, უფრო ზუსტად, ცნობიერების აქტიობის ქვეელის თანახმად, ცნობიერების აქტივობა მუდავნდება გარეგანი ობიექტის გარდაქმნის გზით, რის შედეგადაც ცნობიერება მათში ნახულობს თავის განსაზღვრულობას.

გ. თევზაძის აზრით, მატერიალიზმისა და აზროვნების დაპირისპირება არ წარმოადგენს შინაგან დაპირისპირებას, ამდენად ის პასუხობს დაპირისპირებულთა ერთიანობისა და ბრძოლის კანონის მოთხოვნებს.

აზროვნებისათვის საპირისპირო არის არა მატერია საერთოდ, არა ყოფიერება საერთოდ, არამედ საზოგადოებრივი ყოფიერება. აზროვნება უპირისპირდება საზოგადოებრივ ყოფიერებას პრაქტიკის საშუალებით და ის წარმოადგენს ყოფიერების ასახვას მხოლოდ მისი საშუალებით.¹

შეშეცნება არის იმ საგნის ან მოვლენის შეშეცნება, რომლისკენაც მიმართულია ადამიანის პრაქტიკული მოღვაწეობა. ადამიანი საგნებთან და მოვლენებთან ამყარებს კავშირს პრაქტიკის მეშვეობით, ანუ იმ საგნებისა და მოვლენების მეშვეობით, რომლებიც აკმაყოფილებს ადამიანის მატერიალურ ან სულიერ მოთხოვნილებებს. პრაქტიკა გვაძლევს შეშეცნების საგანს ისე, რომ შენარჩუნებულია „საგნის გარეგანი ბუნების პრიორიტეტი“, თუმცა პრაქტიკა გვაძლევს საგანს ცალმხრივად, „სუბიექტურად“, ერთ ასპექტში, შეშეცნება კი მიდის უფრო შორს და მოიცავს საგანს ან მოვლენას უფრო სრულად. ამასთან ერთად, პრაქტიკა გარდაქმნის საგანს, რის შედეგადაც ქმნის ისეთ ახალ საგანს, რომელიც წინათ არ არსებობდა ბუნებაში; ეს ნიშნავს იმას, რომ პრაქტიკა ქმნის მეორე რეალობას.

აქედან გამომდინარე, სამართლისა და მართლწესრიგის ურთიერთობა შეიძლება განხილულ იქნეს სხვა ასპექტშიც, როდესაც მოღვაწეობის შედეგად გამოჩნდება სამართლისა და მართლწესრიგის გარკვეული დაუმთხვევლობა, უფრო მეტი, დაპირისპირება. ამით მუდავნდება ჩვენთვის ახალი, მეორე რეალობა, და ჯერ კიდევ უცნობი ადამიანის მოღვაწეობის შინაარსი, რომელიც კანონმდებლობის მიერ უნდა იყოს გააზრებული.

რეალურად განხორციელებული პოზიტიური სამართალი არის უკვე არა სამართალი, არამედ მართლწესრიგი. მეორე მხრივ, პოზიტიური სამართალი, გაგებული როგორც მხოლოდ რაღაც სუბიექტური, როგორც იდეალური და როგორც მხოლოდ ჯერარსობა, არის ფორმა შინაარსის

¹ გ. თევზაძე, ნიკოლაი პარტმანის ონტოლოგიის კრიტიკა. თბილისი, 1967.

ლიც მოქმედ სამართლის ნორმებთან ერთად განსაზღვრავს საზოგადოებაში ინდივიდების ქცევის მასშტაბებს.

უფრო მეტი, სოციალურ პრაქტიკაში ჩვენ არც თუ იშვიათად ვხვდებით ისეთ მმართველობით გადაწყვეტილებებსა და გარეგნულ ქრთმულთა მართლსაწინააღმდეგო ხასიათიც ბოლოს ამკარავდება არ უმადილება ქსიერ-თოდ არ გამოაშკარავდეს. მაგრამ მანამდე, გარკვეული დროის განმავლობაში ისინი არსებობენ, მოქმედებენ, ადამიანთა უფლებებსა და მოვალეობებს განსაზღვრავენ და მიმართულებას აძლევენ მათ მოქმედებებს; ამით ისინი მონაწილეობას იღებენ მართლწესრიგის ფორმირებაში. ამ რეალობის უგულვებელყოფა — სირაქლემის პოზიციაში ჩაგვაყენებს.

მართლწესრიგის წიაღში თეორიულად შეიძლება დავუშვათ ისეთი კანონსაწინააღმდეგო ურთიერთობების არსებობა, რომლებიც თავისთავს არ ამჟღავნებენ (ან არასოდეს ვერ იქმნებიან გამოძვლავებული). ისინიც არსებობენ, მოქმედებენ, განსაზღვრავენ ადამიანთა უფლებებისა და მოვალეობების ხასიათს და ამით იკავებენ გარკვეულ ადგილს მართლწესრიგის სტრუქტურაში, მონაწილეობენ მართლწესრიგის ჩამოყალიბებაში. ამას გარდა, არ არის იშვიათი ისეთი შემთხვევები, როდესაც ურთიერთობათა მონაწილეების რეალური ქცევა არ ეთანხმება ნორმის მოდელს, მაგრამ არა იმდენად, რომ ეს ქცევა სამართალდარღვევად ჩაითვალოს. სამოქალაქო სამართლის მეცნიერებაში საკმაოდ ფართოდ არის გავრცელებული აზრი იმის შესახებ, რომ მართლწესრიგის და კანონიერება არ წარმოადგენენ გარიგების აუცილებელ ელემენტს.

პოზიტიური სიმართლისა და მართლწესრიგის ერთმანეთისაგან მოწყვეტა, მათი ურთიერთდაპირსპირება და ერთის მნიშვნელობის გაზვიადება მეორის ხარჯზე იწვევს იმას, რომ სამართალი, როგორც ჯერარსებობა, კარგავს თავის რეალურ საფუძველს, ხოლო მართლწესრიგი — თავის რაციონალურ ბუნებას, და მამასადაბუ, იმის შესაძლებლობას, რომ სამართალთან ერთად მოახდინოს სამართლის იდეის წვდომა, რასაც მივყავართ უსამართლობის დამკვიდრებად საზოგადოებაში. ამ ურთიერთკავშირის გარეშე სამართალი შეიძლება განხილული იყოს მხოლოდ როგორც პრაქტიკის კერძო, ყოველდღიური ამოცანების მსახური ან მხოლოდ და მხოლოდ დოქტრინა, რომელიც უკვე აღარ არის სინამდვილის გარდაქმნის საშუალება, ხოლო მართლწესრიგი აღმოჩნდეს ყოფიერების ძირითადი კანონების შემეცნების მიღმა.

საქმე ისაა, რომ კანონმდებლის მიერ თავდაპირველად დასახულ მიზანს (რომელიც ჩამოყალიბებულია ნორმატიულ ფორმაში) და მისი რეალიზაციის საბოლოო ეტაპს (მართლწესრიგს) შორის არსებობს დისკრეციის ფართო ველი, სადაც ხორციელდება სამართლის ნორმების ურთიერ-

თქმდება სხვა სოციალურ ნორმებთან და სტერეოტიპებთან, რომლებიც უშუალოდ არიან ჩართულნი ამ საზოგადოებრივ ურთიერთობებში.

კომუნიკაციური ზემოქმედების ნაკადი სუბიექტზე ახდენს გავლენას ისეთი ძალით, რომ ის იძულებულია მუდმივად ცვალოს თავისი მოხერხებები, შევსოს გარეგანი იმპერატივების კომპლექსის (სოციალური ნორმების, მათ შორის სამართლებრივი ნორმების) მოთხოვნებს და მუდმივად ეტყუდეს შექმნილი ცხოვრებისეული სიტუაციიდან გამოსავალს.

მართლწესრიგის ფარგლებში ადამიანთა ურთიერთობის სრული გაგებისათვის, აუცილებელია გავითვალისწინოთ ადამიანის აქტიუობის ისეთი სახესხვაობა, როგორც არის მიბაძვა. მიბაძვა წარმოადგენს ადამიანის ერთ-ერთ თვისებას, რომელიც გამოიხატება იმაში, რომ ადამიანი იღებს და მისდევს სხვა პირთა ქცევის ნიმუშებს. მიბაძვის პროცესში ადგილი აქვს საზოგადოებაში ჩამოყალიბებული სხვა პირთა ქცევის ნიმუშების არამექანიკურ გადმოღებას, არამედ შესაბამის სიტუაციასთან გარკვეული ქცევის დაკავშირებას. ამ თვისების (მიბაძვის) ძალით ინდივიდი კარგად აღიქვამს გარემომცველი სამყაროს სპეციფიკურ თავისებურებები, ადვილად ერკვევა სიტუაციებში და სწრაფად ირჩევს სიტუაციიდან ამოღებული ქცევას. აქედან გამომდინარე, მიბაძვის უნარი დადებითად მოქმედებს ინდივიდის შევსების მექანიზმის გამოთქმებაზე და განვითარებაზე.

დიდი ხანია შეინიშნულია, რომ სოციალური თანაცხოვრების პროცესში ადამიანები ისე ბაძავენ სხვა ადამიანებს და ქცევას, რომ ხშირად არც კი ფიქრობენ იმაზე, რამდენად ჭეშმარიტია ეს იდეები, ან რამდენად მართლზომიერია სხვა ადამიანთა ქცევა, ხოლო ზანდაზან არც სწამთ მათი მიბაძვის ასეთ ფორმას ეწოდება კონფორმულობა.

კონფორმულობა გამოხატავს დათმობას, ადამიანის შემგუებლობას. კონფორმულობა როგორც ადამიანის თვისება გამოიხატება იმაში, რომ თუ ადამიანმა კარგად იცის საჭმის ვითარება და ამის გამო შეუძლია გამოთქვას თავისი აზრი და უკანასკნელის შეუთახმოს თავისი ქცევა, მაგრამ სხვა ადამიანების ან მათი უმრავლესობის გავლენით, იმორებს და მიჰყვება მათ აზრებს, თუნდაც, რომ მისგან ამას არავინ არ მოითხოვს.

მიბაძვა, კონფორმულობა და ქცევის გარეგანი შეფასება მონაწილეობენ მთლიანად სოციალური განწყობის ფიქსაციის, მათ შორის სამართლებრივი განწყობის ფიქსაციის პროცესში.

საბოლოოდ, ამ თავში აღნიშნული გარემოებების და ფაქტორების გათვალისწინებით პოზიტიური სამართლის ეფექტურობა სტატუსურად შეიძლება ასე გამოისახოს:

N არის სამართლის ნორმა, Nn არის სამართლის ნორმის მომიჯნავე ნორმები, L - ხელშეწყობი, ხოლო R - ხელშეშლელი ფაქტორები, Hn - სამართლის სუბიექტები, S - საზოგადოებრივი ურთიერთობა, Pp - სამართლის ნორმის მომქმედების შედეგები, p1 - დადებითი, ხოლო p2 - უარყოფითი შედეგები.

3. მართლწესრიგი რიზორც თვითმართვითი სისტემა

ბუნებში და საზოგადოებაში არსებული მრავალფეროვანი, მალალორ-განიზებული სისტემების ცვალებადი გარემოსადმი მათი შეგუებულობა მათი განვითარებისა და თვითაღდგენის პროცესების შესწავლის შედეგად შეცნირები მივიღწენ იმ დასკვნამდე, რომ მათ შიგნით ძვეს რაღაც უნი-ვერსალური მექანიზმი, რომელიც ამ სისტემებს ანიჭებს იმის უნარს, რომ კომპენსაციის გარეშე არ გაზარჯონ მათში არსებული წესრიგი. ეს მექა-ნიზმი თვითმართვის სახელით არის ცნობილი. მართლწესრიგი შეიძლება მივაკუთვნოთ ასეთ სისტემებს.

თვითმართვა — ეს არის სისტემის უნარი დამოუკიდებლად დაუბრუნ-დეს წინანდელ მდგომარეობას, რომელიც დარღვეული იყო რაღაც გარე-განი ზემოქმედების შედეგად; თვითმართვა გულისხმობს აგრეთვე სისტე-მის უნარს აირჩიოს და გადავიდეს რომელიმე ახალ მდგომარეობაში, რო-მელიც აუცილებელია სისტემის ნორმალური ფუნქციონირებისათვის, ანუ სპონტანური შეგუების, თავისი შიანგანი სტრუქტურის შეცვლის უნარის ორგანიზაციის ამაღლებისა და ამით ენთროპიის შემცირების მიზნით¹.

ამრიგად, თვითმართვა არის მართვა, რომელიც ემყარება უკუკავშირე-ბის პრინციპს.

იგივე შეიძლება ითქვას მართლწესრიგის შესახებაც. მართლწესრიგი, როგორც თვითმართვითი სისტემა, უნდა მივაკუთვნოთ იმა სისტემების კლასს. მართლწესრიგი სამართლიდან იღებს სათანადო ენერჯიას ენთრო-პიის (უწესრიგობის) ზრდის კომპენსაციისათვის, რომელიც განპირობებუ-ლია მართლწესრიგის შიგნით მიმდინარე შუუქცევადი პროცესებით.

სამართლის ენერჯიის გამოყენება საშუალებას აძლევს მართლწეს-რიგს მთლიანად იფოს გარკვეული აზრით ანტიენთროპიული. მაგრამ, ნე-ბისმიერ შემთხვევაში, მართლწესრიგი როგორც თვითმართვითი სისტემა, ბოლოსდაბოლოს აუცილებლობით „ცვდება“, ენთროპიის ზრდის ტენდენ-ცია საბოლოო ჯამში იმარჯვებს მისი შემცირების ტენდენციაზე. ასეთი სიტუაციის პირობებში იქმნება სამართლის სტრუქტურის, როგორც მარ-თვის სისტემის, რეფორმის აუცილებლობა. სამართლის რეფორმის შედე-გად, მართლწესრიგი მთლიანად და მისი გარკვეული ნაწილი, მეტად ალ-ბათური მდგომარეობიდან გადადის ნაკლებად ალბათურ მდგომარეობაში.

თუ მართლწესრიგს განვიხილავთ როგორც თვითმართვის სისტემას, მაშინ მისი ელემენტების ნაკლებალბათური სიტუაციების განახლება და

¹ Сент-Дьерди. Введение в символическую биологию М., 1970. Эшби Р. Введение в кибернетику. М., 1969 г., Анохин П. К. Биология и нейрофизиология условного рефлекса, М., 1968 г.

დაცვა წარმოადგენს თვითმართვის პროცესის წამყვან ტენდენციას, რადგანაც მართლწესრიგი თავის ენერჯიას ძირითადად იღებს სოციალური გარემოდან, ხოლო სამართალი უძღურია წინასწარ გაითვალისწინონ ფაქტების უთვალავი კომბინაცია და სოციალური ცხოვრების მთლიანობაში.

ს ი ნ ზ ლ ი რ ი თ ე ს ე

ამიტომ, თუ ფიზიკური სისტემების რეაქცია მიზეზშედეგობრივად არის დამოკიდებული გარეგანი ზემოქმედების ხასიათზე, მართლწესრიგის აქტიური ფუნქციონირება სამართლისაგან შედარებით დამოუკიდებელია, რადგან ამ პროცესში ჩართულია ინდივიდუალური „ნების“. უფრო მეტი, მართლწესრიგი უპირატესად ემორჩილება საზოგადოებრივი ყოფიერების კანონზომიერებას, რომლის ნაწილსაც ის წარმოადგენს. გარდა ამისა, ენთროპიის ზრდას მართლწესრიგის სტრუქტურაში ხელს უწყობენ სამართლის მოძველებული და უმოქმედო ნორმები, რომლებიც ამცირებენ სამართლებრივი ინფორმაციის შელწვევადობას მართლწესრიგის ქსოვილში. სამართლის მოძველებული და უმოქმედო ნორმები საჭიროებენ მეორად, ხელოვნურ გარდაქმნებს ენთროპიის უზომო ზრდის თავიდან ასაცილებლად. სამართლის ახალი, უფრო სრულყოფილი ნორმებისათვის, ძირითადად უკვე აღარ არის საჭირო არავეითარი მეორადი ძალები, იმ ფაქტების გარდა, რომლებიც სამართლებრივი იმპერატივების პრინციპიალურ ჩარჩოებს ემთხვევიან. ამრიგად, მართლწესრიგის ფუნქციონირების ერთ-ერთ წამყვან პრინციპს წარმოადგენს აქტიური თვითმობრობის პრინციპი, რომელიც ემყარება სისტემისა და მისი ელემენტების ნაკლებალბათური სიტუაციების რეგულარულ აღდგენას სოციალური გარემოდან (მათ შორის სამართლიდან) ენერჯიის მიღების ხარჯზე.

იმ ინფორმაციებს შორის, რომელსაც ერთი მხრივ, ჩვენ ვიღებთ სამართლის ნორმებიდან, ხოლო მეორე მხრივ, სხვა სოციალური ფენომენებიდან (მათ შორის სოციალური ნორმებიდან) არსებობს ურთიერთქმედება, რომლის რეალიზაციაც უშუალოდ არის დაკავშირებული სამართლის სუბიექტების ნებასთან და ცნობიერებასთან სამართლის განხორციელების პროცესში. ამის შედეგს წარმოადგენს გარკვეული მართლწესრიგის პოპულატორული მდგომარეობა. ეს გარემოება მოუთითებს მართლწესრიგის ჩვენს მიერ შემთავაზებული იმ განსაზღვრევის ქვეშაირტებაზე, რომლის თანახმადაც, მართლწესრიგი წარმოადგენს სამართლისა და საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ურთიერთქმედების რეზულტატს, სუბიექტების მიერ სამართლის აზრის წვდომის პროცესში (იხ. თავი 6).

თვითმართველობას მართლწესრიგის სფეროში ძირითადად ანხორციელებენ სამართლებრივი დებულებები, რომლებსაც ჩამოყალიბებული იურიდიული პრაქტიკა გამოიმუშავებს. სამართლებრივი დებულებები ახდენენ

სამართლის ნორმების სუბიექტივი ჩამორჩენის კომპენსაციას საზოგადოებრივ ურთიერთობათა დინამიკისაგან, აგრეთვე იმ ვარკვეული წინააღმდეგობის კომპენსაციას, რომლის არსებობა დაკავშირებულია წინააღმდეგობასთან სამართლის შედარებით „კონსერვატიზმს“ და საზოგადოებრივ ცხოვერების ელემენტების მობილურობას (ცვალებადობას) საბოლოო ეტაპში უზრუნველყოფს მართლწესრიგის სტაბილურობას, სახელმწიფო პოლიტიკის და საზოგადოებრივი ორგანიზმის თანარსებობის საერთო პირობების სიმარეს. სამართლებრივი დებულებები წარმოადგენენ იურიდიული პრაქტიკის კონცენტრირებულ გამოხატულებას.

მართლწესრიგის შემდგომი განმტკიცების მიზნით, დიდი მნიშვნელობა აქვს მართლწესრიგის ქრონოლოგიული ელემენტების გამოვლენასა და შესწავლას, ანუ მართლწესრიგში უწესრიგობის დადგენასა და შესწავლას.

მართლწესრიგი, როგორც თვითმართვითი სისტემა, ზემოაღნიშნული აზრით უნდა იქნეს განხილული როგორც შედარებით მყარი სისტემა.

მართლწესრიგის მდგრადობის შენარჩუნება ხორციელდება მართლწესრიგის სუბიექტების იმ უნარის წყალობით, რომელიც გულისხმობს საზოგადოებრივი ცხოვრების ცვალებადი პირობებისადმი შეგუებას. შეგუება გამოიხატება იმაში, რომ უნდა გარდაიქმნას მართლწესრიგის შინაგანი პროცესები და ამით უნდა იქნეს უზრუნველყოფილი მისი მთლიანობა მართლწესრიგის ცალკეული ელემენტების ერთდროული ცვალებადობის ფონზე.

ამრიგად, ნორმალური ფუნქციონირებისათვის მართლწესრიგის სუბიექტებს უნდა შეეძლოთ გარემოში ორიენტირება; ისინი მუდმივად უნდა ახდენდნენ სამართლის განხორციელების პროცესის კორექტირებას და უთანხმებდნენ ამ უკანასკნელს გარემოს.

ამრიგად, მართლწესრიგის სტრუქტურის ცენტრალურ ცნებას წარმოადგენს სამართლებრივი ინფორმაცია, ანუ ის „სიგნალები“ რომელსაც მართლწესრიგის სუბიექტები სამართლის ნორმებიდან იღებენ. მართლწესრიგის სუბიექტების მიერ ამ „სიგნალების“ გადამუშავება თავის გაგრძელებას ნახულობს იურიდიულ ქვეყანაში, მაგრამ სამართლებრივი ინფორმაციის გადამუშავების პროცესში მონაწილეობენ არა მარტო სამართლის ნორმები, არამედ ის ინფორმაცია, რომელიც გროვდება სამართლის პრაქტიკული განხორციელების და პიროვნული გამოცდების შედეგად.

სამართლის პრაქტიკული განხორციელების და პიროვნული გამოცდების შედეგად დაგროვილი სამართლებრივი ინფორმაცია პოზიტიური სამართლის პარალელურად წარმოადგენს მართლწესრიგის მოდელირებისა და თვითორგანიზების ფორმას. როგორც ქრონოლოგიული წარმოადგენს მართლწესრიგის დეზორგანიზაციის საზომს, ისე სამართლებრივი ინფორმა-

ცია არის მართლწესრიგის ორგანიზაციის საზომი. კიბერნეტიკის განაშენიანება – სამართლებრივი ინფორმაცია უნდა განვიხილოთ, როგორც მართლწესრიგის ენთროპიის უარყოფა და როგორც მისი ალბათობის უარყოფითი ლოგარითმი. იმ ინფორმაციის ფუნქციონირებას, რომელიც ფაქტობრივად რეალური პრაქტიკის მეშვეობით მართლწესრიგის სტრუქტურების შექმნა და დანერგვა უწყობს, უნდა ვუწოდოთ უკუკავშირი. ეს უკუკავშირი წარმოადგენს თვითმართვითი სისტემის თვისებას, რომელიც შესაძლებელს ხდის სამართლის ნორმებთან ერთად სამართლის სუბიექტების მომავალი ქცევის რეგულირებას წარსულში სამართლებრივი ნორმების იმპერატივების განხორციელების საფუძველზე. ამასთან, წარსულ გამოცდილებას (იურიდიულ პრაქტიკას) სამართლის სუბიექტები იყენებენ არა მარტო ატაბიური, ნაკლებალბათური სიტუაციების რეგულირებისათვის, არამედ აგრეთვე ქცევის მთელი ხაზის მოსაწესრიგებლად. ამრიგად, სუბიექტებს აქვთ იმის უფლებაუნარიანობა, რომ შეცვალონ თავისი ქცევის ფორმები წარსული გამოცდილების საფუძველზე ანტიენთროპული შედეგების მიღწევის და სამართლის ნორმების სასარგებლო მოქმედების კოეფიციენტის გაზრდის მიზნით.

ამრიგად, სამართლის სუბიექტების რეაქცია ამა თუ იმ სამართლებრივ ინფორმაციაზე დეტერმინირებულია არა მარტო სამართლებრივი ინფორმაციით, არამედ წარსულში ამ რეაქციის იურიდიული ეფექტითაც, ანუ იურიდიული პრაქტიკით. ამის გამო, დაგროვილი იურიდიული ეფექტი (იურიდიული პრაქტიკა) არა მარტო უზრუნველყოფს მართლწესრიგის ფუნქციონირებას წინასწარ განსაზღვრული რეჟიმით, არამედ თვითონაც ექმნება მართლწესრიგის ფუნქციონირების ოპტიმალურ რეჟიმს. ამრიგად, სამართლის სუბიექტები თავისი მოქმედების კორექტირებას ახორციელებენ როგორც სამართლის, ისე წარსული მოქმედებების შედეგების შესაბამისად. ამრიგად, მთავარ სისტემასთან ანუ პოზიტიურ სამართალთან ერთად არსებობს დამატებითი სისტემა, რომელიც ახდენს მთავარი სისტემის, ანუ სამართლის მოქმედების კორექტირებას. ეს არის სწორედ „უკუკავშირი“ – მართვის პროცესის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ობიექტური კანონი, რომელიც კიბერნეტიკამ აღმოაჩინა.

ურთიერთმოქმედება, ერთი მხრივ, იმ მონაცემებს შორის, რომელსაც ჩვენ უშუალო გარემოდან ვიღებთ და მეორე მხრივ, იმ პარამეტრებს შორის, რომლებიც უკუკავშირის საშუალებით და იურიდიული პრაქტიკის დახმარებით ახორციელებენ კორექტირებას, წარმოადგენს მეტად რთულ პროცესს. ეს პროცესი არ შეიძლება დავიყვანოთ მარტივ სილოგისტურ სქემაზე ან მოვათავსოთ სამართლის ნორმის ორწევრიანი სტრუქტურის ჩარჩოებში.

ინფორმაცია, რომელიც მოედინება სამართლებრივი ნორმების მხრიდან, არ იწვევს ავტომატურად და ერთმნიშვნელოვნად იმ ცვლილებებს, რომელსაც ადგილი აქვს მართლწესრიგის ელემენტების შექარხნებაში ურთიერთკავშირში. მართლწესრიგი, როგორც თვითმართვითი სასტრუქტურული ძირითადში დეტერმინირებულია თავისი შინაგანი სტრუქტურითაც. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მართლწესრიგის შინაგან მიზეზებს, შინაგან წინააღმდეგობებს, გარეგან მიზეზებთან შედარებით, აქვთ გადაშეწყვეტი მნიშვნელობა. ეს ეხება იურიდიულ პრაქტიკას როგორც მართლწესრიგის არსებით ნიშანს.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ შემდეგი: იურიდიული პრაქტიკა — ეს არის „მეხსიერება“. ამიტომ ჩვენი აზრით უნდა მოხდეს ამ „მეხსიერების“ კოდირება და შემდეგ მისი ალგორითმიზაცია, რაც შეავსებს იმ ვაკუუმს, რომელიც შეიქმნა ათეული წლების განმავლობაში იმ სერიოზულ წინააღმდეგობების შედეგად, რაც არსებობს სამართლის კონსერვატიზმსა და საზოგადოებრივ ურთიერთობათა დინამიზმს შორის. აქ ბუნებრივია, ლაპარაკია კიბერნეტიკულ მოდელზე და არა მართლწესრიგის ასლის შექმნაზე. უნდა ითქვას, რომ დღეისათვის ჩვენ არ შეგვიძლია რაღაც ტექნიკური მოდელების საშუალებით, მახლოებით მაინც, ტიპურ იურიდიულ სიტუაციებში სამართლის სუბიექტების ქცევის წესის გადაღება, მაგრამ აუცილებელია ისიც ითქვას, რომ კიბერნეტიკულ მოდელს შეუძლია სასამართლო პრაქტიკის არსებითი ნიშნების ასახვა, რაც აუცილებელია შემოქმედებითი აზროვნების გონომიისათვის სამართალშეფარდებითი მოღვაწეობის პროცესში.

სამართალს არ შეუძლია და ამიტომ არც აფიქსირებს უფლებებისა და მოვალეობების თანაფარდობის ყველა შესაძლო ვარიანტს და კომბინაციას. არ შეიძლება იმის დაეიწყება, რომ სამართლის ნორმას, ქმნის რა მართლურთიერთობის მოდელს, შეუძლია განასაზიეროს მასში მხოლოდ ძირითადი, ტიპური ნიშნები. ამიტომ არის რომ სამართლის ნორმა განსაზღვრავს ურთიერთობის მონაწილეებს, მათ სავალდებულო და შესაძლებელ ქცევას, მათი მოქმედების შედეგებს მხოლოდ აბსტრაქტული ფორმით.

ამიტომ, სამართალი თავისი განვითარების პროცესში ჩამორჩება საზოგადოებრივი ურთიერთობის დინამიკას. სამართლის ეს „კონსერვატიზმი“ ობიექტურად საჭიროებს „კომპენსაციას“ საზოგადოებრივ ურთიერთობებთან მისი კონტაქტის პროცესში, მათი განვითარებისა და ურთიერთქმედების გარკვეულ ეტაპზე. ასეთ „კომპენსაციურ“ ფუნქციას ასრულებენ სამართლის შეფარდების აქტები და ნორმატული ფაქტები, რომლებიც ინდივიდუალური გზით უშუალოდ არეგულირებენ საზოგადოებრივ ურთიერ-

თობებს. ამ ნორმატიული წარმონაქმნებით ხორციელდება საზოგადოებრივ ურთიერთობათა „ქვენორმატიული“ რეგულირება.

სამართლის შეფარდების აქტები და ნორმატიული ფაქტები უშუალოდ არიან წართულნი საზოგადოებრივ ურთიერთობათა რეგულირებაში პროცესში, მაშინ, როდესაც პოზიტიური სამართალი შედგენილია მდგომარეობაში იმყოფება. სამართლის შეფარდების აქტები და ნორმატიული ფაქტები, როგორც ცხოვრებისეული ფაქტები, გავლენას ახდენენ მართლწესრიგის ჩამოფაღებებაზე, განსაზღვრავენ მართლწესრიგის როგორც თვითმართვით სისტემის სტრუქტურას და ხასიათს.

კანონმდებელმა არ შეიძლება წინასწარ გათვალისწინოს მიზეზშედეგობრივი კავშირების მრავალრიცხოვანი, შრალგვარი ვარიანტები. პოზიტიური სამართლის ნორმა ოპერირებს ზოგადი ცნებებით, განზოგადოებებით, მისი მიზანია ზოგადი მნიშვნელობის მქონე ფაქტების აღნუსხვა. ნორმას არ აინტერესებს ცალკეული კაზუსის თავისებურება და ინდივიდუალობა, მაშინ როდესაც ნორმისაგან განსხვავებით, კონკრეტული შემთხვევის გამო მიღებული ნორმატიული გადაწყვეტილება ანუ სამართლის შეფარდების აქტი უშუალოდ მოიცავს ინდივიდუალურ სიტუაციას.

სამართლის შეფარდება წარმოადგენს სამართლის ნორმისა და კონკრეტული ფაქტიური სიტუაციის ურთიერთშეჯერების პროცესს.

მწელია წარმოვიდგინოთ ისეთი კანონი, კოდექსი ან ნებისმიერი სხვა ორიგინალური აქტი, რომელიც ამომწურავად გაითვალისწინებდა იმ ურთიერთობათა მრავალფეროვნებას, რომლებიც არსებობენ რეალურ ცხოვრებაში და მოითხოვენ სამართლებრივ რეგულირებას. ხარვეზების არსებობის გარდუვალობა აიხსნება აბსოლუტურად სრულყოფილი სამართლის შექმნის შეუძლებლობით და იმ თავისებურებით, რომელიც ახასიათებს ყოფიერებისა და აზროვნების, მატერიისა და ცნობიერების ურთიერთობის შემეცნებას, განპირობებულია ობიექტური სინამდვილის უსასრულო განვითარებით.

სამართალი ყოველთვის არ ასახავს საკმაო ოპერატიულობით, სრულყოფილად და ნათლად იმ ცვლილებებს, რომლებიც საჭიროებენ სამართლებრივ რეგულირებას. სამართალშემოქმედების ყველაზე უფრო სრულყოფილ კოდიფიკაციას, სამართალშემოქმედების ყველაზე უფრო სრულყოფილ პროცესსაც კი არ შეუძლია ყოველთვის უზრუნველყოს ისეთი ნორმატიული აქტების შექმნა, რომლისთვისაც უცხო იქნებოდა ხარვეზები და სხვა დეფექტები.

საყოველთაო უნდა იყოს აღიარებული პრინციპიც, რომლის თანახმადაც იმას, ვინც სამართალს უფარდებს უნდა ქონდეს იმის კომპეტენცია, რომელიც ითვალისწინებს ხარვეზების შევსებას არა მარტო საერთოდ,

არამედ დროებით ცალკეული კონკრეტული შემთხვევების პირობებში, სამართლის იმ სფეროებში, რაც ეხება მოქალაქეთა ე.წ. კერძო უფლებების დაცვას, სადაც კანონი „სღუმს“, მოსამართლეს არა აქვს უფლება უარი თქვას საქმის განხილვაზე, და მას უნდა მიეცეს შესაძლებლობა შეაფასოს ხარვეზი.

სამართალწარმოება არ შეიძლება გავივით მარტივად, ის არის კანონების რაციონალური რეალიზაციის პროცესი და არა მხოლოდ შედეგი, რომელიც გამოძინარობს იქიდან რაც წინასწარ არის უკვე გადაწყვეტილი სამართლებრივ ნორმებში. ნორმის ინდივიდუალიზაციის პროცესი — ეს არის კონკრეტული წესის გამომუშავება კონკრეტული სამართალურითერთობის მონაწილეებისათვის სამართლის ნორმის უზოგადეს ჩარჩოებში.

საზოგადოებისათვის შეუდარებლად უფრო ხელსაყრელი და უმტკივნეულოა სამართლის განხორციელების მექანიზმის მოდერნიზება, ვიდრე გატაცება კანონშემოქმედებით და ექსპერიმენტირებით, რაც იწვევს სამართლებრივი ფორმის მისი მატერიალური შინაარსისაგან მოწყვეტას, კერძოდ, სამართლისა და იურიდიული პრაქტიკის გათიშვას.

პროფ. გ. ტყეშელაძის აზრით, სასამართლო პრაქტიკა წარმოადგენს თავისებურ ლაბორატორიას, სადაც ხდება კანონის სისწორისა და ეფექტიანობის შემოწმება. სასამართლო პრაქტიკა — ეს არის საშუალება, რომელიც კანონმდებლობის სტაბილურობის შენარჩუნების პირობებში გვიჩვენებს კანონმდებლობის რეალიზაციის გზას ცხოვრებისეული სიტუაციების თავისებურებათა გათვალისწინების საფუძველზე¹.

სასამართლო პრაქტიკის მნიშვნელობა საზოგადოებრივ ურთიერთობათა რეგულირების პროცესში გამოიხატება შემდეგში: სასამართლო პრაქტიკა ხელს უწყობს კანონების ერთმნიშვნელოვან ახსნას; სასამართლო პრაქტიკა ავსებს იმ ხარვეზებს, რომელიც კანონმდებლობაში არსებობს; სასამართლო პრაქტიკა ამოწმებს კანონის სიცოცხლისუნარიანობას და მიზანშეწონილობას. ამდენად, სასამართლო პრაქტიკის განზოგადება უმსახურება არამიზანშეწონილი კანონის გაუქმებას და ქმნის ბაზისს კანონმდებლობის შემდგომი განვითარებისათვის.

სასამართლო პრაქტიკის მიერ გამომუშავებული დებულებები უზრუნველყოფენ სამართლის სტაბილურობას, სიმტკიცეს, სასამართლო გადაწყვეტილებების პრინციპიალურ სისწორეს, ქმნიან მართლმსაჯულების ობიექტურობის გარანტიას. გარდა ამისა, სასამართლო პრაქტიკას ახასიათებს მეტი მოქნილობა და მოძრაობის მეტი უნარი, ვიდრე კანონს. მისი ჩამოყალიბება ხდება ცხოვრებასთან ყოველდღიური, მუდმივი შეხების პროცესში.

¹ Ткешеладзе Г. Т. Судебная практика и уголовный закон. Тб. 1975. с. 12.

სამართლებრივი განვითარების განმსაზღვრელი მომენტი ძვეს იმდენად კანონმდებლობაში, რამდენადაც სასამართლო, საარბიტრაჟო და ადმინისტრაციულ პრაქტიკაში.

საზოგადოებრივი და პირადი ინტერესებისა და მოთხოვნების პროგრესულ განვითარების პროცესში თანამდებობის პირებს, სახელმწიფო დაწესებულებებს, ორგანიზაციებს და მოქალაქეებს შეუძლიათ გამოიყვანონ მართლწესრიგიდან, კერძოდ, სამართლის განხორციელებისა და რეალიზაციის პრაქტიკიდან, ურთიერთუფლებები და მოვალეობები და დაამყარონ სამართალ-ურთიერთობები არსებული პრაქტიკის და მისი განვითარების ტენდენციების შესაბამისად, მაგრამ ისე, რომ ამასთან ერთად არ დაირღვეს სამართლის ნორმების ზოგადრეგულატორული ფუნქცია.

დებულებები, რომელთა გამოძუმდავებაც ხდება სასამართლოების მოღვაწეობის პროცესში, წარმოადგენენ მართლწესრიგის სტრუქტურულ ელემენტებს და არ წარმოადგენენ სამართლის წყაროს. „ამ სამართლებრივ დებულებებს აქვთ ავტორიტეტის ძალა და არა ძალის ავტორიტეტი. ანდენად მიზანშეწონილია, ამ დებულებებს სამართლებრივი დებულებები ეუწოდოთ, და არა სამართლებრივი ნორმები“.¹

ამასთან ერთად, ეს სამართლებრივი დებულებები არ აკონკრეტებენ სამართლის ნორმებს, არამედ წარმოადგენენ სამართლის ნორმების შეფარდების წესებს, რომელთა გამოყენება ხდება ერთგვაროვანი კონკრეტული საქმეების გადაწყვეტის დროს.

სამართლის ნორმებისაგან განსხვავებით, სამართლებრივი დებულება — ეს არის ცნება, რომელიც აფიქსირებს იმას, თუ ფაქტურად როგორ იქცევიან სამართლის სუბიექტები სამართლის მიერ რეგულირებულ საზოგადოებრივ ურთიერთობებში.

სამართლებრივი დებულება წარმოადგენს იმ კონკრეტულ ნორმას, რომელიც გამოძუმდავებულია კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობისათვის როგორც ამ ურთიერთობის მოშვესრიველები კონკრეტული ქცევის წესი.

უნდა აღინიშნოს, რომ სამართლებრივი დებულების ხანგრძლივი არსებობა საზოგადოებაში მიანიშნებს იმაზე, რომ მოხდა მისი შეგუება (ან მიღება) და ამით მან მოიპოვა ჩვეულებითი ქცევის წესის (ნორმის) სტატუსი და გახდა მართლწესრიგის ელემენტი.

ჩვენს მიერ მართლწესრიგის პრობლემის აქტუალიზება დაკავშირებულია ნორმატიული აზროვნებისა და სოციოლოგიური მიდგომის შემოქმედებითი დახლოების აუცილებლობასთან. მეცნიერული თვალსაზრისით,

¹ Братусь С. Н. Предисловие к книге “Судебная практика в советской правовой системе”. М., 1975, с. 5-6.

სოციოლოგიურმა იურისპრუდენციამ მიაღწია გარკვეულ წარმატებებს, მან განახორციელა სამართლის თეორიის დაახლოება ნორმების შეფარდების პრაქტიკასთან და განსაკუთრებით მათზე სოციალური ფაქტორების გავლენის გათვალისწინებით მნიშვნელობის გაგებასთან. ბევრი რიტუალიზაცია რიტუა, რომლებიც დღეს აფორიზმებად იქცნენ, თავის წარმოშობას უნდა უმაღლოდეს სოციოლოგიურ იურისპრუდენციის იმ წარმომადგენლებს, რომლებმაც წამოაყენეს „ცოცხალი, მოქნილი სამართლის“ ცნება. სწორედ ამ ცნებასთან არის დაკავშირებული იდეა იმის შესახებ, რომ სამართლებრივი აქტები და სასამართლო გადაწყვეტილებები ზემოქმედებას ახდენენ საზოგადოებრივ ურთიერთობებზე, რომ ისინი იწვევენ გარკვეულ სოციალურ შედეგებს, რომ ის ცვალებადობა, რასაც ადგილია აქვს საზოგადოებაში, გავლენას ახდენს სამართლებრივი ცნებების შინაარსზე, აყენებს სამართლის ევოლუციის გზაზე, რომ სამართლებრივი ნორმების ეფექტურობა დამოკიდებულია იმ მხარდაჭერაზე, რასაც მათ მიმართ საზოგადოებრივი აზრი იწენს და ა. შ. რაოდენ ბანალურადაც არ უნდა ჩანდნენ ესეა ეს იდეები, მათმა წინ წამოწევამ თავის დროზე ბიძგი მისცა მეცნიერული გამოკვლევების ინტენსიფიკაციას სამართლის სფეროში, ხელი შეუწყო პოზიტივიზმის, ბუნებითი სამართლის სკოლის და სხვა მეცნიერული მიმდინარეობების მთელი რიგი დებულებების გადასინჯვას და მათ პარამინიზირებას.

ამრიგად, ისე როგორც თითოეული თბილესი კანონი ბუნებაში და საზოგადოებაში ზოგადად გამოხატავს გარკვეულ წესრიგს (ერთგვაროვნებას) და მოვლენების რეგულარობას (განმეორებადობას), ასევე სამართლებრივი დებულებები ასახავენ კონკრეტულად ჩამოყალიბებულ წესრიგს (ერთგვაროვნებას) და სამართლის შეფარდების, უფლებებისა და მოვალეობების განხორციელების რეგულარობას (განმეორებადობას) ანუ მართლწესრიგს.

ჩვენი აზრით, თეორიული მეცნიერების, კერძოდ, სამეცნიერო ცენტრების, აგრეთვე იუსტიციის უმაღლესი ორგანოების პირველი რიგის ამოცანას წარმოადგენს ჩამოყალიბებული სამართლებრივი დებულებების სისტემატიზაცია სამართლებრივი რეგულირების მექანიზმის შეუფერხებელი ფუნქციონირების უზრუნველყოფისათვის, რადგანაც ნორმატიული აქტების სისტემატიზაციით გატაცებას არ ძალუძს მოახდინოს საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მიზნისაკენ სამართლის ჩამორჩენის კომპენსაცია. საზოგადოებრივი წყობილების (კერძოდ, მართლწესრიგის) სტაბილურობის უზრუნველყოფისათვის უფრო მნიშვნელოვანია შესაბამისი ორგანოების მიერ სამართლის შეფარდების დადებითი პრაქტიკის (სამართლებრივი დებულების) სისტემატიზაცია.

4. მართლწესრიგი და ნორმატიული ფაქტების თეორია

მართლწესრიგი არ ამოიწურება მხოლოდ პოზიტიური სამართლის ნორმების შეფარდების შედეგად ჩამოყალიბებული საზოგადოებრივ ურთობების სისტემით. მართლწესრიგის სფერო გაცილებით უფრო ფართოა, ვიდრე ის სფერო, რომელზედაც ვრცელდება პოზიტიური სამართლის მოქმედება. მართლწესრიგის ის სფერო, რომელზედაც უშუალოდ არ ვრცელდება სამართლის ნორმები, მოიცავს ისეთ ფაქტებს, რომლებიც წარმოადგენენ არა მარტო მართლურთიერთობათა წარმოშობის პირობას, არამედ სამართლებრივი ნორმებისგან დამოუკიდებლად არეგულირებენ კონკრეტულ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს. ამრიგად, აქ ლაპარაკია არა იმ ფაქტებზე, რომლებიც წარმოიშობიან კომპეტენტური ორგანოების მიერ იურიდიული ნორმების მოთხოვნების დაცვის საფუძველზე, არამედ იმ ფაქტებზე, რომლებიც სამართლის ნორმების და მათი შეფარდების პარალელურად, ავტონომიურად არეგულირებენ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს. ამრიგად, საკითხი ეხება ავტონომიური რეგულირების პრობლემას.

უფრო მეტი, სამართლის შეფარდების კონკრეტული ნორმის გამოშუშავების პროცესში, ინდივიდუალურად განსაზღვრული საზოგადოებრივი ურთიერთობის რეგულირების მიზნით, ის საჯარო სუბიექტი ვინც სამართალს ანხორციელებს უნდა იხელმძღვანელოს არა მარტო სამართლის ზოგადი ნორმით, არამედ უნდა გაითვალისწინოს ამასთან ფაქტიური ურთიერთობის მხარეებს შორის ლატენტურად ჩამოყალიბებული ნორმატიული ურთიერთობა. სწორედ აქ ჩნდება ე.წ. ნორმატიული ფაქტების პრობლემა.

საბჭოთა პერიოდის საწყის ეტაპზე ავტონომიური რეგულირების პრობლემა პირველად წამოაყენა პროფ. ვ. ნანიშვილმა თავის მონოგრაფიაში „სამართლის ნამდვილობა და ცდა ნორმატიული ფაქტების დასაბუთებისა“.

ნორმატიული ფაქტების ე.წ. ნანიშვილისეული კონცეფცია მოკლედ შემდგენიარად შეიძლება ჩამოყალიბდეს: „ნორმატიული ცხოვრების მთელი სფერო, რეალურ მართლურთიერთობათა მთელი სფერო არ ამოიწურება პოზიტიური სამართლებრივი ნორმების განხორციელებით. სამართლებრივ ცხოვრებას, რომელიც პოზიტიური სამართლის გარეთ იმყოფება, ქმნიან აგრეთვე ნორმატიული ფაქტები. ამ ფაქტებს უნარი შესწევთ შექმნან მსჯელობათა ისეთი კომპლექსი, რომელთა მიმართაც ლოგიკური დამოკიდებულება ურთიერთობათა მონაწილეების მდგომარეობას განსაზღვრავს უფლებამოსილისა და ვალდებულების სახით. ნორმატიული ფაქტები იწვევენ ისეთივე გაცდლებს, როგორსაც სამართლის ნორმების აღქმა...“

პოზიტიურ სამართალს შეუძლია ბათილად სცნოს რაიმე გარიგება, პოზიტიურ სამართალს ასევე შეუძლია მხარეები გაანთავისუფლოს ისეთი

ვალდებულების შესრულებისაგან, რომლის შესრულებაც აუცილებელი იქნებოდა, გარიგების ნამდვილობა აღიარებული რომ ყოფილიყო. მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ თითქოს ფაქტის ნორმატიულობა შეიძლება გამოყვანილი იქნას სამართლის ნორმიდან. ფაქტის ნორმატიულობა მართლაც ფაქტის ბუნებითაა განპირობებული. სინამდვილეში, როდესაც რაიმე გარეგნულად, შეთანხმება ან დაპირება პოზიტიურ სამართლის მიერ ცნობილია ბათილად, ეს სრულიად არ მოუთითებს იმაზე, რომ მას ძალეუძს მხარეთა შორის ამ აქტების შედეგად ჩამოყალიბებული შინაგანი ფსიქიკური კავშირი გააუქმოს. გარიგების ბათილად გამოცხადებას შეუძლია შექმნას მხოლოდ იმ ვალდებულების შესრულების შეუძლებლობის პირობა, რომლის შესრულებისაგან არის მიმართული მხარეთა ნება.

ხელშეკრულებას ვღებთ, დაპირებას ვიძლევი, შეთანხმებაში შევდივართ არა იმიტომ, რომ არსებობს შესაბამისი სამართლის ნორმა. საკითხი იმის შესახებ, არის თუ არა ხელშეკრულება მართლზომიერი, შეიძლება გაირკვეს მომავალში, მანამდე კი მხარეების ურთიერთობას აქვს მთელი ისტორია, რომელშიც ისინი მოიაზრებიან როგორც უფლებამოსილი და ვალდებული.

ამრიგად, ფაქტის ნორმატიულობა – ობიექტური, სამართლისაგან დამოკიდებული თვისებაა. რა თქმა უნდა, სამართალმა შეუძლია გამოიყენოს ნორმატიული ფაქტები ან სამართალს შეუძლია შექმნას ხელოვნური დაბრკოლებები იმ კანონზომიერების გამოსავლენად, რაც ჩადებულია ნორმატიულ ფაქტში, მაგრამ ნორმატიული ფაქტის ბუნებას სამართალი ვერ შეცვლის¹.

პროფ. ვ. ნანიეშვილის კონცეფცია ადასტურებს იმ უდავო ფაქტს, რომ სამართლის აზრის წვდომა სწარმოებს არა მარტო სამართლის კონსტრუირებით, არამედ აგრეთვე ნორმატიული ფაქტების საშუალებითაც, უფრო ზუსტად, – მაშინ, როდესაც საზოგადოებრივი ურთიერთობის მონაწილენი შესაბამის ნორმატიულ ფაქტებში ჩადებულ აზრს მისდევენ.

ნორმატიული ფაქტების იდეა, ჩვენი აზრით, ეყრდნობა დებულებას იმის შესახებ, რომ მხოლოდ პოზიტიური სამართლის ნორმას არ შეუძლია სამართლის აზრის წვდომა, ანუ სამართლიანობის უზრუნველყოფა, რადგანაც სამართლის სტაბილურობა მუდმივ წინააღმდეგობაში მოდის საზოგადოებრივი ცხოვრების დინამიზმთან და ცხოვრების პირობების მუდმივი ცვალებადობა მოითხოვს მუდმივ შესწორებებს. ამ „ნაკლის“ გამოსწორება შეუძლია მხოლოდ ხელისუფლებას ანუ იმას, ვინც სამართალს ან-

¹ ვ. ნანიეშვილი, სამართლის ნამდვილობა და ცდა ნორმატიული ფაქტების დასაბუთებისა. თბილისი, 1928, გვ. 59-68, 77-82.

ხორციელებს, თუ კი ის ორიენტაციას აძლევს არა მარტო ზოგად სამართლის ნორმებზე და პრეცედენტზე, არამედ ნორმატიულ ფაქტებზეც ფაქტიურად ჩამოყალიბებული ურთიერთობათა შიგნით ბუნებრივად არსებული ნორმატიული წესრიგის ანალიზის გზით.

სწორად შენიშნავს ამერიკული სოციოლოგიური თეორიისა და კანონმდებლობის წარმომადგენელი კარდოზო: „ვარკვეული სტაბილურობა აუცილებელია, მაგრამ სტაბილურობა საღი განსაზღვრულობის აზრით. საშიშროება მდგომარეობს როგორც მუდმივ უძრაობაში, ისე მუდმივ მოძრაობაში, და აძიტომ კომპრომისი უნდა მოინახოს ქმნადლობის პრინციპში“¹.

ჩვენი აზრით, ქმნადლობის პრინციპები მდგომარეობს სამართლის თავისუფალ წვდომაში, კერძოდ, მან ვინც სამართალს ანხორციელებს უნდა გაითვალისწინოს კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობის შიდა-ნორმატიული წესრიგი.

ნორმატიული ფაქტი მოიცავს მხარეებს შორის ჩამოყალიბებულ ფაქტიურ წესრიგს, მისი მორალური თუ სამართლებრივი პოზიციებიდან შეფასებისაგან დაბოუკიდებლად, ანუ ეს არის ქცევის ლატენტური წესრიგი, რომლებსაც კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობის მონაწილენი აყალიბებენ ლატენტურად.

ნორმატიული ფაქტების ნანიშვილისეული თეორია სავსებით მისაღებია. ამ თავში მოცემულია პროფ. ნანიშვილის ნორმატიული ფაქტების თეორიის შემდგომი განვითარების ცდა.

საჭიროა აღინიშნოს ერთი შეხედულების შეზღუდულობა, რომელიც ეხება საზოგადოებაში ადამიანთა ქცევის სამართლებრივი რეგულირების მექანიზმს. ამ შეხედულების თანახმად, სამართლებრივი რეგულირება არის ცალმხრივი პროცესი, სადაც კანონმდებელი წარმოადგენს აქტიურ საწყისს. ის აკანონებს და წარმართავს ადამიანთა ქცევას, ხოლო ამ ქცევის სუბიექტები მორჩილად ასრულებენ იმას, რაც მათი მისამართით არის დადგენილი. ასეთი მიდგომა, რომელიც ტიპურია მარქსისტულ-ლენინური სამართლის თეორიისათვის, უგულველყოფს განწყობისა და მოტივაციის აქტიურ როლს, ქცევის ჩამოყალიბებულ სტრუქტურებს და სხვა სოციალურ-ფსიქოლოგიურ ცვლადების მნიშვნელობას საზოგადოებრივ ურთიერთობების ფუნქციონირების და მოწესრიგების პროცესში.

სამართლებრივი ქცევის განწყობას აქვს უშუალო მიმართება უფლებებისა და მოვალეობის განხორციელებასთან. პიროვნების ღირებულებითი ორიენტაციის და სამართლის (როგორც ღირებულების) ურთიერთმიმართების დონეზე ადგილი აქვს სამართლებრივი ქცევის განწყობის ფიქსირე-

¹ Cardoso B. The Growth of the Law. New Haven. 1944, p. 20.

ბას, რომელიც არეგულირებს ადამიანთა ქცევას საზოგადოებაში. სამართლებრივი ქცევის განწყობა წარმოადგენს უფლებამოსვალეობის საფუძვლს, მის ფსიქოლინამიურ შინაარსს. სამართლებრივი ქცევის განწყობის ფიქსაციის პროცესში პიროვნება ინტუიციურად ცდილობს შექმნას მკაცრი ველის კომპონენტები (თავისი მორალურ-სამართლებრივი ტრები), სამართლის კონკრეტული ნორმა (ღირებულება), მათი განხორციელების პრაქტიკა, ნორმატიული ფაქტები და წარმოადგინოს ისინი როგორც მთელი (ერთიანობა). სხვა სიტყვებით, სამართლებრივი ქცევის განწყობის გამოქმნავეების დროს პიროვნება უნებურად იწყებს თავისი მორალურ-სამართლებრივი ღირებულებითი ორიენტაციის რეორგანიზაციას სამართლის ნორმის (ღირებულების) მოთხოვნების, ინდივიდუალური პრაქტიკისა და ნორმატიული ფაქტების შესაბამისად, რის საფუძველზეც შესაძლებელი ხდება გარკვეული ქცევის არჩევა და განხორციელება.

ამრიგად, სამართლებრივი ქცევის განწყობის ჩამოყალიბებაზე ძირითადად ზემოქმედებს ორი ფაქტორი: მორალურ-სამართლებრივ ღირებულებათა სისტემა და ობიექტურად ჩამოყალიბებული ნორმატიული წესრიგი. პიროვნების მიმართება მორალურ-სამართლებრივ ღირებულებათა სისტემასთან და ნორმატიული წესრიგთან არ დაიყვანება მხოლოდ მათთან შეგუებასთან, მათ ავტომატურ შესრულებასთან, არამედ წარმოადგენს პიროვნების მიერ აღნიშნული ფაქტორების ურთიერთშეჯერების რეზულტატს. სამართლებრივი ქცევის განწყობა საბოლოოდ იღებს შინაგანი სამართლებრივი ორიენტაციის ფორმას, რაც ვლინდება რეალურ ქცევაში.

მაგრამ მორალურ-სამართლებრივ ღირებულებათა სისტემის და ნორმატიული წესრიგის პირველ წყაროა ნორმატიული ფაქტი, რომელიც არის მინიმუმ ორი ინდივიდის ნების გარე გამოვლენა. ნორმატიული ფაქტების წარმოშობა და ფუნქციონირება საზოგადოებაში არ წარმოადგენს გარკვეული სოციალური ინსტიტუტების მოქმედების პეროგატივას. მათი მარეგულირებელი ზემოქმედება ხშირად არ არის დაკავშირებული ან ყოველთვის არ არის დაკავშირებული სახელმწიფო სრტუქტურების ფუნქციონირებასთან, ანუ ის პრინციპში ზორცილდება შედარებით სტიქიურად. ასეთი ფაქტების მადერტერმინაზირებელი საწყისი ზოგჯერ უფრო მეტ სიღრმეს შეიცავს, უფრო მეტად პასუხობს სოციალური რეგულაციის სისტემის პერსპექტიული განვითარების ზოგადი კანონზომიერების მოთხოვნებს, ვიდრე ინსტიტუციონალური ნორმები.

საქმე ისაა, რომ ნორმატიული ფაქტი არსებითად განსხვავდება სამართლის შეფარდების აქტისაგან. მართალია, როგორც ნორმატიული ფაქტი, ისე სამართლის შეფარდების აქტი არეგულირებენ ინდივიდუალურად განსაზღვრულ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს, მაგრამ განსხვავდებიან

იმით, რომ ნორმატიული ფაქტი იქნება არა იმ მიზნით, რომ ხელი შეუწყოს რომელიმე კონკრეტული ნორმის განხორციელებას, არამედ ის კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობის მონაწილეთა ნების უშუალო გამოვლინებაა. ასე მაგალითად, ხელშეკრულება, როგორც კონკრეტული ფაქტი, სამართლისაგან დამოუკიდებლად, წარმოადგენს სინამდვილის ფაქტს, რომელიც ქაზებრივი ურთიერთობის მონაწილეთა თანხმობით „ნების“ შედეგია. ხელშეკრულება იდება არა იმის გამო, რომ არსებობს სპეციალური ნორმა, რომელიც ითვალისწინებს ასეთ ხელშეკრულებას. ხელშეკრულების დადების მოთხოვნა გაამძინარეობს არა სამართლის ნორმიდან, არამედ კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობის ბუნებიდან. ნორმატიული ფაქტისაგან განსხვავებით, სამართლის ნორმის შეფარდების აქტის არსებობა პირობადებულია სამართლის შესაბამისი ზოგადი ნორმის არსებობით.

პოზიტიური სამართლის ნორმა არ ანიჭებს ხელშეკრულებას ნორმატიულობას, რადგანაც ნორმატიულობა გაამძინარეობს თვითონ ხელშეკრულების ბუნებიდან, დამოუკიდებლად იმისგან, აღიარებულია ის კანონის მიერ თუ არა.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ჩვენ მივდივართ დასკვნამდე იმის შესახებ, რომ მხოლოდ ზოგად სამართლის ნორმებზე ორიენტირებას და ამ ნორმების შეფარდების პრეცედენტის გათვალისწინებას არ შეუძლია უზრუნველყონ სამართლის აზრის წვდომა. იმედს იმის შესახებ, რომ ის ვინც სამართალს ანხორციელებს (მაგალითად, მოსამართლე) ყოველთვის და ყოველგვარ პირობებში ერთნაირად მოიქცევა და რომ ანალოგიურ საქმეში არ იქნება ისეთი გარემოება, რომელიც განასხვავებს მას ადრე განხილული საქმეებისაგან, არ შეუძლია მოგვცეს სასურველი ეფექტი. სამართლის შეფარდების მრავალსაზოგადოებრივი პრაქტიკა წარმოადგენს ამ ფაქტის ნათელ დადასტურებას. როდესაც მოსამართლენი სამართლის შეფარდების პროცესში ყრდნობიან მხოლოდ იმას, თუ როგორ ანხორციელებდნენ სასამართლოები სამართლის ნორმას ადრე, ამან შეიძლება იგი აშკარად უსამართლო გადაწყვეტილებამდე მიიყვანოს; გარდა ამისა, ასეთი პოზიცია ხელს უშლის თვით სასამართლო პრაქტიკის და კანონმდებლობის დახვეწას, მთლიანად სამართლის პროგრესს და საბოლოო ჯამში საზოგადოების მდგრად განვითარებას.

მხოლოდ მაშინ, როდესაც მოსამართლენი, ზოგად ნორმასთან და პრეცედენტთან ერთად, ორიენტაციას იღებენ კონკრეტული ურთიერთობაში სპონტანურად ჩამოყალიბებულ ნორმატიულ წესრიგზე, მაშინ ფაქტიური სიტუაციისადმი ასეთ სამ განზომილებიან მიმართებას შეუძლია მოგვცეს საქმის მაქსიმალურად სამართლიანი გადაწყვეტა ანუ ხელი შეუწყოს სამართლის აზრის წვდომას.

უკანასკნელ დროს დასავლეთის მეცნიერ-იურისტები ამხვილებენ ყურადღებას სამართლის, როგორც „სოციალური სუბსტანციის“ ინტელექტუალური ნაწილის ინტერპრეტაციაზე, რომლის პროექციას დასავლეთის წარმოადგენს. ჩნდება მრავალრიცხოვანი კონცეფციები, რომელნიც ცდილობენ დაასაბუთონ, რომ სამართალი წარმოადგენს „ეპოქის სულიერ პროდუქტს“. ამ კონცეფციებში შეინიშნება ისტორიული ორიენტაციის ნიშნები, რომელიც ცდილობს გაარკვიოს სამართლის კულტურულ-ისტორიული წინამძღვარები ან საფუძვლები. მილიანობაში ჩვენს წინაშე „ახალი თურიდიული ონტოლოგიის“ დამუშავების ცდა, რომელიც ხელმძღვანელობს ფენომენოლოგიის, ეგზისტენციალისტური და ვიტალიისტური ფილოსოფიის მეთოდებით.

გაბატონებულ მდგომარეობას იკავენს ე.წ. თურიდიული ჰერმენევტიკა, რომელიც ვერდნობა მ. ჰაიდეგერის, გ. ჰადამერის და ი. ჰაბერმასის „ჰერმენევტიკულ ონტოლოგიას“. ამ თეორიაში მოცემულია სამართლის პრინციპულად ახალი გაგების ცდა. მისი შესვეურები სიზიფეს შრომას უწოდებენ იმათ ცდას, ვინც ცდილობს დაადგინოს სამართლის ობიექტური ბუნება, ობიექტური საზრისი შემქმნელებული სუბიექტისაგან დამოუკიდებლად. ჰერმენევტიკა განიხილავს სამართალს, როგორც ისეთ ფენომენს, რომლის კონსტრუირებაც ხდება მხოლოდ გაგების აქტში, ხოლო გაგება თუ მას უნდა, რომ ის ვადაეცეს სხვას, თავის არტიკულაციას უნდა ნახულობდეს ენაში.

ამ თეორიის დასაბუთების მიზნით, მისმა წარმომადგენლებმა წამოაყენეს სამართლის ფილოსოფიის ორი მთავარი მიმართულების — პოზიტივიზმისა და ბუნებრივ-სამართლებრივი დოქტრინის ისტორიული რევიზიის თეზისი.

ტრადიციული მოძღვრებების თვალსაზრისის ნაცვლად, რომელიც თვლის, რომ კონკრეტულ-პოზიტიური სამართალი უკვე მზამზარეული სახით შეიცავს ნორმას, კაუფმანმა წამოაყენა თეზისი იმის შესახებ, რომ კანონი წარმოადგენს არა სინამდვილეს, არამედ მხოლოდ შესაძლებლობას. კაუფმანი აკრიკიტებს კანონის ახსნა-განმარტების მიმართ ტრადიციულ დამოკიდებულებას. მისი აზრით, კანონის ახსნა-განმარტების დროს მხედველობაში უნდა მივიღოთ „საგანთა მდგომარეობა“, წინააღმდეგ შემთხვევაში შეუძლებელია იქნება გავიგოთ შესაბამისობა, რომელიც არსებობს რეალურ სიტუაციასა და კანონის ტექსტს შორის.

კაუფმანის კონცეფციის თანახმად, — „კანონი უფრო გონიერია, ვიდრე კანონმდებელი“. ეს იმიტომ, რომ კანონი მოსამართლის პრაქტიკული მოღვაწეობის საშუალებით ახალ სიტუაციებს ახლებურად პასუხობს და

იცვლება რა ფაქტიურად, მაინც ტექსტუალურად უცვლელი რჩება ამ დებულებას ადასტურებს ე.წ. პერმენვეტული წრის არსებობა.

დასავლურ სამართლის ფილოსოფიაში, ერთდროულად ადგილი აქვს იდეებთან პოლიტიკური შინაარსის რეფორმისტული განმარტების შეტანას, მათ დასაბუთებას ახალი სუბიექტივისტურ-გნოსეოლოგიური მეთოდით, სამართლებრივი რეგულირების ღირებულებითი კრიტერიუმების დასადგენად. ღირებულებითი მიმართულება, როგორც ეთიკისა და გნოსეოლოგიის გაერთიანების თავისებური ხერხი, წარმოიშვა ნეოკანტიანური ფილოსოფიის ჩარჩოებში. როგორც ცნობილია, ნეოკანტიანელობა ისტორიაში წარმოადგენდა ორი მთავარი სკოლით – მარბურგის და ბადენის სკოლებით. ორივე სკოლა გამოდიოდა გონებისა და ნების, არსისა და ჯერარსის, შინაარსისა და ფორმის დაპირისპირების კანტიანური დებულებიდან. ეს სკოლები უპირატესობას აძლევენ ფორმას შინაარსის წინაშე, ჯერარსობის აპრიორულ კატეგორიებს – სინამდვილის წინაშე. მარბურგის სკოლა (კოპენი, ნატორპი, კასირენი, შტამლერი) ახდენდა შემეცნების წმინდა ლოგიკურ ფორმების და ადამიანის ნებელობითი მოღვაწეობის აბსოლუტიზაციას, ცდილობდა მოეძებნა მათი საწყისები თვითონ მათში. ამ სკოლის თანახმად, შემეცნების ფორმებს სრული დამოუკიდებლობა ახასიათებთ, ისინი წინ უსწრებენ ცდის ყოველგვარ გრძობად შინაარსს.

ეთიკური საწყისის დომინანტური როლი უფრო პროგრამულად განიხილებოდა ბადენის ნეოკანტიანურ სკოლაში, ე.წ. კრიტიკული ნორმატიული იდეალიზმის (ვინდელბანდი, რიკერტი, ლასკი) მიერ. ამ სკოლის წარმომადგენლების ეთიკურ-გნოსეოლოგიურ კონსტრუქციაში ღირებულების კატეგორიას ცენტრალური ადგილი უჭირავს; მათ მიანათ, რომ „ტრანსცენდენტალური ღირებულებები“, როგორც შემეცნების მარეგულირებელი პრინციპები, აწესრიგებენ აზროვნებას, მათ შორის, სამართლის სფეროში.

შტამლერი განსაზღვრავს სამართლის ცნებას, როგორც „ურყვევ ავტორიტულ კოლექტიურ ნებას“. შტამლერის აზრით, სამართლის ცნება განსაზღვრავს და აყალიბებს სამართლებრივ რეალობას, მას აქვს კატეგორიული იმპერატივის ხასიათი და ადამიანში მოცემულია აპრიორულად. სამართლის ცნების წმინდა ფორმალური და ღირებულებითი ხასიათი წარმოადგენს მისი ნამდვილობის ძირითად საწყისს. სამართლის ცნებას იმანენტურად ახასიათებს ჯერარსობა, ხოლო მის საფუძველში ძვეს, რუსთაველის გამოთქმა რომ გამოვიყნოთ, „მართალი სამართლის“ იდეა. მართალი სამართლის იდეა წარმოადგენს სამართლის მიზანს ანუ თავისუფლად მონებე სუბიექტების გაერთიანებას. ამ მიზანს შტამლერი უწო-

დებს სოციალურ იდეალს. სამართლებრივი ნება მაშინ არის ჭეშმარიტი, როდესაც ის პასუხობს სოციალურ იდეალს¹.

„მართალი სამართლის“ იდეა პირველმა მსოფლიოში წამოაყენა დიდმა შოთა რუსთაველმა „ქნა მართლისა სამართლისა, ხესა შეეჭნეს ხმელსა ნელლად“. რუსთაველის ამ ფორმულიდან მიწმომდინარეობს შემდეგი თეზისები: 1. სამართალს არ შეუძლია ხმელ ნელლად აქციოს; 2. მხოლოდ სამართლიან სამართალს შეუძლია ხმელ ნელლად აქციოს; 3. უსამართლო სამართალს შეუძლია ნელლი ხმელად აქციოს. ამრიგად, რუსთაველმა სამართლიანობას მიანიჭა სასწაულმოქმედი ძალა.

ნეოკანტიანურ სამართლის ფილოსოფიას, რომელიც ჩამოყალიბდა ბადენის სკოლაში (ლასკი, ლულ-ვეკიო, რადბრუხი), გნოსეოლოგიური თვალსაზრისით უფრო მეტი მძღველილება ჭინდა ირაციონალიზმისაკენ.

მხოლოდ ზუთი საუკუნის შემდეგ რადბრუხმა პირველ ადგილზე დააყენა მორალური პოსტულატები, როგორც ღირებულებები. ის სამართლის ფილოსოფიას განსაზღვრავს არა როგორც მოძღვრებას პოზიტიურ სამართალზე, არამედ როგორც მოძღვრებას მართალ სამართალზე; მისი აზრით, სამართლის ფილოსოფიამ უნდა განიხილოს სამართლის ღირებულება, საზრისი და მიზანი, საბოლოო ჯამში – სამართლიანობა².

სამართლის ცნების და იდეის თანაფარდობას რადბრუხი განიხილავს ღირებულებისა და ფაქტის თანაფარდობის ნეოკანტიანური გაგების ასპექტში, სადაც ღირებულებას განმსაზღვრელი მნიშვნელობა ენიჭება.

რადბრუხი სამართლიანობას როგორც სამართლის იდეას ჭეშმარიტებასთან და მშვენიერებასთან ერთად განიხილავს როგორც აბსოლუტურ ღირებულებას. აქედან გამომდინარე, სამართლის ფილოსოფიას შეუძლია აღწეროს მხოლოდ სხვადასხვა ღირებულებები, მაგრამ მას არ შეუძლია გადაჭრას მათ შორის არსებული წინააღმდეგობა. სამართლის ფილოსოფია – ეს არის „თეორიული გონება“, ხოლო ღირებულებებითი ასპექტები – „პრაქტიკული გონების“ სფეროა და მათ აქვთ პირდაპირი დამოკიდებულება ინდივიდის სინდისთან. შეუძლებელია მეცნიერულად დავასაბუთოთ ღირებულებებითი მსჯელობები სამართალზე, რადგან ისინი განეკუთვნებიან რწმენის სფეროს. ფუნდამენტური ღირებულებები გამოდინარეობენ ადამიანის ნების მეტარაციონალური საწყისებიდან, რომელსაც უპირატესობა აქვს აზროვნებისა და გრძნობადობის წინაშე.

სამართლის ღირებულებებითი ფილოსოფია, რომელიც ვერდნობა შეღერის ფუნემოლოგიურ „მატერიალურ ეთიკას“ და ნ. პარტმანის „კრიტიკულ ონტოლოგიას“, წარმოადგენდა გნოსოლოგიური აზრით რეაქციას ნეოკანტიანურ ღირებულებათა რელატივიზმზე. ფუნემოლოგიური ღირე-

¹ იქვე. გვ. 198.

² Radbruch G. Grundzuge der Rechtsphilosophie. 1894, s. 2

ბუღალტერული ანგარიშები 40 და 50 წლების გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაში გაბატონებული ადგილი ეკუთვნის მორალური ღირებულებების საკითხების კვლევის სფეროში; ამ ღირებულებებზე უნდა ყოფილიყო დაფუძნებული პოლიტიკური და სამართლებრივი სისტემებიც. ამ სამართლებრივ დღესაც არ დაუკარგავს გავლენა.

სამართლის ღირებულებითი ფილოსოფია, ყველაზე უფრო სრულად ომისშემდგომ პერიოდში ჩამოყალიბებულია ფრანკფურტის (მაინზე) უნივერსიტეტის პროფესორის, სამართლის ისტორიის ევროპული ინსტიტუტის დირექტორის გ. კონგის შრომებში¹. ის გამოდის იქიდან, რომ სამართლის ფილოსოფიის ძირითადი საკითხი — ეს არის საკითხი სამართლიანობის შესახებ, ხოლო სამართლის შეცნობის ამოცანა მდგომარეობს იმაში, რომ ახსნას სამართლის სისტემა როგორც იმ სამართლიანობის განხორციელება, რომელიც თვითონ წარმოადგენს დამოუკიდებელ და ყველასათვის სავალდებულო იდეალურ არსს — ღირებულებას.

სამართლის ეთიკური საფუძვლების გამოკვლევას კონგი აკებს ზნობრივი კანონებისა და „ბუნებრივი მონაცემების“ ანუ „საგანთა ბუნების“ თანაფარდობაზე. ის ფაქტიურად აფართოებს „საგანთა ბუნების“ ცნების შინაარსს და მიჰყავს ის სოციალური მოვლენების ზოგადი კანონზომიერების წარმოდგენამდე. წესრიგი შინაგანად არის დამახასიათებელი სავსებით თავის და სამართლიანობამ, როგორც იდეალურმა ღირებულებამ, უნდა გაითვალისწინოს და აღიაროს ეს. ამით „საგანთა ბუნება“ სამართლიანობას აძლევს ემპირიულ მასშტაბებს.

ამასთან ერთად, „საგანთა ბუნების“ აღიარება გულისხმობს შეფასებას, სოციალური ცხოვრების სტრუქტურებში მოწესრიგებულ ჩარევას. ამრიგად, სამართლის ჩამოყალიბება ხდება როგორც ზნობრივი ღირებულებების, ისე სოციალური ცხოვრების ფაქტების, ანუ „საგანთა ბუნების“ ურთიერთმოქმედების შედეგად. ცხადია, რომ აქ კონგი აგრძელებს რადბრუხის მიერ დაწყებულ საქმეს, რომელიც გულისხმობს მეთოდოლოგიური დუალიზმის დაძლევას, სამართალში ემპირიულ-სოციოლოგიური და ნორმატიულ-ეთიკური თვალსაზრისების გაერთიანებას.

მთლიანობაში შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა, რომ კონგმა სამართლის ფილოსოფიის ჩარჩოებში დაამუშავა „სოციალური“ ლიბერალიზმის პოლიტიკური ეთიკის ვარიანტი. ის აცხადებს, რომ სამართლის სფეროში ზნობის განხორციელებისათვის აუცილებელია სხვადასხვა ღირებულებების სინთეზი, ასეთი სინთეზის მოდელს ბუნებითი სამართალი იძლევა.

ამრიგად, კონგის ფილოსოფიურ-სამართლებრივი კონცეფცია შეიძლება განვიხილოთ როგორც ბუნებითი სამართლის თეორიის მოდერნიზებული ვარიანტი.

¹ Coing H. Grundzuge der Rechtsphilosophie. 1976, s. 34.

6. მართლწმინდობი და სამართლი

სამართლის აზრის წვდომა არ ამოიწურება მხოლოდ ზოგადი სამართლებრივი ნორმების, ქცევის ზოგადი სამართლებრივი წესების განმარტებით. სამართლის აზრის წვდომის ამ საფეხურზე ადგილი აქვს სამართლის აზრის ნაწილობრივ წვდომას.

სამართლის აზრის წვდომის პროცესი პრინციპში ორი ეტაპისაგან შედგება: პირველი ეტაპზე, როგორც აღინიშნა, სწარმოებს სამართლის ზოგადი ნორმების ე.წ. პოზიტიური სამართლის დადგენა, მეორე ეტაპზე კი კონკრეტული ნორმების, სამართლებრივი ქცევის კონკრეტული წესების შემუშავება ინდივიდუალურად განსაზღვრული საზოგადოებრივი ურთიერთობის მოსაწესრიგებლად. ასეთი კონკრეტული ნორმების, ქცევის წესების შემუშავება არის სამართლის აზრის წვდომის საბოლოო, დამამთავრებელი ეტაპი.

ზოგადი და კონკრეტული სამართლებრივი ნორმების შემუშავება ანუ სამართლის აზრის წვდომის ეს ორი ეტაპი განსხვავებულ კანონზომიერებას ექვემდებარება.

ის, რომ სამართლის ზოგადი ნორმების მეოხებით სწარმოებს სამართლის იდეის წვდომა, უფრო ზუსტად ის, რომ სამართალში განხორციელებულია სამართლის აზრი და არა სხვა რამ, საკმარისი მეცნიერული სიღრმით დასაბუთებული აქვს პროფ. ვ. ნანეიშვილს.

კონკრეტული სამართლებრივი ნორმის შემუშავებას, როგორც სამართლის აზრის წვდომის უმთავრეს ეტაპს, საბჭოთა პერიოდის თურთიულ მეცნიერებაში არავითარი ყურადღება არ ექცეოდა და არც ახლა მცდევა თურთიული მეცნიერება ძირითადში შემოიფარგლება კანონის ტექსტისა და კანონის მექანიკური სამართლებრივი შეფარდების მეთოდების და მექანიზმის დადგენით, რის გამოც სამართლებრივი ცხოვრება ე.ი. მართლწმინდობი რჩება მეცნიერული კვლევის მიღმა. სრულიად უგულვებელყოფილია ის გარემოება, რომ მართლწმინდობის ფორმირებაში მონაწილეობს არა მარტო კანონი, არამედ აგრეთვე თვითშემომქმედი (თვითმართვითი) სოციალური ძალები და ფაქტორები.

თურთიული პოზიტივიზმის იდეა მომქმედი სამართლის „უხარვეზობის“ და „ლოგიკური დასრულებლობის“ შესახებ ილუზიაა. სამართლის ანალოგიას და სამართლის ნორმის გავრცობით ახსნა-განმარტებას არ შეუძლიათ იხსნას თურთიული პოზიტივიზმი, რადგან პოზიტიური სამართლის შეფარდების ყველა შემთხვევაში სამართალშემფარდებელი რჩება მომქმედი სამართლის ფარგლებში და მას არ შეუძლია მოხსნას დაძაბუ-

ლობა სამართლის უძრავობასა და საზოგადოებრივი პროცესების დინამიკურობას შორის.

სამართლის ჩაკეტილი სისტემის შესახებ მოძღვრების ამოსავალი პროზიცია, ე. ერლიხის აზრით, არის XVIII საუკუნის ტიპის სამართლებრივი სახელმწიფოს მოსამართლის ერთსახოვანი დამოკიდებულება საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლებისაგან. მოსამართლის მონური მორჩილება საკანონმდებლო დებულებებისა და იურიდიულ ცნებათა სისტემის მიმართ ბაღებს ბუნებრივ უნდობლობას ჩინოვნიკი მოსამართლისადმი, რომელიც პოლიციური სახელმწიფოს პირობებში რიგითი მოხელესთანაა გათანაბრებული და ამიტომ იგი ვალდებულია თავისი სამართლებრივი მრწამსი დაუჭევდებაროს კანონის ასო-ანბანს.

სამართლებრივი სახელმწიფოს პირობებში ჩვენ ერთხელ და სამუდამოდ უნდა უკუვადლოთ მოსამართლე — მონის ტიპი, რომელიც ცალმხრივად და ტლანქ ზემოქმედებას ახდენს საზოგადოებრივ პროცესებზე, ბოჭავს მათ გაქვავებული დოგმებით, ჩანასახშივე სპობს პროგრესულ ტენდენციებს. კანონმდებლის ნების მოძიება, ახსნა და დადგენა უფრო მეტ საშიშროებას შეიცავს, ვიდრე საუკუნეებით გამოქმდეული სამართლის პუშანისტური პრინციპების გამოყენება.

სამართლის „უხარვეზობის“ თეორიული და საკანონმდებლო გამართლების პირობებში სამართალშემფარდებელს შეუძლია ისე განმარტოს კანონმდებლის ნება როგორც ეს-მას სურს. ამიტომ, საბოლოო ჯამში სამართლის ნორმის ნებისმიერ ახსნა-განმარტებას, თუკი ამით ამოიწურება საზოგადოების სამართლებრივი ცხოვრება, უსათუოდ მიეყვართ განუკითხობასთან. პოლიციური სახელმწიფოს პირობებში სამართალშემფარდებელი თავის საქმიანობას ყოველთვის ასაბუთებს მოქმედი სამართლის ნორმით როგორც საკითხის ერთადერთი და სამართლიანი გადაწყვეტის საშუალებას, მაშინ, როდესაც „კუშმარიტ ნორმასთან პოზიტიური სამართლის ნორმის, გარდა სახელისა, არაფერი არ აქვს. იგი საერთოდ არ არის ნორმა, არამედ მხოლოდ „ტექნიკა“, „ტექნიკა“, რომელიც განსაკუთრებით საშიშია იმის გამო, რომ მოსამართლის ხელისუფლების ბოროტად გამოყენების ყოველ ფაქტს მუდმივად ეძლევა ფართო იურიდიული დასაბუთება“.

ვისაც თუნდაც ათი წელი უმუშავია მოსამართლედ, უდაოდ დამეთანხმება, რომ მოსამართლე საქმის არსებითი გადაწყვეტისას უნებურად სცდება შიშველი იურიდიული კონსტრუქციის ფარგლებს და თავის გადაწყვეტილებას აფუძნებს უპირატესად შთაგონებაზე და ინტუიციაზე, რადგანაც ბუნებრივად და მართლზომიერად არის დამოკიდებული კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობის განუმეორებელ თავსებურებაზე.

განა უდაო არ არის, რომ პოზიტიური სამართლის ნორმა იძლევა მხოლოდ საკითხის გადაწყვეტის მხოლოდ აბსტრაქტულ სქემას, ხოლო ორიენტირს? ასევე დამეთანხმებიან თუ რამდენად მტკივნეულია, მოსამართლისათვის, როდესაც გადაწყვეტილება გამოდის ფაქტიურად ურთიანობის თავისებურების გაუთვალისწინებლად. საუბედუროდ ¹ ² ³ ხელშეიფოში „სიცოცხლისუნარიანი“ არიან ის მოსამართლენი, რომლებიც სინდისის ოდნავი ქვევის ვარეშე განუკითხავად სწვევტენ ადამიანის ბედს. ტოტალიტაურული სახელმწიფოს პირობებში გ. რადბრუნის აზრით დევნილნი არიან სამართლიანობის ამაყი გრძობის მქონე ადამიანები.

დღეს უკვე აღარავინ არ ხდის სადაოდ აზრს იმის შესახებ, რომ არავითარ თუნდაც ვველაზე სრულყოფილ კოდიფიცირებულ სისტემას არ ძალუძს მოიცვას მთელი სამართლებრივი ცხოვრება. „ხარვეზულობა“ სამართლის იმანენტური თვისებაა და ამაში კანონმდებელს ვერ დავადანაშაულებთ, რადგან საზოგადოებრივი ცხოვრების მოვლენათა და გარემოებათა განუმეორებელი შეთანანაწყობა ბუნებრივად ბაღებს სამართლის „ხარვეზულობას“. ამიტომ მისაღებია გ. ერლიხის მოწოდება იმის შესახებ, რომ „იურისტი უნდა გავანთავისუფლოთ კანონის ტექსტისადმი მონური მორჩილებისაგან. მას უნდა აქონდეს შესაძლებლობა თავისუფლად ეწეოდეს შემოქმედებით მოღვაწეობას და თავის გადაწყვეტილებას არ ძალაუღეს პოზიტიური სამართლის გარსის უკან“¹.

დასავლეთის მეცნიერების მიერ დიდი ხანია უარყოფილია სამართალ-შემოქმედებითი გადაწყვეტილების სილოგისტური გაგება, რომლის თანახმადაც ასეთი გადაწყვეტილება ავტომატურად გამოძინარეობს პოზიტიური სამართლის ნორმის, როგორც პირველი წინამძღვრის და საქმის ფაქტიური გარემოებების, როგორც მეორე წინამძღვრის, თანაფარდობიდან. მაშასადამე, მიუღებელია კონცეფცია, რომლის თანახმადაც თითქოს სამართალშეფარდების პროცესში ფაქტიური გარემოებებს შერჩევით უსადაგებენ პოზიტიურ სამართლის ნორმებს.

სამართლის მეცნიერებაში რეალისტური მიმდინარეობის ერთ-ერთმა ცნობილმა წარმომადგენელმა მოსამართლე გ. ხატჩისონმა ფართო სოციოლოგიური კვლევისა და დიდ ფაქტიურ მასალაზე დაყრდნობით დაასაბუთა, რომ „თითოეული ქვევის წესი, ფუძემდებლური პრინციპი ან ცნება მნიშვნელოვანი არიან მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც ისინი ასაბუთებენ რაიმე გადაწყვეტილებას, მოსაზრებას ან დასკვნას“.

ჩვენ არ უუარყოფთ სამართალშეფარდების ვალდებულებას იხელმძღვანელოს პოზიტიური, ჩვეულებითი და პრეცედენტული სამართლის

¹ Ehrlich E. Recht und Leben. p. 280

ნორმით, მაგრამ ეს მხოლოდ ერთ-ერთი საშუალებაა სიძარითლის აზრის თავისუფალი წვდომისათვის. სამართლის აზრის თავისუფალი წვდომის უმთავრესი საშუალებაა ფაქტიური ურთიერთობიდან ნორმის გამოყვანა (ფაქტიურში ნორმატიულობის მოძიება). სამართლის აზრის თავისუფალი წვდომა სამართალშემფარდებლის მიერ ამ სამი საშუალების ფაქტიურად შეთანაწყობის შედეგია.

რა ფაქტორები მონაწილეობენ პოზიტიური სამართლის ნორმისა და სამართალშემფარდებითი აქტის (კონკრეტული ნორმის) განსხვავება — დაპირისპირებულობის ჩამოყალიბებაში, უფრო ზუსტად, სამართლის აზრის წვდომის პროცესში?

უპირველს ყოვლისა, საკითხი ეხება სამართალშემფარდებლის დისკრეციულ ხელისუფლებას და არა პოზიტიური სამართლის ნორმების ახსნა-განმარტებას. ახსნა-განმარტების დროს ადგილი აქვს პოზიტიური სამართლის ნორმის ანუ კანონმდებლის ნების თეორიულ ანალიზს, მაშინ როდესაც დისკრეციული ხელისუფლების რეალიზაციისას სამართალშემფარდებელი ანხორციელებს თავის მიდგომას, თავის პოზიციას, რაც ემყარება ე.წ. „თავისუფალ მიხედვლებას“. „თავისუფალი მიხედვლების“ ფორმირებისას სამართალშემფარდებელი თვითნებურად არ აყალიბებს თავის მიდგომას, თავის პოზიციას. ზემოაღნიშნული გარემოებების გარდა იგი აზგარიშს უწევს კანონით გათვალისწინებულ ფსიქოსოციალურ ფაქტორებსაც. მაგალითად, სისხლის სამართლის საქმეების ანალიზი იძლევა საფუძველს ასეთ ფაქტორებად მივიჩნიოთ დანაშაულის ხასიათი, განსასჯელის წარსული, კონკრეტული დანაშაულის საზოგადოებრივი საშიშროების ხარისხი (მათ შორის სამართალდარღვევის საზოგადოებრივი რეზონანსი), მსხვერპლის მოქმედების ვიქტიმურობის ხარისხი, დაზარალებულის სოციალური სტატუსი და ა.შ.

ჩვენს მიერ შეთავაზებული თეორიული კონცეფცია ეჭვის ქვეშ აყენებს „მხოლოდ კანონისადმი მოსამართლის დამორჩილების“ კონსტიტუციური ნორმის მართლზომიერებას. და ჭეშმარიტად, თუკი მოსამართლეს შევბოჭავთ მხოლოდ კანონით, მაშინ სამართლებრივი სახელმწიფოს იდეა (სამართლით სახელმწიფოს შეზღუდვის თვალსაზრისით) კარგავს ყოველგვარ აზრს: სამართალი რჩება სახელმწიფოს მხრივ შეზღუდული და არა პირიქით, რადგან თვით კანონს გამოსცემს სახელმწიფო და არ არსებობს იმის საიმედო გარანტია, რომ სახელმწიფო გამოსცემს თავის შემზღუდავ კანონს. ფორმულა „მოსამართლე მხოლოდ კანონს ემორჩილება“ — ეს არსებითად დაბრუნდება ისტორიის მიერ უარყოფილ პოზიტივიზმისაკენ. სოციალურ პრაქტიკაში ამ პრინციპის განხორციელება არარაობად აქცევს ხელისუფლებათა განცალკევების (სეპარაციის) იდეას, მაშინ, როდესაც

სამართლებრივი სახელმწიფოს იდეა სწორედ რომ გულისხმობს „სამართლებრივი ხელისუფლების“ — სასამართლოს პრესტიჟის ამაღლებას, როგორც იმ ძალისა, რომელსაც უნარი შესწევს წინასწარობაში მოიყვანოს სამხედრო ხელისუფლების ფუნქციონირება ურთიერთკონტროლის პრინციპით.

გამომდინარე ზემოაღნიშნული მეთოდოლოგიური წინამძღვარიდან მივყვანია, რომ პოზიტიურ სამართალს როგორც ხელოვნურ მოდელს, როგორც განუსაზღვრელი რაოდენობის პირთა წრის მიმართ გათვალისწინებულ მოქმედების ზოგად სტრუქტურას, არ ძალუძს უშუალოდ შეაღწიოს სოციალური სტრუქტურების ქსოვილში. სახელმწიფო (მისი ქვედანაყოფების სახით) ვაღდებულება ანგარიში გაუწიოს საზოგადოებაში არსებულ ბუნებრივ თვითგანვითარებად, თვითმართვით სტრუქტურებს.

ჩვენ არ უვარყოფთ კანონის მნიშვნელობას სამართლის აზრის წვდომის პროცესში, პირიქით ხაზს ვუსვამთ მას, რადგან საწინააღმდეგო შემთხვევაში ადამიანში ჩაკვლავდით ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებებისაკენ ღწვის ბუნებრივ მიდრეკილებას, მუდმივი თვითსრულყოფისაკენ მის სწრაფვას. მაგრამ ადამიანი ბედნიერი უნდა იყოს დედამიწაზე, ამისათვის კი საჭიროა კანონის „გაადამიანურება“, მისი ადამიანის ყოფის ელემენტად ქცევა. ეს კი შეუძლებელია, თუკი არ იქნება გათვალისწინებული თვით ადამიანის ყოფაში ბუნებრივად, ჩაქსოვილი სპონტანური ნორმატიული სტრუქტურები — ნორმატიული ფაქტები. სამართლის აზრის წვდომა შესაძლებელია ამ ორი საწყისის შეთანაწყობის საფუძველზე.

ჩვენთვის მიუღებელია როგორც იურიდიული პოზიტივიზმის თეორია, ისე ბუნებითი სამართლის კონცეფცია. ამოსავალი მათ შეთანაწყობაშია.

უკანასკნელ წლებში სულ უფრო ხშირად მიუთითებენ სამართლიანობის რაღაც ერთხელ და სამუდამოდ მოცემულ პრინციპებზე, რომლებიც ისტორიული განვითარების პროცესში ეტაპობრივად ზორციელდებიან პოზიტიურ სამართალში და სამართლის აზრის წვდომის „ზოგადი მნიშვნელობის“ როლს თამაშობენ. აღნიშნულ შეხედულებას არსებითად ბუნებითი სამართლის თეორიის დასაბუთების ერთ-ერთ არგუმენტად იყენებენ. აღნიშნული შეხედულება ჩვენის აზრით მიუღებელია.

ის რომ პირი წვდება გარკვეულ იდეას, სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ ეს იდეა არსებობდა მის წვდომამდე როგორც აბსტრაქცია ან ფუქიმდებლური პრინციპი, თუნდაც როგორც რელიგიური ფანტაზმა. სამართლის აზრის წვდომა ემყარება ადამიანის უნარს მუდმივად ხსნას საძვარო. სამართლის სფეროში ეს საძვარო წარმოადგენილია სამართლებრივი ღირებულების სახით, რომელთა აღმოჩენისაკენ, წვდომისაკენ არის მიმართული სამართლის სუბიექტის (კანონმდებლის, სამართლის შემფარდებლის თუ მართლურთიერთობის მონაწილის) საქმიანობა. ეს საქმიანობა,

მოსამართლესთან მიმართებაში მოიცავს პოზიტიური სამართლის ნორმების ახსნა-განმარტებას, ნორმატიული ფაქტების ანალიზს და პრეცედენტის (გამოცდილების) გამოყენებას.

სამართლის საზრისი არ არის სამართლებრივი ლიტერატურის და მორალური პრინციპების პროექცია, არამედ არის პოზიტიური ნორმების, ნორმატიული ფაქტების და პრეცედენტული ნორმების ურთიერთ-მოქმედების შედეგი, ანუ სამართლებრივი ლოგიკის, ფსიქიკის და გამოცდილების დიალექტიკური ურთიერთმოქმედების შედეგი.

ფილოსოფიის ენაზე ეს ნიშნავს, რომ სამართლის საზრისის (ჩვენს გაგებით) წვდომა სწარმოებს ინდუქციურ-ლოგიკური საშუალებით პოზიტიური სამართლის ნორმების, ნორმატიული ფაქტებისა და პრეცედენტული ნორმების (გამოცდილების) ემპირიულ-აღწერილობითი და ანალიტიკური აღქმა-შეგვრების საფუძველზე. ბუნებით სამართლის თეორიის თვალსაზრისით კი სამართლის აზრი გამოიფენება აბსტრაქციებიდან და ზოგადი პრინციპებიდან დედუქციურ-თეორიული გზით.

ამრიგად, ბუნებითი სამართლის თეორიას, ჩვენს მიერ შეთავაზებული კონცეფციისაგან განსხვავებით, აქვს თავისი გნოსეოლოგიური ხარვეზები, სახელდობრ: სამართლებრივი ცხოვრების მთლიანი პროცესის ხელოვნური გათიშვა, კონკრეტული იურიდიული ემპირიიდან სამართლებრივ აბსტრაქციამდე ზეაღსვლის პროცესის ერთიანობის უარყოფა, კონკრეტული სოციალურ-სამართლებრივი (ნორმატიული) ფაქტების გაუფასურება და მათი ავტონომიურობის უგულველყოფა.

სამართლის აზრი არ გამოიყვანება მხოლოდ ბუნებითი სამართლის ნორმიდან. სამართლის აზრი ჩნდება ინდივიდუალური ნორმის ყოველი გამოუმუშავების შედეგად პოზიტიური სამართლის ნორმის, ნორმატიული ფაქტის და პრეცედენტური ნორმის შეჯერების პროცესში. ამ თვალსაზრისით სამართლის აზრს აქვს „ბლანკეტური“ შინაარსი და იგი ივსება კონკრეტული შინაარსით სამართლის აზრის წვდომის პროცესში.

მაგრამ ბუნებრივად იბადება სამართლის სუბიექტების თვითნებური სამართალშემოქმედების საშიშროება. ერთი შეხედვით, თუკი სამართლის სუბიექტს არ გააჩნია ქვევის ერთიანი, ფუნდამენტური ორიენტირი, მას შეუძლია თვითნებურად „თხზას“ სამართალი.

ჩვენ ვვცადეთ დაგვესაბუთებია აზრი იმის შესახებ, რომ „მართალი სამართლის ქმნა“ (რუსთაველი) არ შეუძლია არც პოზიტიური სამართლის ნორმას, არც ნორმატიულ ფაქტებს და არც პრეცედენტურ სამართალს ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად. კვლევის შედეგად ჩვენ მივედით იმ დასკვნამდე, რომ სამართლის შემფარდებელი სუბიექტი სამართლის სფეროში უნდა ხელმძღვანელობდეს სამი ორიენტირით: პოზიტიური სა-

მართლის ნორმით, ნორმატიული ფაქტით და პრეცედენტული ნორმით, უფრო სწორედ, უნდა აჯერებდეს ამ სამ ფაქტორს ერთმანეთთან, რა დროსაც ამოსავალ პოზიციად უნდა იყენებდეს კონკრეტული ფაქტის ნორმატიულობას.

ამრიგად, სამართლის სააზრის წვდომა არ შეიძლება როგორც ანარქიული თვითნებობა. პოზიტიური სამართალი, ნორმატიული ფაქტები და პრეცედენტული ნორმები მხოლოდ მათი ურთიერთქმედების პროცესში ბუნებრივი გზით უზრუნველყოფენ სამართლის აზრის ნორმალურ წვდომას, გზას უღობავენ თვითნებობას.

მაგრამ არც ეს იძლევა სრულ გარანტიას სამართლის აზრის წვდომის პროცესში თვითნებობის გამოვლინებისაგან. სამართლის აზრის წვდომის პროცესში ანუ მისი ბლანკეტური შინაარსის შევსების პროცესში ერთადერთი, უზუნაესი, გზისმკვლეელი პრინციპი, რომლითაც უნდა ხელმძღვანელობდეს კანონმდებელი, სამართალშემფარდებელი და ნორმატიული ფაქტური ურთიერთობის მონაწილე მდგომარეობს შემდეგი: პოზიტიურ ნორმის დადგენისას, პრეცედენტული ნორმის შერჩევისა და ფაქტის ნორმატიულობის განსაზღვრისას არ უნდა ირღვეოდეს ადამიანის ბუნებრივი უფლებები და თავისუფლებები როგორც სამართლიანობის კრიტერიუმში.

სამართლის იდეის წვდომის პროცესი ობიექტურადაც შემოსაზღვრულია. სამართლის იმ აზრის წვდომა შესაძლებელი, რომელიც შეესაბამება მოცემული საზოგადოების წევრების მიერ თავიანთი არსის შეტყნების დონეს, ე.ი. სამართლის წვდომის ფარგლები განისაზღვრება მოცემული საზოგადოების მიერ მიღწეული თავისუფლების დონით. ვარდა ამისა, რამდენადაც სამართლის სუბიექტი თანამედროვე სამართლებრივ სისტემებში მოიაზრება როგორც თავის ისტორიულ ტერიტორიაზე მოსახლე სახელმწიფოდ ჩამოყალიბებული ერის შვილი, ამდენად, სამართლის აზრის წვდომა არა კოსმოპოლიტური ტიპის აზროვნების შედეგია, არამედ საბოლოო ჯამში ამ ერის სულის ემანაციაა.

სახელმწიფოდ ჩამოყალიბებულ სხვადასხვა ერებს შეიძლება ჰქონდეთ და ნამდვილად აქვთ მსგავსი მოქმედი სამართლის სისტემები (მაგალითად, რომაულ-გერმანული სამართლებრივი სისტემა). მაგრამ თითოეული ამ ქვეყნის მართლწესრიგი არ შეიძლება იყოს და არც არის სინამდვილეში იდენტური, არამედ თითოეულის „სამართლებრივ ფოფას“ შესაძინევი კონტრასტები ახასიათებს. ამ განსხვავებას განაპირობებს სამართლის აზრის წვდომის განსხვავებული სტილი, რაც თავის მხრივ ეროვნული სულის განსხვავებული სტრუქტურის შედეგია.

კონკრეტულად თვალსაზრისით ორი ქვეყნის მოქმედი სამართალი შეიძლება ერთ სამართლებრივ ოჯახში შედიოდეს, მაგრამ ისინი გან-

სხვაგვარადინენ სამართლის განხორციელების შედეგით — მართლწესრიგს სტრუქტურით და ეს ყოველთვის სინამდვილეში ასეა.

ორი ქვეყნის პოზიტიური სამართლის მსგავსება შეიძლება შედეგი იყოს ერთ-ერთის მიერ მეორის დაპყრობის შედეგად პოზიტიური სამართლის თავსმოხვევისა. ამ ორი ქვეყნის მართლწესრიგი განსვლადებული იქნება, რადგან დაპყრობილი ერის სულისათვის უცხოა თავსმოხვეული პოზიტიური სამართალი. პოზიტიური სამართლის რეცეფცია მისი თავისუფალი მიღების შედეგი უნდა იყოს და ისიც ერის სულთან მისი მისაღების აზრით და არ ტლანქი მექანიკური წნევის შედეგი. ეროვნული ცნობიერება წინ ეღობება უცხო სტრუქტურებს და ცდილობს სამართლის აზრის წვდომას ეროვნული ასპექტი შეუნარჩუნოს. უფრო მეტი, თუ სამართლის აზრის დამოუკიდებელი წვდომა განმტკიცებულია რელიგიური დოგმებით, მაშინ უცხო პოზიტიური სამართალი არა თუ მართლწესრიგში ვერ აღწევს, არამედ საერთოდ მიუღებელი ხდება. ასე მაგალითად, სამართლის აზრის წვდომის რელიგიურმა ასპექტმა არ დაუშვა რომის სამართლის შეღწევა მუსულმანურ სამყაროში, ისევე როგორც ანალოგიური ფაქტორები წინ აღუდგნენ მუსულმანური რელიგიური სამართლის (შარიათის) გავრცელებას ოსმანთა იმპერიის მიერ დროებით დაპყრობილ ქრისტიანულ მოსახლეობაში.

სამართლისა და მართლწესრიგის ურთიერთგამომრიცხავი, მსოფლიო პრაქტიკისათვის კურიოზული სიტუაცია შექმნა მარქსისტულ-ლენინურ იდეოლოგიაზე ჩამოყალიბებულმა საბჭოთა სისტემამ. თუ ფორმალური თვალსაზრისით გავაანალიზებთ საბჭოთა სამართალს, იგი რომანულ-გერმანული ტიპის სამართლის ნაირსახეობად წარმოგვიდგება, მაგრამ როგორც კი გადავალთ საბჭოთა მართლწესრიგის ანალიზზე, იმავეითვე ჩვენ წინ გაიშლება ფორმით აღმოსავლური ტიპის აბსოლუტური მონარქია, ხოლო შინაარსით იმპერიული სტრუქტურა. რამ შექმნა მსოფლიო პრაქტიკისათვის უპრეცედენტო სიტუაცია — ფორმით და შინაარსით ერთმანეთის სრულიად შუესაბამო, პოზიტიური სამართლისა და მართლწესრიგის თანაარსებობა? კომუნისტურმა იდეოლოგიამ, როგორც რელიგიური აზროვნების ულტრამემარჯვენა ნაირსახეობამ, რომელმაც ადამიანის პიროვნული თავისუფლების იდეა დაუმორჩილა დამონებული მასის დაპროგრამირებულ ფანტიკურ ღწვას მატერიალური დოვლათით გადავსებულ, განსხვავებულ ენებზე მოუბარ ხალხთა „ბაბილონის კოშკის“ მშენებლობას, რის გამოც ადამიანის პიროვნების აწყობი არსებობა სამართლებრივად დაუცველი გახდა, ხოლო მართლწესრიგი აქცია არა სამართლის აზრის წვდომის განსახიერებად, არამედ დილექტანტ პარტოკრატთა და ასეთივე „სამართლის დამცველთა“ მიერ სამართლის ღირებულებების თვითნებური

ინტერპრეტაციის სფეროდ ადამიანის ინდივიდუალობის დათრგუნვის მიზნით. აფექტირებულ მაღალი თანამდებობის პირთა გაუწონასწორებელმა პოლიტიკამ, მოსამართლის თავისუფალი სამართალშემოქმედება და საზოგადოებაში არსებული იმანენტური ნორმატიული წესრიგი განაპირობა მართქესრიგის ფორმირების პროცესიდან და მისი ადგილი თვითონ დიკავა, მოახდინა ერის სამართლებრივი ყოფის დემორალიზაცია ბიუროკრატთა ულიტარული ინტერესების უზრუნველსაყოფად და ეკონომიკაში „რუსული ჩექმის“ ბატონობის გასაღრმავებლად.

გარეგნულად დემოკრატიული კონსტიტუციის ფარდის უკან ჩამოყალიბდა უსამართლო მართლწესრიგი. კონსტიტუციაში ფიქსირებული მოქალაქის ძირითადი უფლებები და თავისუფლებები იმთავითვე ფიქცია იყო, რადგან პიროვნება უფლებაუნარიანობის გარეშე აღმოჩნდა. სწორედ ამიტომ, რომ ვერ კიდევ ს.ნ. ბრატუსმა და ე.ა. ფლეიშიცმა საბჭოთა მოქალაქის უფლებაუნარიანობა სამართლიანად მიიჩნიეს პირის აბსტრაქტულ შესაძლებლობად და „ბლანკეტურ“ ცნებად. ჩვენ ვეცადეთ გაგვევითარებინა ეს იდეა და 60-იან წლებში ვამტკიცებდით, რომ კომუნისტური რეჟიმის დროს ადამიანი ფაქტობრივად და იურიდიულად მოკლებული იყო უფლებაუნარიანობას, რადგან ძირითადი უფლებებისა და თავისუფლებების განსაზოგადებლად ის არ ფლობდა სამართლის კონკრეტული დარგებით გათვალისწინებულ კონკრეტული უფლებების შექმნის შესაძლებლობათა ისეთ კომპლექსს, რომელიც უზრუნველყოფდა კონსტიტუციური უფლებებისა და თავისუფლების რეალურ განხორციელებას საზოგადოებრივ ურთიერთობებში. კონსტიტუციაში ფიქსირებულ ძირითად უფლებებსა და თავისუფლებებს, მაშინ აქვთ ძალა, როდესაც ისინი უზრუნველყოფილი არიან უფლებაუნარიანობით ანუ უფლებით გქონდეს კონკრეტული უფლებები და მოვალეობები, როგორც ძირითად უფლებების და თავისუფლებების განხორციელების პირობა“.

საქართველოში მიმდინარე ანომალურმა სამართლებრივმა პროცესებმა სწორედ ამიტომ გვაიძულა გამოგვექვეყნებინა სადოქტორო დისერტაციის წინამდებარე რედაქტირებული სადოქტორო დისერტაციის ავტორეფერატი იმ პრობლემისა, რომელსაც ვიკვლევდით ვერ კიდევ 70-იან წლებში.¹

¹ სამართლის და მართლწესრიგის ურთიერთმიმართების ჩვენებულ თეორიას ახლახან გამოქვეყნებულ პანს კლზენის ინსტიტუტი. წერილში ვითხოვლობთ: „პატივცემულ პროფესორ სავანელს დიდი მადლობა თქვენი ნაშრომის „პოზიტიური სამართლის და ნორმატიული წესრიგის ურთიერთგადასვლის სპირალური და ციკლური განვითარების თეორია“ განხორციელებული ტექსტისთვის. მოხარული ვართ, რომ საქართველოში არსებობს თქვენისთანა აკადემიური შკედვარი სამართლის თეორიაში. გუდწარფელად თქვენი, პროფესორი კლაუს ზელენი, პანს კლზენის ინსტიტუტი, ვენა, ავსტრია. 20.02.08“.

სამართლიანობის თეორია მოძღვრავს ბერძნულ-რომაული ტრადიციდან.

ბერძნულ-რომაული ტრადიცია ეყარება პრინციპს: „**ერისეუსი** ულად, არავის არ ავნო, მიუხედავად ამსახურებისაგან“.

ძველ საბერძნეთში სწამდათ, რომ სამართლიანობა დაკავშირებულია წესრიგთან საზოგადოებაში: მოწესრიგებული საზოგადოება ამკვიდრებს სამართლიანობას, ხოლო სამართლიანობა თავის მხრივ ამკვიდრებს წესრიგს საზოგადოებაში. ასე, პლატონის აზრით სამართლიანობა ამკვიდრებს სიკეთეს ადამიანთა შორის ურთიერთობაში. სამართლიანობა არის ძალა, რომელიც აერთიანებს ადამიანებს. არისტოტელე თვლის, რომ სამართლიანობა არის სიკეთე, რომლის მეოხებითაც თვითიული პირი სარგებლობს პირადი საკუთრებით სამართლიანი კანონების შესაბამისად, და არავის არ აძლევს უფლებას იჭურდოს ანდა გადაანაწილოს საკუთრება პირებს შორის. ბუნებით და უნივერსალური სამართლიანობა წინ უნდა უსწრებდეს და უქმნიდეს კანონს საფუძველს. ბუნებითი და უნივერსალური სამართლიანობა უზენაესია ვიდრე ხელისუფლების მიერ ნაკარნახევი სამართლიანობა, რადგან მთავრობა შემოფარგლურია თავისი მიზნებით და საჭიროებით. ინდივიდუალურ დონეზე, სამართლიანობა ნიშნავს თანასწორობა თანასწორად შეფასებას, და უთანასწორობა უთანასწოროდ შეფასებას.

რომაელების წვლილი სამართლიანობის კონცეფციის განვითარებაში მნიშვნელოვანია. რომაული მსოფლმხედველობა სამართლიანობას უკავშირებს პიროვნების უფლებების მოცულობას. სამართლიანობა განიხილება, როგორც მუდმივი მოთხოვნა და პრეტენზია აღიარებული და დაცული იქნას ხელისუფლების მიერ ადამიანის პირადი უფლებები. ადამიანის პირად უფლებებს რომაელები განიხილავდნენ საზოგადოების სამართლიანობის კრიტერიუმად.

ავგუსტინეს აზრით არსებობს მუდმივი და უცვლელი სამართალი, რომელიც განასახიერებს ლეთიურ გონს და ღმერთის ნებას, რომელიც მოითხოვს ბუნებაში არსებული წესრიგის შენარჩუნებას და დაცვას. ლეთიური გონი და ღმერთის ნება მოუწოდებს ადამიანს სათანადოდ გაივოს სამყაროს ბუნებითი სამართლის ღმერთის მიერ დადგენილი პრინციპები. ამიტომ ავგუსტინესათვის სამართლიანობა წინ უსწრებს სახელმწიფოს. სახელმწიფოს მიერ დადგენილი არაადამიანური კანონები სრულიადაც არ არიან კანონები: კანონის მორალური ძალა დამოკიდებულია სამართლიანობის ხარისხზე. სამართლიანობასთან დაკავშირებული ურთიერთობის მონაწილე არა სახელმწიფო, არამედ ღმერთი და ადამიანია.

აქვინელი სამართლიანობის სიკეთეს ხედავს მყარ და მუდმივ ბრუნვაში, რომელიც აკისრებს თითოეულს შეასრულოს თავისი ვალი. აქვინელისათვის სამართლიანობა არის კეთილსინდისიერი აზროვნება იმ დროს, როდესაც ადამიანი აკეთებს იმას, რაც უნდა გააკეთოს. არასაურველ გარემოებაში.

რუსთაველი აღიარებს მხოლოდ სამართლიან სამართალს. უფრო მეტი, სამართლიანი სამართლის „ქმნას“ ანუ სამართლის სამართლიანად განხორციელებას ის მიაწერს სასწაულმოქმედ ძალას: „ქმნა მართლისა სამართლისა, ხესა შეიქმნს ხმელსა ნელად“.

ჯონ ლოკის მოძღვრებაში სამართლიანობას უკავია უმთავრესი ადგილი, ვიდრე მის პოლიტიკურ შეხედულებებს. ლოკისათვის, ბუნებითი სამართლიანობა უდგენს ზღვარს და მიმართულებას აძლევს სამოქალაქო სამართლიანობას ბუნებით უფლებებზე მისი ორიენტირებით.

სამართლიანობის შესახებ საინტერესო და მნიშვნელოვანი აზრები აქვთ გამოთქმული იერემია ბენტამს, ჯონ სტიუარტ მილსს და სხვა დიდ მოაზროვნეებს.

სამართლიანობის თანამედროვე თეორიის წამყვან სპეციალისტად დასაველთში მიიჩნევენ ჯონ როულს. უფრო მეტი როულსის სამართლიანობის თეორიას განიხილავენ თანამედროვეობის უმნიშვნელოვანეს თეორიათა რიგში. ამ თეორიამ თუმცა გარკვეული ცვლილებები განიცადა, მაგრამ ამოსავალი პოზიცია დარჩა უცვლელი. ამ პოზიციის არსს როულსის სიტყვებით გადმოვცემთ: „სამართლიანობის ჩემული კონცეფცია განაზოგადებს და აბსტრაქციის უმაღლეს დონეზე აყავს საზოგადოებრივი ხელშეკრულების თეორია, რაც დასაბუთებულია კანტის, ლოკი და რუსოს მიერ. ამასთან, ჩვენ არ განვიხილავთ საზოგადოებრივი ხელშეკრულებას ისე, თითქოს ის დაიდება კონკრეტულ საზოგადოებაში ან კონკრეტულ მთავრობასთან მიმართებაში. უმთავრესი იდეა მღვდმარეობს იმაში, რომ საზოგადოებრივი მოწყობის სამართლიანობის პრინციპები წარმოადგენს საზოგადოების ბუნებრივი ე.წ. „აპოტეტური ხელშეკრულების“ შედეგს. ამ პრინციპების შესაბამისად თავისუფალი და გონიერი ადამიანები საზოგადოებრივი ინტერესების შესაბამისად თანხმდებიან თანასწორობის ამოსავალი პოზიციების შესახებ. ეს პრინციპები აწესრიგებენ მათ შემდგომ შეთანხმებებს, განსაზღვრავენ იმ სოციალური დონეს, რაც გამოიხატება შესაბამისი მთავრობის ფორმირებაში. მათ მე უწოდებდი სამართლიანი სამართლიანობის პრინციპებს. საწყის ეტაპზე საზოგადოება ირჩევს ორ პრინციპს.“

პირველი პრინციპი: თითოეულ პირს გააჩნია თანასწორი უფლება თანასწორ ძირითად თავისუფლებების ფართო და ყოველისმომცველ სის-

ტმაზე, რაც შეთავსებადია ყველას თავისუფლებების მსგავსი სისტემა-
სათვის.

მეორე პრინციპი: სოციალური და ეკონომიკური უთანასწორობა -
მცირე უპირატესობის პირობებში უზრუნველყოფს დიდი ზეგავლენის
პოვნას;

მესამე პრინციპი: უზრუნველყოფს თანამდებობის ან მდგომარეობის
მიღწევას შესაძლებლობათა თანასწორობის პირობებში¹.

როულსის თეორია ეხმარება ჩვენს მიერ ჯერ კიდევ 60-იან წლებ-
ში შემუშავებულ კონცეფციას ძირითადი უფლებების, უფლებაუნარიანო-
ბის და კერძო უფლებების თანაფარდობის შესახებ. ჩვენთვის სამართლიან-
ობის ამოსავალი ძირითადი უფლებები და თავისუფლებები, რომლებსაც
ფლობს ყველა თანასწორად, დამოუკიდებლად იმისა, ცნობს მას თუ არა
სახელმწიფო. ასევე ჩვენთვის სამართლიანობის ამოსავალი უფლებაუნა-
რიანობა ანუ ყველა ადამიანის თანასწორი უფლება იქონიოს არათანასწო-
რი კერძო უფლებები კონკრეტულ ეკონომიკურ და სოციალურ სიკეთებზე.

ამრიგად, ძირითადი უფლებები და უფლებაუნარიანობა ერთობლიობა-
ში ახასიათებს თითოეულ ადამიანს როგორც სამართლის სუბიექტს ანუ
განსაზღვრავს მის ზოგად, ამოსავალ სამართლებრივ პოზიციას საზოგად-
ოებაში.

ამასთან, უფლებაუნარიანობა ნიშნავს ყველა ადამიანის თანასწორ
უფლებას იქონიოს არათანასწორი კერძო უფლებები კონკრეტულ ეკონო-
მიკურ და სოციალურ სიკეთებზე. ასეთი უთანასწორობა განპირობებულია
იმით, რომ ადამიანები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან ნიჭით, ცოდნით,
გამოცდილებით, შრომის უნარით, ზნეობით, გერგილიანობით, ფხიანობით
და სხვა ინდივიდუალური თვისებებით, რომლებშიც სამართალი ადამიან-
ებს ვერ გაათანასწორებს. სამართალს შეუძლია და აკეთებს მხოლოდ
იმას, რომ ყველას აღიარებს უფლებაუნარიანად ანუ ყველას აძლევს თა-
ნაბარ სამართლებრივ მანისს მოაპოვოს კონკრეტული ეკონომიკური და
სოციალური უფლებები, დაეკმაყოფილოს განსხვავებული და მრავალგვარი
კულტურული, ეკონომიკური, პოლიტიკური, სოციალური ინტერესები. და-
ნარჩენი დამოკიდებულია პირზე, მის ინდივიდუალურ, განსხვავებულ, არა-
თანასწორ თვისებებზე და ნიშნებზე. ზემოაღნიშნული ფაქტორების გამო
პირები განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან ინდივიდუალური სამართლებრივი
სტატუსით ანუ კონკრეტული ეკონომიკური და სოციალური უფლებების
არათანასწორი მოცულობით. ამ შემთხვევაში უთანასწორობა სამართლიან-

¹ Rawls John, A Theory of Justice. Cambridge MA: Harvard University Press (1971). როულს
ბევრი მიმდევარი ჰყავს. მათ შორის გამოჩენილი არიან: ბრუნს აკრმანი, ბრაიან ბარი,
ჯონ კომლიკა, თომას ნაგელი, თომას პოგე, ჯერემი ვალდრომი.

ნობის პრინციპის დაცვას ემსახურება, რადგან სრული უსამართლობა იქნებოდა ერთნაირ, თანასწორ სოციალურ და კონომიკურ მდგომარეობაში აღმოჩენილიყო ზნობრივი და უზნეო, შრომის მოყვარე და უქნარა, ფსიანი და უფხო, გერგილიანი და უგერგილო, გამოცდილი და გამოცდენი ადამიანები.

თანასწორობა ინდივიდუალურ უფლებებში მკენა საზოგადოებრივი პროგრესისათვის, რადგან ასეთი თანასწორობა აბრკოლებს საზოგადოების განვითარებას. ასეთი საზოგადოება, ფილორ შალაპინის სიტყვები რომ ვაუხსენოთ, ემსგავსება ჭაობს, საიდანაც საკმარისია ვინმემ თავი ამოყოს, რომ მას დაუყოვნებლივ უსწორდებან.

ამდენად, ინდივიდუალურად არათანასწორ ფიზიკურ და იურიდიულ პირებს ბუნებრივად აქვთ კერძო უფლებების არათანასწორი მოცულობა, მაგრამ აქვთ ძირითადი უფლებების თანასწორი მოცულობა. ნებისმიერი სახელმწიფოს იურიდიული ვალდებულებაა შეინარჩუნოს, ერთი მხრივ, სამართლიანი ბალანსი პირთა კერძო უფლებების მოცულობებს შორის, და მეორე მხრივ, ბალანსი ძირითადი და კერძო უფლებების მოცულობებს შორის, როგორც საზოგადოების მდგრადი განვითარების გარანტია.

ამრიგად, კონკრეტული უფლებების მოცულობა ახასიათებს თითოეულ ადამიანს როგორც სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტს ანუ განსაზღვრავს მის ინდივიდუალურ, სხვებისაგან განსხვავებულ, არათანასწორ სამართლებრივ მდგომარეობას საზოგადოებაში, მაშინ როდესაც ძირითადი უფლებების და უფლებაუნარიანობის მოცულობა ახასიათებს თითოეულ ადამიანს როგორც სამართლის სუბიექტს ანუ განსაზღვრავს მის ზოგად, სხვებისაგან განუსხვავებულ, თანასწორ სამართლებრივ მდგომარეობას საზოგადოებაში¹.

თუ კი პრინციპულად შევადარებთ და შევაფასებთ როულსის და ჩვენ თეორიებს, მივალთ იმ დასკვნამდე, რომ როულსის თეორია არ არის სამართალთან უშუალოდ დაკავშირებული სამართლიანობის თეორია, არამედ ის პოლიტიკასთან მიმართებაში მყოფი სამართლიანობის თეორიაა, რომელიც აყალიბებს პოლიტიკური ინსტიტუტების მორალურ ვალდებულებებს სამართლიანობის პრინციპებისადმი. თუ კი ჩვენ სამართლიანობის იდეას ვიხილავთ სამართლებრივი ინსტიტუტების და ცნებების ფარგლებში, რო-

¹ დაწერილებით ის ჩვენი მონოგრაფია: პიროვნების მდგომარეობის იურიდიული ფორმები საზოგადოებაში. გამოცემულია „მეცნიერება“, თბ. 1969 (რუსულად). აგრეთვე, ამავე მონოგრაფიაზე რეცენზიები: J. Friedel, "Revue Internationale de Droit Compare", Vingt-Troisième Anne N 1, Janvier-Mars 1971, Paris; A. Mikhalska, "Ruch Prawniczy, Economiczny i Sociologiczny", Kwartal Trzeci, 1971, Warszawa-Poznan; S. Alekseeff, "Jurisprudence", N 3, 1970, Sanct-Petersbourg.

ულსი სამართლიანობის იდეას იაზრებს საზოგადოების სოციალური პოლიტიკური და ეკონომიკური მრავალფეროვნების ჭრილში, რაც სოციალოლოგიის, პოლიტოლოგიის და ეკონომეტრიის კვლევის და არა იურიპრუდენციის შესწავლის ობიექტია. თუ კი ჩვენ სამართლებრივ კატეგორიებით ვოპერირებთ ადამიანს და სახელმწიფოს შორის უფლებათა განაწილებას, თანაორმატული კორელაციის ასპექტში, როულსი სამართლიანობას განიხილავს დაპირისპირებულ რელიგიურ, მორალურ და ფილოსოფიურ რწმენათა შორის კონსესუსის მიღწევის თვალსაზრისით. მოკლედ, როულსმა ჩამოაყალიბა პოლიტიკური სამართლიანობის თეორია, ჩვენ კი განვაავითარეთ სამართლის სამართლიანობის თეორია.

სამართლის სამართლიანობის კრიტერიუმში არ შეიძლება იყოს კონკრეტული ქვეყნის პოზიტიური სამართალი, რადგან მისი პარამეტრები არამდგრადია და დაკავშირებულია ამ ქვეყნის კონკრეტულ პოლიტიკურ, აგრეთვე სოციალურ თუ ეკონომიკურ პირობების მუდმივ ცვლილებებთან.

სამართლის სამართლიანობის მყარ კრიტერიუმს წარმოადგენს ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებული უფლებები, რაც ჩამოყალიბებულია საერთაშორისო პაქტებში ეკონომიკური, მოქალაქეობრივი, პოლიტიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ.

სამართლის სამართლიანობის თეორია ადამიანის უფლებების ჭრილში ჩვენი მეცადინეობით აისახა საქართველოს კონსტიტუციის მეშვედუ მუხლში და ჩამოყალიბებულია სამართლის თეორიის სახელმძღვანელოებში¹.

¹ საქართველოს კონსტიტუციის სამართლიანობის კრიტერიუმია საქართველოს კონსტიტუციის დებულებების და კანონმდებლობის შესაბამისობა საქართველოს კონსტიტუციის მეშვედუ და ოცდამეცხრამეტე მუხლებთან ანუ ადამიანის უფლებათა საყოველთაოდ აღიარებულ პრინციპებთან და ნორმებთან როგორც უშუალოდ მოქმედ სამართალიან.

1. სამართლის შეფარდებითი დამოუკიდებლობა, ჟ., სამართალი, 1973, №4.
2. პროფ. ვიორგი ნანიშვილის სამეცნიერო მემკვიდრეობის შესახებ, ჟ., სამართალი, 1975, №1.
3. მართლწესრიგის პრობლემა, ჟ., სამართალი, 1978, №2.
4. მართლწესრიგი როგორც თვითმართვითი სისტემა, ჟ., სამართალი, 1978, №4.
5. სასამართლო პრაქტიკის ნორმატული ძალის პრობლემა სამართლის თეორიაში, ჟ., სამართალი, 1979, №1.
6. Правопорядок и юридическая практика, Изд. "Сакартвелო", 1981.
7. О труде Г. Нанеишвили "Действительность права и опыт обоснования нормативных фактов". Предисловие к одноименной книге. Изд. ТГУ, 1987.
8. დისკუსია თუ ავანტიურა ანუ როგორ შზადდებოდა 30-იანი წლების რეპრესიები ქართველ მეცნიერთა მიმართ, ჟ., სამართალი, 1989, №5-6.
9. სამართლის აზრის წვდომის პრობლემა, ჟ., სახელმწიფო და სამართალი, 1990, №8.
10. Юридические формы положения личности в обществе. Изд. "Мецნიереба", Тб. 1969.

SUMMARY*

Normative Pluralism in each country refers to the co-existence of multiple normative orders parallel with single legal system such as positive law. In other words, in each country we have **single** legal system (positive law) and **plural** normative orders (normative pluralism). Normative orders and normative pluralism are synonyms. By the way, normative pluralism or normative orders is used sometimes to apply to those who advocate plural orders as contradiction to state centralism, more over, to the totalitarian regime.

Our founding position generally is following:

1. Positive law is a system of legal rules, which point out how public or private persons of law ought to conduct **ideally** despite of functioning of these rules really.

2. Normative order is a system of established rules, which show how public or private persons of law conduct **really** despite of what rules of positive law point out ideally.

Normative order comprises both state- and non-state orders. Accordingly there are two fields in the space of normative order in general: **official** normative order (hereafter – legal order) and **unofficial** normative order (hereafter – normative facts).

Normative order is a coexisting legal order and normative facts.

Legal order comprises individual decisions of public (official) bodies. Legal order has a **vertical character**.

Normative facts comprise individual acts of private (unofficial) persons. Normative acts have a **horizontal character**.

Both include also cross-sectional fields, which reflect a result of coexistence and interaction of public law and private law in action, and feasibility of legal order and normative facts.

So, normative orders have legal and non-legal contexts.

Notion and functioning of legal order or individual decisions of public (official) bodies traditionally have been explored more carefully than normative order in non-legal context.

The notion “normative order” in non-legal context refers to certain social facts, which have been named by Prof. George Naneishvili as “normative

* Bellow mentioned is a summary of my scientific researches on this issue since 1977. See: Positive Law and Normative Order, Article (1977). Normative Order is a Self-governing System, Article. (1978). Normative Force of Judicial Practice, Article (1979). Positive Law, Normative Order and Judicial Practice, Monograph (1981). Sense of Law and Law in the Action, Article (1990). Interaction between Positive Law and Normative Order from the Point of View of Comprehension of Sense of Law. Doctoral Dissertation Essays. Tbilisi, (1992). A Structure of Normative order, in the Manual “B. Savaneli, General Jurisprudence”, ed. Technical University of Georgia, (2004), p. 219-239.

facts".¹ As follower of G. Naneishvili, I recognize that normative facts are the coexistence of different bodies of norms in the form of mutual individual rights and obligations within the same social relations every day of natural and legal persons' lives. Normative facts are a species of normative order.²

I agree with G. Naneishvili who popularizing the term "autonomous normative facts" in the space of social life³, which nicely catches the imprecision and porosity of the social context of normative orders.

Normative facts reflects normative pluralism of day by day lives of individuals' and their groups, and, partially 'production' of individual legal rules by public bodies and their legal actions. Normative lives of individuals, groups and bodies form normative live of society in whole. These include in broad sense, particularly, private contracts and vast range of internal institutional rules, the rules of sport, the rules of logic and grammar, the rules of different units, indoor and society games, good manners and etc.

The theory of normative facts moves away from questions about the effect of law⁴ toward conceptualizing official and unofficial forms of normative order. "Many normative orders do not have discrete boundaries, they tend to be dynamic rather than static, and relations between them are extremely complex".

⁵ Co-existing of positive law and normative orders interact in complex ways. Sometimes they compete or conflict; sometimes they sustain or reinforce each other through interaction, imposition, imitation and transplantation.⁶

All societies have diversity of normative orders, in which state law is not persists lonely, and more over is not necessarily the most powerful. The state has no monopoly of lawful power within appropriate country, except criminal law and administrative law, because many normative orders do not have discrete boundaries. They tend to be dynamic rather than static, and relations between them are extremely complex. For example, co-existing rest-normative and legal orders interact in complex ways. Sometimes they compete or conflict, sometimes they sustain or reinforce each other and often they influence each other through interaction, imposition and transplantation. Often such influence is reciprocal.

¹ George Naneishvili, *Positive Law and Normative Facts*, ed. Tbilisi State University, Tbilisi, 1928. G. Naneishvili graduated from Freiburg University in 1920. He was an assistant of Prof. Leon Petrazhitski and follower of Edmund Husserl in Jurisprudence.

² B. Savaneli, *Interaction between Positive Law and Normative Order*, J. "Law", 1997, N3, p. 34.

³ G. Naneishvili, *op. cit.*, p. 55.

⁴ G. Naneishvili, *op. cit.*, p. 57.

⁵ W. Twining, *Globalization and Legal Theory*, ed. Butterworths, London, 2000, p. 85.

⁶ B. Savaneli, *Interaction between Positive Law and Normative Order from the point of view of comprehension of sense of Law*. Doctoral Dissertation Essays. Tbilisi, (1992), p. 25. This work is subsequent development of Reinach-Naneishvili's conception about normative facts.

Permanent and cyclical interaction between legal order and normative facts and permanent and cyclical inter-transition of legal system and normative orders in glob have a trend to comprehend a sense of law. The aim and goal of such interaction and transition is to achieve sustainable development of humankind.⁷

Above mentioned is not unknown for lawyers. All lawyers working in European Union countries or involved with transnational transactions or "alternative dispute resolution" are operating in contexts of normative pluralism that typically involve non-state law as well as "official law in action". Concerning International Human Rights Law, particularly law of indigenous peoples, refugee law, law of the displaced persons, lawyers are increasingly involved in complex problems of "inter-legality".⁸

Plural forms of normative facts based on the idea, that there are many real worlds, which is largely independent of individual's knowledge of it. Normative facts are mainly associated with "non-state law". Pioneer of sociology of law - E. Ehrlich argued that a realistic depiction of the law in action had to account of "the living law" of sub-groups as well as "the official law" of the state. He saw that these could diverge significantly and that sometimes one, sometimes the other would prevail. This was an important step not only in the direction of "realism", but also among from the idea that the state has a monopoly of law-creation.

These ideas were developed in a number of directions. For example, K. Llewellyn saw clearly that within a major group such as a nation-state, society or tribe, the basic functions of law, such as conflict-prevention and dispute-resolution, could be performed at different levels by a variety of mechanisms in addition to rules by education on the threat or use of brute force and that different bodies of rules could coexist without necessarily being ranked in a clear hierarchical order.

In this respect and aspect for me it is arguable a traditional thesis of distinction between "Law in the books" and "Law in the actions".

If the task of the disciple of law is to advance the understanding of law in the modern world, the facts of globalization and interdependence dictate us that even the most local phenomenon needs to be viewed ever-widening contexts, up to and including the humankind in general. We agree with scientists in the field of globalization that no one can understand their local law by focusing solely on domestic legislation of single jurisdiction or nation states, that the range of significant actors and processes has been extended, and that phenomena of normative pluralism is central to understanding law in today's world.

Different levels of normative orders are not neatly nested in hierarchies, nor are they impervious, nor are they static. They interact in complex ways.

⁷ B. Savaneli, op., cit., p.35.

⁸ Boaventura de Santos, Toward a New Common Sense: Law, Science and Politics in Paradigmatic Transition, (1995), p. 114.

Moreover, to understand normative orders, the study of norms is almost never enough. One also has to take account of values, facts, meanings, processes, structures, power relations, personnel and technologies.

The only way to make sense of the overlapping orders in the modern world is to take refuge in picturing all states legal systems and international order and other orders in a single monist or pluralist system. Monism and Pluralism are entire process, which establishes a new synthetic system of law building in worldwide scale.

If we compare Positive Laws of different countries inside and/or outside "*Grand Systeme Contemporaine*", we will found much more common then differences. Virtually, Principles of Roman Law live inside and/or outside "*Grand Systeme Contemporaine*". In other words "Law in the books" has cosmopolitan character. Differences between Anglo-Saxon and Francophone legal systems have superficial not substantial character. For example, principles of Civil Law are common for both. Distinction between written and unwritten law is principally superficial, because contents each of them compose Norms. Simply, written law is technically precise.

However, if we compare Legal Orders of different countries inside and/or outside "*Grand Systeme Contemporaine*", we will found much more differences then common. In other words "Law in the action" have ethnocentric character disregard of Legal Systems (Anglo-Saxon or Francophone and etc).

I believe above-mentioned differences should be serve as starting-point for the follow up dialogue among different Cultures of West and East (for example, between Christians and Muslims). Eternity of Principles of positive law and inconstancy of normative orders is historical fact. Historically, positive law and normative orders never had been coincide each to other, and that is happiness, because such differences is a precondition of progress and prosperity. But for sustainable development it is necessary to create permanent checks and balances between them. If positive law takes an advantage over normative orders, we receive dictatorship, for example on the internal level. If normative order takes an advantage over positive law, we receive anarchy, for example, on the international level. Positive law as monistic phenomenon consolidates, but normative order as pluralistic phenomenon isolate humankind. This balance is good balance like balance between public law and private law. The goal is strengthening of positive law and rapprochement of normative orders of different Cultures. Looking for an only difference out of entirety is a dangerous mistake.⁹ A function of Legislator and Administration of Justice is to create permanent checks and balances between them on the both levels.

The legal families (comparative law) theory ignores phenomena of normative order, more over, different normative orders of and in countries, which tear away jurisprudence from the reality. In this respect it is necessary to restore a particular

⁹ B. Savaneli, *Theory of Law, Manual* (1993), p. 201-2005.

jurisprudence, which will explore also normative orders of each countries and then compare them. In this respect methodologically helpful to introduce a new branch of science of law – “comparative normative ordering” or like this.

Such point of view is necessary for the strengthening of European House and distribution of Democracy in Post-Soviet countries and in worldwide! This approach is at the heart of the research on Human Rights and Intercultural Dialogue carried out at the LAJP.

However, when and where it is appropriate to draw sharp distinctions between legal and non-legal orders and other phenomena, or between state and non-state law, or between legal orders, systems, traditions, cultures and muddles, is context-dependent: that is dependent on one's vantage-point, perspectives and goals.¹⁰

Accordingly a duty of scientific researches is not only to comment laws but also to describe and analyze normative order in its several plural forms. Plurality of normative orders includes normative order of the country, regions, cities, villages and etc, as well as different macro and micro groups in these spaces. Interaction between positive law and normative orders today needs an adequate conceptual framework and meta-language than can transcend national legal cultures. Such function could be undertaken universal human rights and freedoms as coordinator of peaceful and cyclical inter-transitions of positive law and normative order. Therefore, I sure that a Hierarchy of World Legal System has issued from Universal Human Rights as a peak of pyramid of World law and order (*Grundform*). It is dangerous either excessive passion for Universalization (except Human Rights), as excessive passion with Pluralization (except *État de Droit* or *Rule of Law*). On this method must be based investigation of correlation among “a pluralist approaches to Law”, “an intercultural legal theory” and “an intercultural approach to normative orders”.

Pluralist approach means investigation of diversity of normative orders too. But it is a start. The task of such investigation is a discovery of common elements among positive law and normative orders, and then elaboration of “Consensual Laws” and ways of their rapprochement through “an intercultural approach to Law and Orders”. The next stage is a theoretical rethinking above mentioned “approaches” and elaboration of recommendations towards of their follow up rapprochement. That should be endlessly and spirally cyclical process of civilization.

Therefore:

1. Positive law is what ought to be.

Positive law is an entity of “ideal” legal rules, which regulate civil, political, economic, social and cultural relations among persons *in abstracto* through the recognition, separation and/or protection of mutual rights and obligations by the application of judicial force in case of their violation.

¹⁰ W. Twining, *Globalization and Legal Theory*, ed. Butterworths, London, 2000, p.253.

Positive law divides into Public Law and Private Law. Public Law regulates public relations between public persons. Private Law regulates private relations between private persons.

Public Law and Private Law have fields of junctions. Positive law includes a cross-sectional field, which reflects a result of coexistence of public law and private law. Positive law has a vertical hierarchy character.

A phenomenon of Positive Law refers to the legal theory.

In short, Positive Law is "**Law in the books**".

2. Normative order is **what it is**. Notion of normative order based on the philosophical thesis that there are "multiple realities".

Normative order is an entity of "**real**" individual legal acts and normative facts, which regulate civil, political, economic, social and cultural relations among public and private persons *in concreto* through the recognition, separation and/or protection of mutual rights and obligations by the application of judicial force in case of their violation.

Normative order includes also a cross-sectional field, which reflects a result of coexistence of feasibility of legal acts and "normative facts". Normative order has a horizontal character.

Legal acts constitute legal order, which shows a **real** state of public relations in the society. Legal order can be directly describe because it has documentary forms, is transparent and easily accessible. To analyze of legal order is not problematic for legislator. Legal order is an official form of normative order.

Normative facts constitute non-legal order, which shows a **real** state of private relations in the society. Non-legal order can't be directly describe because it has not documentary forms, is latent and hardly accessible. To analyze normative facts is problematic for legislator. It needs scientific investigation. Normative facts relate to the category of "non-state law". Normative facts are an unofficial form of normative order. Theory of Normative Facts is an important step not only in direction of "realism" but also away from the idea that the state has a monopoly of Law-creation.¹¹

A Phenomenon of Normative Order refers to Sociology of Law.

In short, normative order or normative pluralism is "**Law in actions**".

3. I distinguish positive law on the global and on the local levels.

Positive law on the global level refers to the Universal Human Rights Law, Environmental Law, Public International Law, Humanitarian Law, Private

¹¹ "Normative pluralism is generally marginalised and viewed with skepticism in legal discourse. Perhaps the main reason for this is that over 200 years western legal theory has been dominated by conceptions of law that tend to the monist (one internally coherent legal system), static (the state has monopoly of law within its territory), and positivist (what is not created or recognized as law by the state)". W. Twining, op. cit. p. 232

International Law, Trade Law, Trans-national Law, Regional Law, Inter-communal Law and etc. in worldwide.

Positive law on the local level refers to the single legal system of each state, which should be compatible with the Universal Human Rights Law, Environmental Law, Public International Law, Humanitarian Law, Private International Law, Trade Law, Trans-national Law, Regional Law, Inter-communal Law and etc. within each country's boundaries.

4. I distinguish normative order on the global and on the local levels.

Normative order on the global level refers to the state of realization of Universal Human Rights Law, Environmental Law, Public International Law, Humanitarian Law, Private International Law, Trade Law, Trans-national Law, Regional Law, Inter-communal Law and etc, which form legal orders and a large space of normative facts in worldwide.

Normative order on the local level refers to the state of realization of Universal Human Rights Law, Environmental Law, Public International Law, Humanitarian Law, Private International Law, Trade Law, Trans-national Law, Regional Law, Inter-communal Law and etc, which form legal orders and a large space of normative facts within each country's boundaries.

5. One of the most fundamental distinctions in legal theory is what interaction between "positive law theory" and "normative order theory." *The core idea of the distinction between positive law theory and normative order theory is simple: positive law theory seeks to explain what the law is, in other words, what the law claims, whereas normative order theory tell us what the positive law ought to be, in other words, what the law should be claim.*

A bridge between *what the law claims and what the law should be claim* lies through the legal order as a part of normative order. Investigation of legal order in the frameworks of normative order gives us an opportunity to assess how positive law (*sollen*) implemented really in practice (*sein*). In the process of investigation of legal order in the frameworks of normative order arises an **idea of law**, in other words, what the law should be claim.

Concluding above mentioned I suggest a spirally and cyclically developing theory of interaction and mutual-transition of Positive Law and Normative Order in global and local spaces. Permanent and cyclical interaction between positive law and normative order and permanent and cyclical inter-transition of positive law and normative order in global and local levels have a trend to comprehend permanently an **idea of Law**. The aim and goal of such interaction and transition is to achieve sustainable development of Humankind.

6. The "legal families" theory that is Comparative Law ignores phenomenon of Normative Order, because it does not explore and compare normative orders of different countries, which yet enter in the same "legal family".

Suggested theory takes a stock of new comparative law scholarship, which is important to compare normative orders of different countries within each

legal "families" such as: Germanic, Romanist, Common Law, Islamic, Post-Soviet, Far Eastern legal families and etc. So it is necessary to introduce a new branch of discipline, which at the beginning can be named as **Comparative Orders Study**.

In this respect it is necessary to restore in more large scale a theory of particular jurisprudence, which will explore not only a positive law but also normative order of each country.

In this respect it is necessary to restore in more large scale a theory of comparative jurisprudence, which will compare not only positive laws but also normative orders of different countries.

7. To the end my core argument is that the post-modernity is in crisis. It has exhausted its political potential and is in process of being replaced by a new post-modern paradigm, which could be built on the emancipatory possibilities of tradition and culture of Human Rights.¹²

CONCLUSION

1. **Positive law** indicates: how natural and legal persons ought to act ideally.
2. **Normative order** shows: how natural and legal persons are acting really.
3. **Positive law** (what ought to be) and **normative order** (what it is) never coincide to each other.
4. **Idea of law** suggests: what sort and kind of law should make legislators (in Roman-Germanic space) or judges (in Anglo-American space) that it could be just from the human rights point of view.
5. This process must repeat **cyclically, spirally and endlessly**, because it is a guarantee of sustainable development of rule of law particularly and humankind in whole.

Instead of review

"Dear Professor Savaneli! Thank you very much for your summary about "The Theory of Spirally and Cyclically Development of Mutual-Transition of Positive Law and Normative Order". We are glad, that there is an active academic researcher on legal theory like you in Georgia! Yours sincerely, Prof. Klaus Zeleny, Hans Kelsen's Institute, Vienna, Austria, February 20, 2008".

¹² More information: [Bizina Savaneli's Main Page](#), The Universal Human Rights Law As A Pick of the World Law. Religion, Ecology and Justice ... Universal Human Rights Law as "Two Faced Janis" ... www.geocities.com/b.savaneli - 5k - [Cached](#)

ამონაწერი ოქმი № 1504
 ეროვნული
 სიბჭლიროთქსა
 /კენჭისყრის შემდეგ/

თავმჯდომარე - სიტყვა ეძლევა ხმის დამთვლელი კომისიის თავმჯდომარეს პროფ. შენგელიას.

პროფ. შენგელია - /კითხულობს ხმის დამთვლელი კომისიის ოქმს იხ. დანართი/

თავმჯდომარე - დამტკიცეთ ხმის დამთვლელი კომისიის ოქმი. ვინ არის მომხრე? წინააღმდეგი? - არაინ, თავი ვინ შეიკავა? - არაინ. ამრიგად, ხმის დამთვლელი კომისიის ოქმი დამტკიცებულია ერთხმად.

წარმოვდგინდია საბჭოს დასკვნის პროექტი. რაიმე შენიშვნა ხომ არა რის? - ასეთი არ არის. კენჭი ეუყართ ვინ არის მომხრე დამტკიცდეს პროექტი, გოხოთ დავედასტუროთ. წინააღმდეგი? - არაინ; თავი ვინ შეიკავა? - არაინ. ამრიგად წარმოვდგინდია დასკვნის პროექტი დამტკიცებულია ერთხმად.

სპეციალიზებული საბჭო ხმის მიცემის შედეგების საფუძველზე ადგენს:

მენიჭოს იურიდიულ მეცინერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი ზიძინა /გურჯი/ ვარლამის ძე სავანელს.
 /ტაში/

საბჭოს დღის წესრიგი ამოწურულია. საბჭოს სხდომას დახურულად ვაცხადებ.

სამეცნიერო საბჭოს თავმჯდომარე პროფ. გ. ინწორველი/

სამეცნიერო საბჭოს მდივანი კან. გ. მეფარაშვილი/

n 15/284

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0179, 0. შავაჩავაძის გამზ. 19, ☎: 22 36 09, 8(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge

F 89.332

3
ბაქონის

ბიბლიოთეკა